

Omistamisen teema ja motiivit Marja-Liisa Vartion romaanissa

Hänen olivat linnut

Mira Heiskanen

Tampereen yliopisto

Viestintätieteiden tiedekunta

Suomen kirjallisuuden maisteriopinnot

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2017

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Suomen kirjallisuuden maisteriopinnot

HEISKANEN, MIRA: Omistamisen teema ja motiivit Marja-Liisa Vartion romaanissa *Hänen olivat linnut*

Pro gradu -tutkielma, 98 sivua
Huhtikuu 2017

Pro gradu -tutkielmani kohdeteos on Marja-Liisa Vartion *Hänen olivat linnut*, jota tarkastelen omistamisen näkökulmasta. Tutkielmani teoreettinen tausta on motiivi- ja teematutkimuksessa. Keskeisiä käsitteitä työssäni ovat *teema*, *motiivi* ja *aihe*, sillä analysoin juuri kohdeteokseni motiiveja ja keskeisiä aiheita, jotka ovat yhteydessä omistamisen teemaan. Samalla erittelen näiden rakenteellisten elementtien keskinäisiä suhteita ja luokittelen havaitsemani motiivit *motiivityyppikategorioihin*. Motiivityyppikategorioita ovat *esine-*, *tilanne-*, *asia-*, *henkilötyyppi-* ja *henkilöasetelmamotiivit*, joista itse hyödynnän kolmea ensin mainittua.

Tutkimukseni tarpeellisuutta puolustaa motiivi- ja teematutkimuksen metodiikan tuominen osaksi nykyaikaista kirjallisuuden tutkimusta. Laantuneesta suosiostaan huolimatta sen avulla voi keskittyä alamme aivan perustavanlaatuisten ja keskeisten käsitteiden määrittelyyn ja tarkentamiseen. Tavoitteenani onkin osoittaa, että motiivit ja aiheet ovat teoksessa tärkeitä rakenteellisia elementtejä, joilla on tiivis yhteys teemoihin, sekä toisaalta eritellä millaisena tämä yhteys kohdeteoksessani näyttäytyy. Lisäksi tärkeä tavoitteeni on analysoida omistamisen teemaa, jonka keskeisyys on aiemmassa *Hänen olivat linnut* -teoksen tutkimuksessa ohitettu.

Tutkimustuloksieni perusteella voi todeta, että vuorovaikutus motiivien, aiheiden ja teemojen välillä on monitasoista ja voi suuntautua useaan rakenteeseen samaan aikaan. Motiivit voivat ilmentää niin teemaa kuin toisaalta myös henkilöahmoja ja jopa teoksen juonta. Lisäksi tutkimukseni osoittaa, että omistamisen teema on tärkeässä asemassa kohdeteoksessani. Teeman huomaaminen auttaa tulkitsemaan Vartion tapaa kuvata erityisesti naisten identiteetin muotoutumista ja ihmissuhteita taloudellisten suhteiden kehyksessä. Omistaminen esitetään moniulotteisena ilmiönä, jolla on kytköksensä mainitun identiteetin lisäksi muun muassa työn ja ajan aspekteihin sekä erilaisiin valta-asetelmiin. Parhaiten nämä kytkökset ilmenevät juuri tutkimieni motiivien avulla.

Avainsanat: teema, motiivi, aihe, motiivityyppikategoria, omistaminen

Sisälllys

1 Johdanto	1
1.1 Kohdeteos ja sen aiempi tutkimus.....	2
1.2 Motiivi- ja teematutkimus	4
1.3 Omistamisen teorit.....	9
2 Pappilan palo	13
2.1 Pelastusoperaatio	15
2.2 Palamisen motiivi.....	18
2.3 Pappilan palo ja katseen motiivi.....	22
3 Perintökiistat.....	26
3.1 Perinnönjakokirja	27
3.2 Talot	32
3.3 Velka	41
4 Perintöesineet	46
4.1 Piano.....	48
4.2 Posliinilautanen ja kastemalja	51
4.3 Hopeat ja serviisi.....	54
4.4 Alman perintöesineet.....	59
4.5 Lintukokoelma, joutsen ja pöllö.....	65
5 Valta-asetelmat.....	72
5.1 Siivoaminen.....	73
5.2 Ruoka ja ruokailu	77
5.3 Avioliitto	82
6 Johtopäätökset	88
Lähteet.....	93

1 Johdanto

Tutkielmani kohteena on Marja-Liisa Vartion romaani *Hänen olivat linnut* (1967/2012 = HOL), joka on postuumisti julkaistu kirjailijan pääteos. Sitä pidetään kotimaisen modernismin klassikkona. Romaani kuvaa ruustinna Adele Bromsia ja hänen palvelijatartansa Alma Luostarista, jotka hoivaavat yhdessä rovastivainajan perinnöksi jättämää lintukokoelmaa ja keskustelevat elämässään tapahtuneista vääryyksistä ja menetyksistä. Tarkastelen romaania omistamisen näkökulmasta, jolloin keskiöön nousevat ennen kaikkea teoksen henkilöhahmot omaisuutta koskevine kiistoineen, esineet ja niiden asema osana henkilöhahmojen sosiaalisia suhteita sekä tietyt omistamiseen liittyvät valta-asetelmat.

Omistaminen on yksi teoksen keskeisimmistä teemoista, joka nousee esiin jo teoksen nimessä. Silti sitä ei ole nostettu tutkimukselliseen keskiöön – lukuun ottamatta kirjoittamaani artikkelia: ”’Kenen nämä tavarat ovat’: omistavat subjektit Marja-Liisa Vartion teoksessa *Hänen olivat linnut*” (Heiskanen 2016). Artikkelissani lähestyn aihetta motiiviteorioiden lisäksi henkilöahmopainotteisesti. Vaikka jatkan saman aiheen parissa, pro gradu -tutkielmassani painotus on entistä vahvemmin juuri *motiiveissa, aiheissa ja teemoissa*. Niiden systemaattisella tutkimisella uskon kohdeteoksen avautuvan entistä tarkemmin ja moniulotteisemmin.

Keskeinen hypoteesini on täsmentynyt muotoon: *Hänen olivat linnut* -teos etualaistaa omistamisen teeman erilaisin aihein sekä motiivein, jotka voi luokitella tiettyihin *motiivityyppikategorioihin*. Motiivityyppikategorioita ovat *esine-, tilanne-, asia- ja henkilötyyppi-* ja *henkilöasetelmamotiivit*, joita esittelen tarkemmin tämän luvun toisessa alaluvussa. Hyödynnän kategorioista kolmea ensin mainittua ja selvitän millaisia yhteisiä piirteitä tietyn tyyppikategorian motiiveilla on. Oletan, etteivät tyyppikategoriat rajoita motiivien keskinäistä vuorovaikutusta, vaan kaikki motiivit voivat olla keskinäisessä vuorovaikutuksessa tyyppikategoriastaan riippumatta.

Tärkeä metodini on eritellä kutakin omistamisen teeman kannalta keskeistä motiivia pitäen mielessä mitä motiivityyppikategoriaa se edustaa ja kirjoittaa auki sen mahdolliset kategoriaan sidonnaiset piirteet. Samalla kun luokittelen motiiveja näihin kategorioihin, erittelen mahdollisimman tarkasti havaitsemiä motiivien yhteyksiä aiheisiin ja teemoihin,

etenkin omistamisen teemaan. Esittelen motiivi- ja teematutkimusta tarkemmin tämän luvun toisessa alaluvussa. Seuraavaksi esittelen kohdeteostani sekä siitä tehtyä aiempaa tutkimusta.

1.1 Kohdeteos ja sen aiempi tutkimus

Hänen olivat linnut -teoksen tapahtumat sijoittuvat suhteellisen staattiseen maalaiskylään Itä-Suomessa, Viipurin ja Lappeenrannan läheisyydessä. Maalaiskylän asukkaista päähenkilöt ovat ruustinna Adele Broms ja hänen palvelijattarensa Alma Luostarinen, joiden elämäntarinoita teoksessa puidaan. Keskiöön nousevat ruustinnan ja Alman keskustelut – niin keskenään kuin teoksen muiden henkilöhahmojen kanssa. Näissä keskusteluissa tarkentuu kuva teoksen keskeisistä tapahtumista ja tärkeimmistä henkilöhahmoista. Tarinan edetessä huomataan, että kaikkia teoksen henkilöhahmoja yhdistävät perintöön liittyvät kiistat, jotka kumpuavat erilaisiksi kokemuksiksi, kuten kokemukseksi epäoikeudenmukaisuudesta ja syrjivästä kohtelusta suvun sisällä.

Romaani oli tekeillä monta vuotta, mutta jäi silti hieman kesken Vartion kuoltua pesäkeuhkokuumeeseen vain 41-vuotiaana, vuonna 1966. Teoksen viimeistelivät julkaisukuntoon kirjailijan silloinen aviomies Paavo Haavikko ja kustantaja Tuomas Anhava. Lopulta romaani julkaistiin noin vuosi Vartion kuoleman jälkeen. Helena Ruuska siteeraa ensipainoksen kansipaperista löytyvää luonnehdintaa, joka kiteyttää romaanin varsin osuvasti:

Marja-Liisa Vartio kirjoitti lähes kolmen vuoden ajan tätä romaania, jonka ilmestyminen hänen kesällä kuoltuaan siirtyi tähän syksyyn. Se on romaani turvattomuudesta ja omistamisesta ja kuvitelmista: naisista sellaisena kuin he miesten jäljiltä ovat. *Hänen olivat linnut* on monisyinen teos Marja-Liisa Vartion tuotannosta, hänen teemojensa synteesi, runollinen, tosioloinen, demoninen, hänen rikkain kirjansa. (Ruuska 2012, 448–449.)

Jo romaanin ilmestymisajankohtana sen monisyisyys ja keskeiset aiheet ”omistaminen, turvattomuus ja kuvitelmat” on huomattu. Kiinnostavista aiheilmistaan huolimatta *Hänen olivat linnut* sai aikalaiskritiikissä lähinnä vain valjuja arvioita, joissa Vartion muun muassa mainittiin jäävän hänen itsensäkin ihaileman Maria Jotunin varjoon, ja hänen tyyliinsä leimattiin yhtäältä laahaavaksi sekä toisaalta liian rönsyileväksi (Nykänen 2013, 59).

Jos aikalaiskritiikki on ollut valjua, niin myöhemmin kirjailijan arvostus on noussut. Kirjallisuudentutkimuksen piirissä Vartio on ollut suhteellisen suuressa ja tasaisessa suosiossa. Vartion paljon tutkitusta tuotannosta (ks. Särkilahti 1973, Alhoniemi 1979, Karkama 1995, Siekkinen 1996, Mäkelä & Tammi 2007, Ruuska 2013, Rojola 2014, Nykänen 2013 & 2014) on useasti nostettu esiin esimerkiksi naishahmojen taidokas kuvaus ja uniaiheen sekä tiettyjen symbolien toistuminen.¹ Vartion tyylistä on huomattu henkilökuvauksen kuuluminen olennaisesti hänen tekniikkaansa (Alhoniemi 1979, 166) sekä tietyt kehämäiset toistot ja motiivien päällekkäisyydet (Hökkä 1999, 84). Tuoreimpia Vartion tuotantoa käsitteleviä laajempia tutkimuksia on Elise Nykäsen väitöskirja *Worlds Within and Without: Presenting Fictional Minds in Marja Liisa Vartio 's Narrative Prose* (2014), joka nimensä mukaisesti keskittyy Vartion tuotannon fiktiivisten mielten tutkimiseen kognitiivisen narratologian avulla. Myös opinnäytetöiden (ks. Keuramo 1971, Jokinen 1981, Laukkanen 1989, Röning 1990, Jaakkola 2002, Ikäläinen 2004, Hokkanen 2005, Piironen 2006, Vesti 2014) tutkimuskohteena Vartion tuotanto on ollut tasaisessa suosiossa. Opinnäytteissä Vartion siitä on nostettu esiin muun muassa toiseuden ja minuuden hajanaisuuden teemat sekä henkilöahmojen kuvaus ja kehittyminen.

Oikeastaan kaikki edellä esitetyt huomiot Vartion tuotannosta sopivat myös luonnehdintaan kirjailijan viimeiseksi jääneestä teoksesta. Sen on mainittu olevan tietynlainen ”synteesi, joka yhdistää hänen tuotantonsa tärkeimmät linjat” (teos.fi, 2012). Voisi kuvitella, että *Hänen olivat linnut* -teosta olisi tutkittu runsaasti jo useiden vuosien ajan. Tehty tutkimus ajoittuu kuitenkin pitkälti vasta tämän vuosituhannen puolelle; kenties tähän tietyllä tavalla vaikeaan teokseen on pystytty tarttumaan kunnolla vasta kirjallisuustieteen teorioiden kehityttyä vastaamaan teoksen luomia uudenlaisia tarpeita. Joka tapauksessa 2000-luvun puolella tähän postuumiin teokseen keskittyviä artikkeleita on kirjoitettu kaikkiaan neljä: Maria Mäkelän ja Pekka Tammen ”Dialogi linnuista” (2007), Elise Nykäsen ”Puhuvia päitä. Kerrottavuus ja Marja-Liisa Vartion *Hänen olivat linnut*” (2013), Lea Rojolan ”Hänen olivat täytetyt linnut” (2014) sekä Mira Heiskasen ”’Kenen nämä tavarat ovat ’ Omistavat subjektit Marja-Liisa Vartion romaanissa *Hänen olivat linnut*” (2016). Teokseen kohdistuvan tutkimuksen lisääntymisen voi tulkita romaanin tiettyinä ajankohtaisuutena sekä kykynä mukautua aikaan.

¹ Uni- ja symboliaiheiden toistuminen kirjailijan tuotannossa ei ole ihme, sillä Marja-Liisa Vartio oli varsin kiinnostunut unista ja niiden sisältämästä symboliikasta. Tätä todistavat muun muassa Vartion kirjoittamat esseet, joissa hän pohtii unta Jungin ja Freudin teorioiden pohjalta (ks. Vartio 1996: 132–133, 151).

Seuraavaksi esittelen kohdeteoksen tutkimiseksi valitsemiani teorioita ja metodeita, jotka pohjautuvat motiivi- ja teematutkimukseen. Vaikka tämä kirjallisuustieteen tutkimuksen haara on Suomessa jäänyt hyvin vähäiselle käytölle, on sillä merkittävä ja tärkeä asemansa alalla. Esimerkiksi aiemmassa *Hänen olivat linnut* -teoksen tulkinnessa ja analyysissä tietyt teoksen sisäistä dynamiikkaa korostavat elementit on ohitettu, mikä johtuu pitkälti tutkimustyöhön valituista teorioista ja niiden tarjoamista työvälineistä. Itse uskon motiivi- ja teematutkimuksen välineistöllä voivani nostaa tästä paljon tutkitusta teoksesta esiin puolia, jotka aiemmin ovat jääneet vähälle huomiolle tai jopa kokonaan huomaamatta.

1.2 Motiivi- ja teematutkimus

Työni teoreettinen viitekehys on motiivi- ja teematutkimuksessa. Se on vanha ja vakiintunut tutkimussuuntaus kirjallisuustieteen piirissä, mutta sen suosio on vähentynyt viime vuosina. Etenkin suomenkielistä motiivi- ja teematutkimusta on tehty hyvin vähän. Tuorein maininnanarvoinen avaus on Heta Pyrhösen artikkeli: ”Kaunokirjallisuuden temaattisesta tutkimuksesta” (2004), jota lukuun ottamatta uutta tutkimusta alalta ei juuri ole. Muu käytössä oleva systemaattinen ja varteenotettava suomenkielinen motiivi- ja teematutkimus on kirjoitettu pitkälti 1900-luvun aikana. Varhaisemmasta tutkimuksesta on syytä mainita Keijo Holstin vuonna 1970 julkaistu *Motiivin käsite kirjallisuuden tutkimuksessa*, joka on tarkka ja laaja-alainen katsaus motiivin käsitteen historiaan ja analyysiin. Heta Pyrhösen mukaan motiivi- ja teematutkimuksen vähäistä suosiota selittävät muutamat samanaikaiset kehityskulut, kuten uskriitikoiden korostaman kokonaismerkityksen sekä aatehistoriallisen tutkimuksen lähteiden ja vaikutussuhteiden etsimisen joutuminen epäsuosioon. Samaan aikaan strukturalismissa kiinnostuttiin tekstin abstrakteista syvärakenteista, jotka eivät antaneet tilaa tematiikan perusteena perinteisesti toimiville konkreettisille tekstuaalisille yksityiskohdille. Poststrukturalismissa puolestaan kyseenalaistettiin ajatus teeman vakaasta käsitteellisestä perustasta ja näkemys tekstin yhtenäisyydestä ja koherenssista. (Pyrhönen 2004, 29.)

Vähentyneestä suosiostaan huolimatta motiivi- ja teematutkimukselle on yhä tarvetta. Tutkimushaara tarkastelee kirjallisuudentutkimuksen kannalta hyvin perustavanlaatuisia ja tärkeitä käsitteitä, kuten *motiivi*, *aihe* ja *teema*. Keskeisyydestään huolimatta nämä termit saattavat hahmottua yllättävänkin hankalina, sillä niiden määritelmässä esiintyy samaan aikaan sekä sisäistä poikkeavuutta että keskinäistä päällekkäisyyttä. Sisäisellä

poikkeavuudella tarkoitan, ettei yksikään näistä käsitteistä sinänsä ole yksiselitteinen, vaan kukin niistä voi hahmottaa monista eri näkökulmista. Esimerkiksi teeman määrittelyminen tekstin muotoelementtien yhteiseksi rakenteelliseksi nimittäjäksi, tai vaikkapa lukijan konstruoimaksi korkeimman tason luokitteluksi, paljastaa selkeitä taustaoletuksia teeman asemasta ja luonteesta, kuten siitä, katsotaanko teeman sijaitsevan tekstissä vai lukijassa sekä siitä, onko teema objektiivinen vai subjektiivinen (Rimmon-Kenan 1995, 14–17). Keskinäisellä päällekkäisyydellä tarkoitan sitä, miten käsitteitä käytetään toisinaan hyvin samantapaisissa yhteyksissä, jolloin niiden keskinäiset rajat hämärtyvät. Esimerkiksi aiheesta puhuttaessa saatetaan tarkoittaa motiivia tai päinvastoin.

Käsitteiden määrittelyä koskeva epätasällisyys johtuu ensinnäkin eri kielialueiden välisestä ja sisäisestä terminologisesta sekavuudesta, josta Keijo Holsti (1970) ja Susanna Suomela (2008, 141–142) antavat hyviä esimerkkejä. Toinen merkittävä syy on termien perustavanlaatuisuus: niitä käytetään oikeastaan jokaisen kirjallisuudentutkimuksen suuntauksen piirissä, mutta samalla ne saatetaan ottaa liian itsestään selvinä, jolloin niiden täsmällinen määrittely unohtuu. Heta Pyrhönen huomauttaa *tematiikan* eli temaattisen tutkimuksen elävän jonkinlaisena kutsumattomana vieraana nykytutkimuksessa ja painottaa sen avoimen tarkastelun olevan tarpeen. Hänen mukaansa tematiikka esiintyy erityisesti poliittisesti sitoutuneissa tutkimussuuntauksissa, kuten feminismissä, postkolonialismissa ja kulttuurintutkimuksessa. Niissä se kanavoituu esimerkiksi etnisen identiteetin, etnosentrismin ja sukupuolisuuden teemojen tarkasteluun. (Pyrhönen 2004, 29.) Motiivi- ja teematutkimuksella onkin varsin perusteltu ja tärkeä paikkansa nykyisessä kirjallisuudentutkimuksessa; sen avulla kirjallisuudentutkimuksessa keskeiset ja paljon käytetyt käsitteet saavat ansaitsemansa huomion ja tulevat käsitellyksi systemaattisesti.

Mitä sitten ovat teema, aihe ja motiivi? Monroe C. Beardsleyn mukaan teema on lukijan kokemuksiinsa yhdistämä ja teoksesta abstrahoima idea tai käsite. Se on samankaltainen kuin aihe, joka viittaa teoksen yhtenäisyyttä ja koherenssia luoviin käsitteisiin. Se kuitenkin eroaa aiheesta, sillä teema on ikään kuin se, mitä teos tekee aiheelle. Beardsley esittelee teeman yhteydessä *teesin* käsitteen. Samoin kuin teema, se viittaa maailmaan, mutta on luonteeltaan väite. Teema taas ei väitä mitään. Sitä voidaan kyllä pohtia, mutta ei väittää oikeaksi tai vääräksi eikä todeksi tai epätodeksi. (Beardsley 1958, 402–410.) Motiivi nähdään Gerald Princen määritelmän mukaisesti pienenä merkityksellisenä yksikkönä, joka toimii teeman

merkkinä yhdistäen rakenteen ja merkityksen. Mikä tahansa tekstielementti, jossa rakenne ja merkitys yhdistyvät merkitsevällä tavalla, voi olla motiivi. Sen merkitysvoima on siinä mielessä rajallinen, että se kattaa vain sen tekstielementin, jonka perusteella se tunnustetaan. Kuitenkin teema liittyy motiivin yleisiin käsitteellisiin yhteyksiin. (Prince 1992, 4–5.) Huomataan, että motiivi, aihe ja teema on usein helpoin määritellä suhteutuksina toisiinsa, mikä selittyy pitkälti käsitteiden sukulaissuhteilla.

Myös Suomalaisissa lähteissä motiivi, aihe ja teema määritellään usein suhteutuksina toisiinsa. Helena Lassila (1982, 34) pitää motiivia tietynlaisena yleistyksenä eli abstraktiona aiheesta tai aiheenosasta ja sanoo sen samalla konkretisoivan teoksen teemaa. Määritelmä asettaa motiivin aiheen ja teeman välimaastoon, jolloin motiivi on jotakin aihetta abstraktimpaa, mutta teemaa konkreettisempaa. Aihe on Lassilalle näistä kolmesta käsitteestä konkreettisin. Hän kuvaa aihetta alun perin teoksen ulkopuolella olevaksi, usein ajallisesti ja paikallisesti rajatuksi tapahtumaksi ja ilmiökokonaisuudeksi, jota kirjailija teoksessaan käsittelee joko sellaisenaan tai muunnellen. Aihe voi koskea jotakin yleistä, ajallisesti tai paikallisesti määrittelemätöntä kohdetta, kuten luontoa tai rakkautta. Samassa teoksessa voi olla useita eri aiheita riippuen mistä tasosta aihe määritellään. (mt., 34.) Lassilan määritelmä aiheesta on melko abstrakti. Se lähenee, ehkä jopa hämmentävästi, teeman käsitettä. On syytä huomata, ettei Lassilan näkemys motiivista, aiheesta ja teemasta välttämättä ole kaikista yleisin. Esimerkiksi Karoliina Lummaa (2007, 43) näkee nimenomaan motiivin konkreettisena merkityselementtinä, joka viittaa elävään olentoon, esineeseen, materiaaliin tai paikkaan ja jonka tehtävä on tukea teemaa.² Päinvastoin kuin Lassila, Lummaa hahmottaa motiivin konkreettisempaan kuin aiheen tai teeman.

Itse pidän motiivia näistä kolmesta elementistä konkreettisimpana. Claude Bremondin (1993, 47) näkemys tukee ajatustani, sillä hän toteaa tekstielementin yhdistämisen teemaan tapahtuvan motiivin avulla. Motiivi on aihetta ja teemaa konkretisoiva rakenteellinen elementti, joka tästä konkreettisuudestaan johtuen on aihetta ja teemaa helpompi paikantaa teoksesta. Samalla tästä seuraa, että motiivi on usein se elementti, jonka kautta aihe ja teema

² Lassilan ja Lummaan näkemysten erot saattavat johtua siitä, että Lassila pyrkii määrittelemään nimenomaan proosan motiivia kun taas Lummaa keskittyy lyriikan tutkimukseen. Tämän työni puitteissa en näe tarpeelliseksi tehdä eroa lyriikan ja proosan tutkimuksen motiivin käsitteen käytön välille. Sen sijaan olennaista on keskittyä siihen, millaisella motiivin käsitteellä on erotteluvoimaa *Hänen olivat linnut* -teoksessa.

puolestaan helpoimmin havaitaan. Pyrhösen (2004, 38) sanoin: ”Mikä tahansa motiivi voi *havainnollistaa tai kuvittaa* teemaa”.

Pekka Mattilan tiiviin sanakirjamääritelmän mukaan motiivi puolestaan on:

vaikutin, syy, peruste, aihe, aiheuma; kirjallisuudentutkimuksessa motiiviksi nimitetään konkreettista, merkityksellistä, tyypillistä elementtiä; se voi toistua kirjallisuudessa yleensä tai yksityisessä teoksessa; motiivit ovat usein tärkeitä, rakennetta tiivistäviä, yhteyksiä luovia, tapahtumia kiihdyttäviä aineksia; eri motiivityyppejä ovat mm. johto-, pää-, osa-, tukimotiivi; motiiveja voivat olla tilanteet, esineet, henkilötyypit ja -asetelmat, jotka ovat temaattisesti ja rakenteellisesti merkityksellisiä. (Mattila 1984, 53.)

Tiiviydestään huolimatta Mattilan motiivin määritelmä jää jokseenkin epätasaiseksi. Määritelmä jättää avoimeksi, minkä välille motiivit luovat yhteyksiä ja millä tavalla ne kiteyttävät teoksen rakenteita. Näihin kysymyksiin vastaaminen vaatisi tukeutumista motiivin sukulaiskäsitteisiin, mikä tuskin on mahdollista sanakirjaformaatin puitteissa. Määritelmästä on kuitenkin poimittavissa useissa motiivin määritelmässä kertautuva ajatus siitä, että motiivi on merkityksellinen elementti, joka toistuu yksittäisessä teoksessa tai kirjallisuudessa yleensä.

Määrittelen motiivin tekstistä löytyväksi konkreettiseksi ja toistuvaksi elementiksi, joka tekee näkyväksi teoksen teeman tai teemojen kannalta tärkeitä aspekteja. Lisäksi motiivilla on yhteyksiä luovia ja rakennetta tiivistäviä ominaisuuksia. (Heiskanen 2016, 2.) Tähän lisään, että motiivilla on tiivis yhteytensä teoksen aiheeseen tai aiheisiin. Aihe on jokin teoksen ulkopuolella vaikuttava, usein suhteellisen konkreettinen asia. Se saattaa esiintyä astetta abstraktimmassa muodossa, jolloin se lähenee teemaa. Tässäkin tapauksessa se kuitenkin eroaa teemasta. Teema on koko teoksen kantava voima, usein melko yleinen ja maailmankatsomuksellinen idea, joka haastaa pohtimaan aihetta esimerkiksi filosofisista, yhteiskunnallisista tai psykologisista kysymyksenasetteluista käsin. Motiiveja, aiheita ja teemoja voi olla teoksessa useita ja näillä useilla elementeillä voi olla keskinäisiä suhteita ristiin ja päällekkäin. Bremondin (1993, 49–50) mukaan kyse on käsitteiden olemuksellisten erojen sijaan aste-eroista, sillä yhdellä tekstin tasolla teema voi toimia motiivina ja toisella, hierarkkisesti ylemmällä tasolla, näyttäytyä puhtaammin teemana.

Motiivit voi luokitella tiettyihin *motiivityyppikategorioihin*. Erilaisia *motiivityyppejä* voi hakea edellä esitetystä Mattilan tiivistä listauksesta. Mattila (1984, 53) huomauttaa, että motiiveja voivat olla temaattisesti ja rakenteellisesti merkitykselliset *tilanteet, esineet, henkilötyypit ja -asetelmat*. Nämä hahmottuvat motiivityyppikategorioiksi, joiden mukaan teoksen motiivit on mahdollista luokitella. Toisaalta Lassilan näkemysten pohjalta kategorioiksi hahmottuvat *tilannemotiivit, esinemotiivit, asiamotiivit ja henkilömotiivit*. Hän väittää, että toisiaan seuraavat tilannemotiivit muodostavat teoksen kehityskaarelle, eli juonelle, pohjan.³ Hänen mukaansa myös *esineet, asiat ja henkilöt* voivat olla motiiveja, kunhan ne saavat teoksen maailmassa inhimillisesti merkittävää sisältöä (Lassila 1982, 34.)

Mattilan ja Lassilan näkemysten pohjalta luoduissa tyypittelyissä on eroavaisuuksia. Ensimmäinen huomattava ero on Lassilan käyttämä asiamotiivi, jolle ei löydy suoraa vastinetta Mattilan määritelmästä. Lassilan mukaan asiamotiivi on läheinen esinemotiiville. Esinemotiivit perustuvat konkreettiselle esineelle, kun taas asiamotiivit esiintyvät teoksessa konkreettisesti, mutta eivät ole suoranaisia esineitä (Lassila 1982, 349). Toinen selkeä ero on, ettei Lassila luo eroa henkilötyyppi- ja henkilöasetelmamotiivien välille. Vaikka molempien motiivityyppikategorioiden perusta on henkilöhahmoissa, niiden ero on ilmeinen. Henkilötyyppimotiiviksi luokitellaan yksittäisiä teoksen henkilöhahmoja, jotka saavat oleellisen merkityksen suhteessa aiheisiin ja teemoihin. Henkilöasetelmamotiivit puolestaan koostuvat useiden henkilöhahmojen – joista osa voi hahmottaa henkilötyyppimotiiveiksi – välisistä suhteista ja näiden suhteiden merkityksistä.

Näiden osittain toisistaan eroavien näkemyksen pohjalta päädyn tutkimuksessani seuraaviin motiivityyppikategorioihin: *esine-, tilanne- ja asiamotiivit*. Erittelen siis kohdeteokseni motiiveja luokitellen niitä edeltäviin kategorioihin. *Henkilötyyppi- ja henkilöasetelmamotiivit* jätän tutkimukseni ulkopuolelle, sillä kohdeteoksessani henkilöhahmot eivät nouse samalla tavalla motiiveina keskiöön, kuin esimerkiksi monet esineet ja tietyt tilanteet. Hypoteesini on, että yksi teoksen keskeisimmistä teemoista on omistamisen tema. Sen rajaamana voin

³ Tämä näkemys puolestaan noudattelee Heikki Paunosen esitystä kansansaduista *motiiviketjuina*. Heikki Paunonen (1945–) on suomen kieltä tutkinut professori, joka on kehittänyt venäläisen strukturalistin Vladimir Proppin (1895–1970) pohjalta näkemyksen kansansaduista motiiviketjuina. Motiivit asettuvat hänen mukaansa ketjuiksi niin, että ensimmäinen motiivi motivoi toista, toinen kolmatta ja niin edelleen, aina siihen saakka, että toiminnallinen kokonaisuus on viety päätökseen. Tällä tavoin suoritettu motiivien analysoiminen muistuttaa lauseenjäsenystä, mikä selittyy osaltaan sillä, että Paunosen tutkimukset ovat suurelta osin suuntautuneet kielen tutkimukseen. (Holsti 1970, 31.)

osoittaa teoksessa olevan tiettyjä motiiveja ja aiheita, jotka ilmentävät kyseistä teemaa ja ovat luokiteltavissa motiivityyppikategorioihin. Tavoitteeni on tulkita romaania uudenaikaisesta näkökulmasta, mahdollisimman tarkasti edellä esittelemääni motiivi- ja teematutkimuksen välineistöä hyödyntäen.

Seuraavaksi esittelen lyhyesti niitä teorioita, joiden avulla tarkastelen omistamisen käsitettä ja ilmiötä. Tämä on tarpeen, sillä tutkimukseni painottuu nimenomaan omistamisen teemaan sekä sen kannalta merkityksellisiin motiiveihin. Omistamisen moniulotteisuuden ja lukuisten erilaisten kytkösten ymmärtäminen on tärkeää, jotta analysoimani elementit tulevat tulkituksi mahdollisimman syvällisesti. Tukeudun vahvimmin suomalaisen yhteiskunta- ja ympäristöfilosofin Markku Oksasen (1966–) ajatuksiin. Lisäksi hyödynnän joitakin ajatuksia saksalais-amerikkalaiselta psykoanalyytikolta Eric Frommilta (1900–1980) ja oikeusteoreetikko Anthony M. Honoréltä (1921–). Edellä mainitut ajattelijat pohtivat omistamisen perusluonnetta ja olemusta kukin omasta näkökulmastaan. Näiden näkökulmien valottamana *Hänen olivat linnut* -teoksessa esitetyn omistamisen voi tehdä näkyväksi unohtamatta sen kompleksisuutta. Hyödynnän myös Karl Marxin ajatuksia taloudesta sekä erityisesti niin sanotusta *kuolleesta työstä*, mutta kyseisiin ajatuksiin palaan tarkemmin niitä hyödyntävän analyysin yhteydessä.

1.3 Omistamisen teoriat

Omistaminen on laaja-alainen ja universaali ilmiö, jonka keskeisyyttä yhteiskunnissa osoittaa se, että oikeus siihen turvataan erilaisilla laeilla, esimerkiksi Suomen perustuslailla (§15) ja Euroopan ihmisoikeuslaeilla. Juridinen käsitys omistamisesta on vain yksi käsitys monien muiden joukossa. Toisin sanoen omistaminen on ilmiö, joka kattaa laeissa määrätty vaateensa, mutta ei redusoidu niihin (Heiskanen 2016, 2.) Samaa ajatusta valottaa Markku Oksanen:

Juridisena ideana omistusoikeus pitää rakentaa erilaisten oikeuslähteiden kuten oikeusnormien ratkaisujen ja käytäntöjen pohjalta. Filosofinen omistamisen tutkimus lähtee toiseen suuntaan ja omaksuu lähtökohdakseen vaikkapa seuraavan kriittisen arvioimisen: omistaminen on valtaa käyttää omistuskohdetta oman mielensä mukaisesti. (Oksanen 2015.)

Vaikka omistusoikeuden turvaaminen laeilla alleviivaa ilmiön keskeisyyttä yhteiskunnissa, on syytä muistaa, että omistaminen on paljon muutakin kuin institutionaalistuneita käytänteitä.

Itse asiassa omistaminen juridisena käsitteenä lähtee liikkeelle hyvin erilaisista asetelmista kuin vaikkapa filosofisena käsitteenä.

Filosofisesti omistamista on pohtinut Frankfurtin koulukuntaan kuulunut Erich Fromm. Kirjassaan *Olla vai omistaa* (1977) hän esittää omistamisen olevan ihmisyyden perustavanlaatuinen olomuoto, joka yhdessä sille vastakkaisen olemisen kanssa muodostaa kokonaisen elämänkatsomuksen. Hänen käsittämänsä omistaminen on hyvin laajalle vaikutuksensa ulottava suhtautumistapa, joka vaikuttaa jokaisen yksilön elämässä, vaikkei kaikkia sen merkityksiä tunnistettaisi omistamisen osa-alueiksi. Frommilainen *omistava suhtautuminen* elämään pohjautuu materiaalisen maailman väkinäiseen kontrolliin, kun taas sen vastapainona *oleva suhtautuminen* on välittömämpää ja vapaampaa. Kuitenkin niin omistavalla kuin olevalla suhtautumistavalla on sijansa maailmassa. Omistava suhtautuminen hahmottuu kielteisenä lähinnä siksi, että se on yhä enenevässä määrin tullut dominantiksi suhteessa olevaan suhtautumiseen. Fromm pohtii omistamista laajassa mittakaavassa ja voidaan kysyä, onko ilmiön hahmottaminen näin laaja-alaisesti mielekäästä. Menettääkö omistaminen käsitteenä erotteluvoimansa, jos omistaminen voi olla melkein mitä tahansa, missä kiteytyy jonkin asteista kontrollia ja vallan tavoittelua?

Sekä juridista että filosofista näkemystä omistamisesta voi hyödyntää *Hänen olivat linnut* -teoksen tulkinnassa. Omistamisen käytännönläheistä ja juridiikkaan voimakkaasti sidoksissa olevaa puolta esitellään muun muassa perinnön käytäntöjen – kuten perinnönjakokirjan ja itse perimisen – muodossa. Muutamissa teoksen omistamiseen liittyvissä yhteyksissä viitataan jopa suoraan viranomaisiin lakia valvovana tahona, mikä korostaa omistamisen juridisia Aspekteja. Toisaalta teoksessa esitetty omistaminen ei hahmotu pelkästään juridisena, vaan omistaminen esitetään huomattavasti monimutkaisempana ilmiönä. Henkilöhahmoille omistaminen on niin tärkeää, että toisinaan heitä tuntuu kalvavan suorainen omistamisen himo. Tätä himoa vertaan frommilaiseen omistavaan suhtautumiseen. Palaan molempiin tulkintoihin tarkemmin varsinaisissa analyysiluvuissa, etenkin työni toisessa ja kolmannessa luvussa.

Omistamista on vaikea kuvitella ilman kohdetta, johon se suuntautuu. Omistamisen kohteen merkitys käy ilmi Oksasen esittämästä määritelmästä. Sen mukaan omistaminen on henkilöiden välinen suhde koskien objektia (Oksanen 2015). Oikeusteoreetikko Anthony M. Honorén (1987, 179) mielestä on luonnollista puhua ulkoisten aineellisten objektien

omistamisesta. Hänen mukaansa käsitys omistuksen kohdistumisesta etenkin luonnonvaroihin, maahan ja rakennuksiin sekä erilaisiin siirrettäviin esineisiin ja henkilökohtaiseen omistamiseen, mukaan lukien eläimet, on vakiintunut (mt., 179). Tämä tarkoittaa sitä, että miellämme omistamisen kohteeksi luonnollisemmin edellä luetellun kaltaisia konkreettisia asioita, kuin abstrakteja ja aineettomia kohteita. Oksanen kuitenkin huomauttaa, että periaatteessa mikä tahansa asia voi olla omistuksen kohde, kunhan sillä vain on arvoa (Oksanen 2015).

Hänen olivat linnut -teoksessa omistaminen kohdistuu niin Honorén luonnehtimiin ulkoisiin aineellisiin objekteihin kuin aineettomampiin kohteisiin. Ensimmäisestä luokasta esimerkkeinä toimivat lukuisat teoksessa esiintyvät tavarat aina pianosta hopealusikoihin. Toisesta luokasta esimerkkeinä toimivat muistot, joita teoksessa varjellaan alituisen puhumalla menneistä tapahtumista. Kiinnostavaa on myös se, miten teoksessa aineellinen ja aineeton omistaminen nivotaan sulavasti yhteen. Esimerkiksi ruustinnan mieheltään perimä lintukokoelma on ulkoinen aineellinen objekti. Silti lintukokoelmassa tärkeää on siihen sitoutuneet aineettomat arvot, kuten muisto rovastista sekä kokoelman tieteellinen arvo. Palaan näihin omistamisen kohdetta koskeviin ajatuksiin tarkemmin työni neljännessä luvussa, jossa käsittelen perintöesineitä.

Omistaminen on voimakkaan sosiaalinen ilmiö. Tämä käy ilmi itse asiassa samasta edellä esittelemästäni Oksasen määritelmästä, jossa korostuu omistamisen kohteen merkitys. Oksanen toteaa omistamisen koskevan objektia, mutta lisäksi hän huomauttaa omistamisen olevan henkilöiden välinen suhde (Oksanen 2015). Myöhemmin kirjoituksessaan hän jatkaa määritelmäänsä. Hän esittää, että omistamisessa on ennen kaikkea kyse henkilöiden välisestä suhteesta, jossa merkittävässä asemassa on omistajan suurempi valta omistuskohteen käytöstä suhteessa ei-omistajaan (mt.). Yksi omistamiseen liittyvistä sosiaalisista aspekteista on vallan aspekti. Valta-asetelmat ovat vahvasti esillä kohdeteoksessani ja niitä erittelen tarkemmin työni viidennessä luvussa.

Sosiaalisuuden lisäksi omistamisella on yhteytensä yksilön identiteettiin. Yhdysvaltalainen omistusteoreetikko Gregory Alexander (2003, 739) on tulkinnut Immanuel Kantin, Jean-Jacques Rousseau'n ja G.W.F. Hegelin käsittäneen omistamisen niin, että omistamisen tarkoitus on auttaa henkilöitä toteuttamaan omaa potentiaaliaan. Tällainen tulkinta korostaa omistamista yksilön keinona ilmaista itseään ja hyödyntää omia kykyjään parhaalla

mahdollisella tavalla. Identiteetin ja omistamisen välinen kytkös on luettavissa myös Georg Simmelin (1964, 322) pohdinnoista, sillä hän väittää aineellisen omaisuuden olevan egomme jatke. Edellisiä kenties selkeämmin identiteetin ja omistamisen välistä kytköstä kuvaa psykologi William James (1890, 291): ”[K]aikki, minkä yksilö kokee omakseen ja mihin hänellä on tunneyhteys, rakentaa hänen minäänsä”. Vielä häntäkin suoraviivaisemmin yhteyttä kuvaa kulutustutkija Russel W. Belk, jonka mukaan ”[o]lemme sitä mitä omistamme”(Belk 1988, 139). Omistamisen yhteys yksilön identiteettiin on ilmeinen, muttei suinkaan yksiselitteinen asia. Vastaava yhteys omistamisen ja identiteetin välillä on luettavissa *Hänen olivat linnut* -teoksesta, sillä tietyt omistamisen kohteet vaikuttavat henkilöhahmojen käyttäytymiseen.

Olen nostanut esiin sellaisia käsityksiä omistamisesta, jotka kiinnittävät huomion samankaltaisiin omistamisen ilmiön aspekteihin, joita *Hänen olivat linnut* -teoksessa esitetään. Ne palvelevat kohdeteokseni tarpeita auttaen tulkitsemaan romaania uudeltaisesta näkökulmasta, mahdollisimman syvällisesti omistamisen teeman huomioiden. Aloitan itse analyysin ja tulkinnan erittelemällä tulipaloa eli teoksen maailmassa sattunutta pappilan palamista. Siitä on luonnollista aloittaa, sillä itse teos alkaa keskustelulla kyseisestä tulipalosta. Lisäksi paloa kuvaava kohosteinen takauma sijoittuu heti romaanin toiseen lukuun. Tulipaloa käsiteltyäni nostan esiin perintökiistat, joita käsitellessäni kuvaan teoksen juonta. Tämä on tarpeen, sillä aiemmissa teosta koskevissa tutkimuksissa tietyt juonelliset ainekset ovat jääneet varjoon. Lukemalla teosta tarkkaan, siitä paljastuu yllättäviä ja tärkeitä juonenkäänteitä, jotka vaikuttavat koko teoksen tulkintaan.

Erittelen myös perintöesineitä, jotka ovat esinemotiiveja. Osoitan, että ainakin osalla niistä on teeman lisäksi kyky paljastaa muita rakenteita. Samalla osoitan, miten nämä esinemotiivit korostavat erityisesti omistamisen rahaan ja rahatalouteen liittyviä aspekteja. Viimeisenä tutkin motiiveja, jotka korostavat erityisen hyvin valta-asetelmia. Analysoin teoksessa tapahtuvaa siivoamista työnteen ja omistamisen välisten kytköksen valottamana. Tulkitseen myös ruokaa ja ruokailua sosiaalisena manipulaationa. Lopuksi nostan esiin avioliiton motiivin, johon liittyy ajatus yhteiskuntaluokista ja niiden vaikutuksesta yksilöön.

2 Pappilan palo

Romaanin yksi keskeisimmistä tapahtumista on pappilan palo. Siinä tulipalo tuhoaa henkilöhahmoille tärkeän rakennuksen sekä suuren joukon heille enemmän tai vähemmän rakkaita ja tarpeellisia tavaroita. Pappilan paloa puidaan lukuisissa eri henkilöhahmojen välisissä keskusteluissa. Jo tämä tulipaloa koskevien keskustelujen määrällinen paljous riittää osoittamaan aiheen keskeisyyden. Keskeisyyttä ei suinkaan vähennä se, että koko teos oikeastaan alkaa Adelen ja Alman välisellä keskustelulla tapahtuneesta tulipalosta. Lisäksi päähenkilöksi hahmotettavan Adelen elämästä paljastuvat asiat linkittyvät tähän tragediaan. Ruustinnan koko elämä tuntuu olevan vain tulipalon jälkimaininkeja, joissa hän alituisen muistelee ja pui tätä elämänsä suurta ja ilmeisen onnetonta käännekohtaa. Myös toisen tärkeän henkilön, Alman, läsnäolo teoksessa näyttää palaavan pappilan paloon: ”Missähän minä olisin jos pappila ei olisi palanut, sanoi Alma.” (HOL, 54).

Pappilan palon kuvaamiseen on omistettu kokonainen oma lukunsa, joka erottuu muusta teoksesta kohosteisesti. Romanin toinen luku on lähes koko luvun mittainen kehystöön upotettu takauma, jossa kuvataan pappilan palon tapahtumia. Se sisältää muuhun teokseen nähden poikkeuksellisen paljon suoraa kerrontaa ja on verrattain vauhdikas. Luku tarjoaa kiinnostavan vertailukohtaan teoksessa muuten vain dialogien kautta käsitellyille tapahtumille. Vaikka takaumaakaan ei voi lukuisten kertojan sisäisenä fokalisaationa tulkittavien jaksojen vuoksi pitää täysin luotettavana, se on verrattain objektiivinen kuvaus tapahtuneesta. Se tarjoaa kiintoisan tarkastelukohdan tälle teoksen keskeiselle tapahtumalle.

Pappilan palo on myös temaattisesti tärkeä. Palon ja omistamisen teeman välille hahmottuu selvä yhteys, jossa purkautuu monia aspekteja omistamisen ilmiöstä. Omistamisen teema nousee keskiöön jo teoksen alkupuolella, koska teos alkaa keskustelulla tulipalosta, ja paloa kuvaava takauma sijoittuu heti toiseen lukuun. Tulipalon aiheen kautta romaanista on heti luettavissa joukko omistamista koskevia kysymyksiä ja ajatuksia: Miten käyttäytyään tilanteessa, jossa suuri joukko merkityksellistä omaisuutta tuhoutuu yhtäkkiä ja ilman että tuhoa voisi estää? Miten tulipalon kaltainen radikaali tapahtuma vaikuttaa yksilöön nyt ja myöhemmin? Onko tulipalon aiheuttamassa tuhossa kyse ainoastaan materiaalisesta tuhosta? Voiko tulipalo tehdä omistamisen mahdottomaksi tuhoamalla materiaalisia omistamisen kohteita? Onko omistamisessa ylipäänsä kyse ainoastaan materian hallussapidosta? Millä

perustein ylipäänsä voidaan väittää jonkin kohteen olevan jonkun hallussa tai omistuksessa? Kertovatko omistettavat asiat jotain omistajastaan?

Hahmotan pappilan palon omistamisen teeman kannalta tärkeäksi tilannemotiiviksi, mutta samalla teen eron sen taustalla vaikuttavaan tulipalon aiheeseen. Lassilan (1982, 33) määritelmän mukaan aihe on ”alun perin teoksen ulkopuolella oleva [--], usein ajallisesti ja paikallisesti rajattu tapahtuma- ja ilmiökokonaisuus, jota kirjailija teoksessaan käsittelee joko sellaiseen tai muunnellen”. Tässä määritelmässä on vaikeutensa, sillä se sopii ”lähinnä historiallis-yhteiskunnalliseen epiikkaan ja dramatiikkaan” (mt., 33). Lisäksi määritelmä pakottaa huomioimaan kirjailijan intentiot, mistä johtuen siihen tukeutuminen voi olla hankalaa tai jopa mahdotonta. Voidaanko esimerkiksi *Hänen olivat linnut* -teoksen tulipaloa pitää aiheena, kun ei tiedetä, onko Vartio inspiroitunut tulipalon ajatuksesta yleensä vai vaikuttaako kirjoittamisen taustalla jonkin todellisen pappilan palaminen?

Tulipalon aiheen erottamiseksi motiivista ja teemasta onkin syytä hakea määritelmää toisaalta. Monroe C. Beardsleyn (1958, 403) mukaan aihe viittaa teokseen yhtenäisyyttä ja koherenssia luoviin käsiteisiin. Tulipalo on hieman vaikea asettaa tähänkin määritelmään, jossa mainittu ”käsite” tuntuu tarkoittavan jotain yleisempää ja abstraktimpaa kuin perinteinen ajatus varsin konkreettisesta tilassa ja ajassa sattuvasta tietynlaisesta onnettomuudesta. Toisaalta teoksen maailmassa tulipalo nimenomaan on ikään kuin käsitteellinen yleistys, jonka konkreettisempi – ja toistuvampi – muoto on pappilan palo. Niinpä on perusteltua hahmottaa tulipalo aiheena ja pappilan palo motiivina. Beardsleyn kuvaa yhteyttä aiheen ja teeman välillä siten, että teema on se, mitä teos tekee aiheelle (mt., 403). Tämä määritelmä tukee tulipalon hahmottamista aiheena, sillä tulipalon ja omistamisen välisessä yhteydessä purkaantuu joukko edellä esittämäni kaltaisia temaattisia kysymyksiä.

Pappilan palo on eriteltävissä pienempiin osayksiköihin. Pertti Karkaman mukaan tilannemotiivin voi hahmottaa joko *toiminnoksi* tai *tapahtumaksi*. Toimintona tilannemotiivi hahmottuu silloin, kun siinä hallitsee aktiivinen, henkilön subjektiivista vapautta painottava näkökulma. Tapahtumana tilannemotiivi hahmottuu, mikäli siinä on hallitsevaa passiivisuus ja henkilö joutuu alistumaan toimintaansa määräävien voimien valtaan. (Karkama 1991, 149.) Karkaman esittämä jako on kiinnostava, mutta esimerkiksi pappilan palo hahmottuu niin toimintona kuin tapahtumanakin. Pappilan palon hahmottumista toimintona puoltaa henkilöhahmojen hyvinkin aktiivinen touhu itse tulipalon tilanteessa, jossa he vapaasti saavat

pelastaa tai jättää pelastamatta mitä esineitä tahtovat. Kuitenkin palo on tapahtuma siinä mielessä, että tilanteessa on kyse luonnonvoimasta, jonka aiheuttamalle tuholle henkilöahmot eivät oikeastaan voi mitään. Niinpä jaksot, jotka hahmottuvat toimintona on eroteltavissa niistä jaksoista, jotka hahmottuvat tapahtumana. Seuraavaksi tarkastelen näitä molempia jaksoja erillään.

Aloitan erittelyn tarkastelemalla niin kutsuttua pelastusoperaatiota. Se tarkoittaa pappilan paloa kuvaavan toisen luvun takauman toiminnallisia jaksoja. Pelastusoperaation ytimessä on toiminnallisuuden ohella, tai kenties sen vuoksi, henkilöahmokeskeisyys. Käsiteltyäni pelastusoperaatiota erittelen pappilan paloa näkökulmasta, jossa korostuu tuhoa estävän toiminnan sijaan nimenomaan juuri tuho. Tällöin tarkastelen niin sanottua palamisen motiivia. Samalla palamisen motiivi toimii havainnollistavana esimerkkinä tilanteesta, jossa yksi ja sama motiivi voi liittyä useaan eri teemaan. Viimeisenä hahmotan, millä tavoin teoksen eri teemat voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään. Analysoin tämän vuorovaikutuksen mahdollisia vaikutuksia omistamisen teeman näkökulmasta. Esimerkkinä käytän omistamisen ja yksityisyyden teemojen välistä vuorovaikutusta, jonka havaitsemista helpottaa pappilan palon ja katseen motiivin välisen yhteyden huomaaminen.

2.1 Pelastusoperaatio

Pelastusoperaatiolla tarkoitan pappilan paloa kuvaavan takauman toiminnallisia jaksoja, jotka keskittyvät itse tuhon kuvaamisen sijaan kuvaamaan sitä, miten tuhoa yritetään estää. Nämä jaksot on syytä eritellä omaksi elementikseen, sillä ne muodostavat oman selkeän kokonaisuuden niitä laajemman pappilan palon motiivin sisällä. Pelastusoperaatio hahmottuu pappilan palon *osamotiivina*, joka on tyypiltään tilannemotiivi. Holsti esittelee tanskalaisen folkloristi Arthur Christensenin ajatuksen, jonka mukaan motiivit voivat koostua osamotiiveista. Osamotiivit eivät voi olla olemassa itsenäisinä, vaan ne sulautuvat aina osaksi laajempaa motiivia, joko yhtä ja samaa tai sitten harvinaisissa tapauksissa osaksi eri motiiveja. (Holsti 1970, 33.) Osamotiivi on siis elementti, joka rakentaa yhtä tai useampaa muuta motiivia. Motiivit, joita osamotiivi rakentaa, ovat osamotiivin *päämotiiveja*.

Jako pää- ja osamotiiveihin lähentelee psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen motiivin teorioihin mukanaan tuomaa ajatusta motiivien tärkeysjärjestyksestä eli *motiivihierarkiasta*. Holstin (1970, 204) mukaan motiivihierarkia tarkoittaa: ”1) keskeisyysperiaatteelle

nojautuva[a] motiivien tärkeysjärjestys[tä], johon 2) usein olennaisesti kuuluu myös motiivien keskinäisten alistussuhteiden järjestelmä”. Motiivihierarkioiden hyvänä puolena on teoreettinen selkeys, joka parhaimmillaan auttaa hahmottamaan teoksen rakennetta ja olemusta havainnollisesti.

Usein hierarkiat eivät kuitenkaan toimi näin ideaalisella tavalla, vaan käytännössä ne pakottavat teoksen motiivit keinotekoisiiin suhderakennelmiin. Esimerkiksi kohdeteokseni lukuisat motiivit ovat hankalat asettaa keskenään hierarkkiseen järjestykseen ilman väkinäisyyttä. Teoksen motiiveille on tyypillistä, että ne muodostavat keskenään vuorovaikutuksellisia kimppuja, jotka suuntaavat lukijan huomion lukuisaan eri suuntaan. Näinpä motiivihierarkiat tekisivät pahimmillaan väkivaltaa teoksen moniulotteisuudelle. Sen sijaan motiivien tyypittely on teoksen kannalta hedelmällinen metodi, joka sallii motiivien tarkastelun keskenään vapaassa vuorovaikutuksessa. Jako osa- ja päämotiiviin ei mielestäni sido motiiveja tiukkaan hierarkiaan. Se sallii esimerkiksi osamotiivien hahmottamisen osatekijöinä useissa päämotiiveissa, ja toisaalta mahdollisuuden hahmottaa yhdelle päämotiiville useita osamotiiveja. Se ei myöskään pakota asettamaan päämotiiveja, eikä niiden osamotiiveja, keskinäiseen tärkeysjärjestykseen.

Pelastusoperaatiossa on oleellista toiminnallisuus. Varsinaisen tuhon kuvaamisen sijaan siinä keskitytään kuvaamaan toimintaa, jolla itse tuho yritetään estää. Tästä valinnasta johtuen huomio kiinnittyy toimiviin henkilöhahmoihin sekä siihen, millainen kuva heistä rakentuu. Tilannemotiivien hahmotuksessa keskeinen osa onkin juuri henkilöiden välittämällä ihmiskäsityksellä, joka osaltaan vaikuttaa siihen millaisena tilannemotiivi lopulta tulkitaan (Karkama 1991, 143–144). Esimerkiksi ruustinna kuvataan pelastusoperaatiossa epäitsenäiseksi ja epäitsekkääksi. Hän ryntäilee tulipalossa muiden henkilöhahmojen ohjeiden mukaan eikä juuri itse ehdi miettiä, mikä hänelle olisi ollut tärkeää pelastettavaa:

[R]uustinna huusi ”serviisi” ja juoksi sisään ruokasaliin, astiakaapille. Astiat käsistä putoillen, kilisten pitkin lattiaa hän muisti veitset ja haarukat, juoksi soppakulho ja lautanen kädessä ja hopeinen kakkulapio toisessa pihalle. – Adele, linnut, kuului rovestin ääni. Ruustinna jätti samassa esineet käsistään maahan ja kääntyi menemään takaisin saliin. Tuolille nousten hän kurkotti täytettyjä lintuja [--]

– Astiat, kuului ääni ulkoa. – Astiat, huusi ruustinna takaisin, pani kantamuksensa maahan, kääntyi takaisin ja juoksi monta naista perässänsä sisälle ruokasaliin (HOL, 16–17.)

Muiden ohjeita noudattava Adele saa pelastettua vain hajanaisia esineitä sieltä täältä ja unohtaa kokonaan itselleen merkitykselliset valokuvat: ”Mutta ruustinna muisti: valokuvat olivat palaneet, olisihan hänen pitänyt muistaa että ne olivat kaapissa, laatikossa, valokuva-albumit” (HOL, 20). Näin Adelesta rakentuu hänen toimintansa kautta kuva epäitsekkäästä naisesta. Toisaalta hän vaikuttaa myös liialliseen ohjailtavuuteen sortuvalta henkilöltä, joka ei pysty toimimaan itsenäisten päätöstensä mukaisesti.

Vastaavasti esimerkiksi Birgeristä rakentuu toimintansa kautta kärjistetyn itsekäs kuva. Hän keskittyy pelastamaan ainoastaan itselleen tärkeitä täytettyjä lintuja, joita saadaan tulelta turvaan yhteensä kaksikymmentäviisi (HOL, 26). Birger säntäilee tulen seassa lintujen ja linnunmunien perässä:

Lukkari etsi rovastia, juoksi tämän jäljessä tyhjin käsin ja huusi huutamistaan: – Kirkonkirjat, muut paperit, onko niitä vielä muualla. Mutta rovasti ei tajunnut, hän kuljetti lintuja, ja lukkari tempoi kanslian kahta ovea joihin ei löytänyt avaimia. (HOL, 16.)

Birgerin itsekäs toiminta kulminoituu vielä kärkevämmäksi, kun mies patistelee vaimoaankin keskittymään vain itselleen tärkeisiin lintuihin: ”Adele, linnut, kokoelmakaapissa on lintuja” (HOL, 16). Näinpä Birgeristä rakentuva kuva on hyvin itsekeskeinen.

Pelastusoperaatioissa paljastuvia henkilöahmokuvia voi lukea rinnan teoksen muiden motiivien kanssa. Tällöin huomataan, että samat henkilöahmokuvat kertautuvat myös muualla teoksessa. Esimerkiksi ruustinnan epäitsekkyyks ja -itsenäisyys kertautuu kastemaljassa, jonka hän pelastaa kastemaljan tulelta, koska ajattelee sen olevan tärkeä esine muille: ”[M]inä sain käteeni tämän [--] ajattelin että teidät on kaikki ristitty siinä” (HOL, 26). Vastaavasti Birgerin itsekkyyks kertautuu hänelle rakkaassa lintukokoelmassa. Sitä pelastaessaan rovasti unohtaa kyläläisille tärkeät nimi- ja syntymätietoja sisältävät kirkonkirjat. Tässä toteutuu käytännössä motiivien kyky tiivistää rakenteita ja luoda yhteyksiä (Mattila 1984, 53). Pelastusoperaatioissa korostuva toiminta ilmentää henkilöahmoja, mutta samalla se kiinnittää huomion toisaalle teoksessa eli myöhemmin esiintyviin motiiveihin, joilla on yhteytensä pelastusoperaatioon.

Temaattisen tulkinnan pelastusoperaatiosta voi tehdä pelkän toiminnan perusteella. Tällöin siinä korostuu järkytys ja kaaos, joka seuraa yllättävästä ja hallitsemattomasta tilanteesta. Tällaisessa yllättävässä tilanteessa yksilöt toimivat kukin itselleen luontaisella tavalla. Tämä kullekin hahmolle luontainen toiminta ilmentää hänen persoonaansa. Tulkinta monipuolistuu, jos huomataan toiminnan yhteys tiettyihin esineisiin, jotka hahmottuvat omistamisen motiiveina: tulipalon tilanteessa henkilöhahmojen toiminta suuntautuu tiettyihin esineisiin, jotka vaikuttavat kertovan jotain pelastajistaan. Yhteys ohjaa pohtimaan kysymystä omistamisen vaikutuksesta yksilön identiteettiin: kertovatko esineet jotakin pelastajistaan ja myöhemmin omistajistaan? Kysymys kytkee pelastusoperaation omistamisen teemaan.

Pelastusoperaatio on siis pappilan palon osamotiivi, joka on tyypiltään tilannemotiivi ja joka hahmottuu toimintona. Tilannemotiivi voi käsittää suhteellisen laajaakin jakson teoksesta. Lisäksi tilannemotiiviksi luokiteltava jakso voi hahmottua niin sanottuna toimintona. Jos tilannemotiivi hahmottuu toimintona, siinä korostuu henkilöhahmojen aktiivinen toiminta, joka samalla syventää henkilöhahmoista syntyvää kuvaa. Tästä on pääteltävissä, että ainakin tilannemotiiveilla on kyky ilmentää henkilöhahmoja. Samalla pelastusoperaatio linkittyy muualla teoksessa esiintyviin motiiveihin ja luo yhteyksiä näiden eri elementtien välille. Tilannemotiivilla onkin myös kyky linkittyä osaksi muita motiiveja. Temaattisesti tilannemotiiviksi luokiteltu pelastusoperaatio korostaa ennen kaikkea omistamisen ja identiteetin välistä kytköstä.

2.2 Palamisen motiivi

Pappilan paloa voi tarkastella edellisestä eroavasta näkökulmasta. Tuhon estoyrityksen sijaan kiinnitetään huomio siihen, että yrityksestä huolimatta palossa tuhoutuu paljon erilaisia esineitä ja asioita. Tällöin huomio kiinnittyy palamisen motiiviin. Päinvastoin kuin pelastusoperaatio, palamisen motiivi hahmottuu toiminnon sijaan tapahtumana. Siinä korostuu pappilan palosta juuri se puoli, jossa henkilöhahmot asettuvat suhteellisen passiiviseen asemaan (ks. Karkama 199, 149). Tilannemotiivi voi siis jakautua pienempiin osamotiiveihin, jotka hahmottuvat toisistaan poikkeavalla tavalla.

Palamisen motiivi eroaa pelastusoperaatiosta myös siten, että sen olemus osamotiivina on erilainen kuin pelastusoperaatiolla. Edellä viittasin Arthur Christensenin ajatukseen osamotiiveista, jotka eivät ole olemassa itsenäisinä, vaan sulautuvat aina osaksi laajempaa

motiivia – joko yhtä ja samaa tai harvinaisissa tapauksissa osaksi eri motiiveja. (ks. Holsti 1970, 33.) Tässä jaottelussa pelastusoperaatio hahmottuu osamotiivina, joka sulautuu vain osaksi pappilan paloa. Palamisen motiivi sen sijaan edustaa tätä Christensenin mainitsemaa harvinaisempaa tilannetta: se sulautuu yhtä aikaa osaksi päämotiiviaan pappilan paloa, mutta samalla se on osa toisenlaista kokonaisuutta, joka puolestaan johdattelee intohimon teeman⁴ äärelle.

Palamisen motiivissa korostuu luonnollisesti tulen elementti, jota kuvataan asuinrakennuksen palamisen yhteydessä:

- Herrajumala, mies, pappila on tulessa, tule ulos!
- Mitä? Rovasti ei tajunnut että pappila paloi, että hänen oma pappilansa oli tulessa.
- Pappila, pappila.
- Pappila, niinkö, rovasti toisti, ja hävisi ikkunasta niin ettei lukkari tiennyt oliko rovasti tajunnut asian vai mennyt takaisin vuoteeseen. Ja hän lähti taas juoksemaan, huusi ”tulipalo tulipalo” äänellä, jossa oli hengästystä, itkua, raivoa, moitetta, suunniltaan. Hän juoksi rakennuksen ympäri, näki keittiöpäädyn vintinikkunoista työntyvän esille tulta, joka ensin laiskasti kuin tympääntynyt käärme kohotteli päätään, vetäytyi takaisin, ja löi yhä korkeammalle, vihaisempana, ja savua tuprusi rakennuksen pitkän sivun ikkunoista jotka olivat menneet kuumuudesta rikki. (HOL, 13.)

Hän [emännöitsijä] meni ruokasaliin, teki syöksyjä tarjoilueteisen ovea kohti, pääsi sen luokse, avasi sen, mutta liekit löivät vastaan. Tuli sai lisää voimaa kun ovi oli auki, keittiön ikkunat oli tuli ja paine jo rikkonut, ja nyt liekit löivät tästä ovesta ruokasaliin. (HOL, 18.)

Kohdissa kuvaillaan hyvinkin tarkasti palamista, mikä korostaa tulta elementtinä ja muistuttaa luonnonvoimasta, jota ei saada hallintaan.⁵ Oleellista on, että tuli voi tehdä omistamisen merkityksettömäksi tuhoamalla omaisuuden yllättäen ja hetkessä. Palamisen motiivi

⁴ Birgerin kuvataan saarnanneen silmät palaen taivaallisen isän pienistä palvelijoista eli linnuista (HOL, 52). Tässä palamisen motiivi liitetään metaforisesti ajatukseen intohimon palosta. Birgerin kohdalla intohimo lintuja kohtaan äityy hallitsemattomaksi, mikä yhdistää intohimon teeman kontrollin puutteen tematiikkaan. Kontrollin puute korostuu myös omistamisen teemassa, kun omistamiseen suhtaudutaan suoranaisen himon vallassa. Havainto muistuttaa motiivien monipuolisuudesta teoksen rakenteellisina elementteinä, joilla voi olla yhteytensä samaan aikaan lukuisiin eri teemoihin. Lisäksi havainto tekee näkyväksi Vartiolle tyypillisen motiivien kehämäisen käytön.

⁵ *Hänen olivat linnut* -teos on luettavissa myös ihmisen ja luonnon välisiä suhteita käsittelevänä romaanina. Tällöin muun muassa palamisen motiivi alleviivaa kysymystä siitä, voiko ihminen hallita luontoa ja mikä ylipäänsä on ihmisen ja luonnon välinen suhde. Tästä näkökulmasta teosta on tutkittu valitettavan vähän. Oikeastaan ainoa varteenotettava lähestyminen on Lea Rojolan tuoreehko artikkeli ”Hänen olivat täytetyt linnut” (2014). Siinä romaania tulkitaan *taksidermian* käsitteen avulla, mikä nostaa (erityisesti täytetyt) linnut avainasemaan ja samalla korostaa teoksessa esitettyä luontokäsitystä.

muistuttaa omaisuuden katoavaisuudesta ja loppu viimein ihmisen kyvyttömyydestä vaikuttaa materian säilymiseen.

Palamisen motiivi liittyy kiinteästi asuinrakennukseen eikä irtaimiston palamista kuvata oikeastaan ollenkaan. Esineiden tuho on pääteltävissä henkilöahmojen hajanaisista huudahduksista onnettomuuden keskellä. Esimerkiksi emännöitsijä Tilda huutaa: ”Hyvä Jumala, kaikki palaa, minun vaatteeni. Minun vaatteeni” (HOL, 14) ja ulkona joku huutaa: ”Astiat”. Huudahduksista käy ilmi, että tuli uhkaa myös vaatteita ja astioita, mikä ei tulipalon kuvauksesta muuten ole pääteltävissä. Tuhoutunut irtaimisto nousee keskiöön myös myöhemmin tulipaloa muisteltaessa, mutta varsinaisessa tulipalon kuvauksessa ei kuvailla suoraan irtaimiston palamista. Sen sijaan palamisen kuvaukset keskittyvät asuinrakennukseen, mikä korostaa tulipaloa juuri asuinrakennuksen tuhona.

Asumuksen tuhoa kuvattaessa korostuvat sen asukkaiden kokemukset. Keskiöön nousee päähenkilön ruustinnan sekä hänen miehensä yhteinen kokemus:

Vasta portailla rovasti näytti tulevan tajuihinsa, peitti savusta mustuneet kasvonsa käsillä, yöpaidan liepeet likaisina pysähtyi hetkeksi portaille, kääntyi, meni seisomaan kiven viereen ja katseli sitä miten naiset kuin äänettömät muurahaiset siirtelivät astioita ja huonekaluja nyt kun ei ollut enää mitään tehtävissä, kun tuli loimahteli jo salin puolelle ja ikkunat olivat rikki. Nyt hän näki pappilan joka yltäylejään savun verhoamana paloi hänen silmiensä edessä. Ja ruustinna tuli hänen viereensä. [--] Rovasti ei vastannut, hän näki talon palavan, ja nyt kun mitään ei ollut tehtävissä, katsoi vain. Auringon noustessa oli katto jo romahtanut, hirsiseinät paloivat pystyssä kauan ennen kuin sortuivat (HOL, 18–19.)

Kun tulipalo on jo edennyt niin pahaksi, ettei rakennukseen kannata mennä pelastamaan mitään, kokevat henkilöahmot voimattomuutta. He tuntevat itsensä kyvyttömiksi tulen voiman edessä eivätkä kykene muuta kuin katsomaan liekehtiviä raunioita. Tässä verrattain pysähtyneessä hetkessä laajennetaan kuvaus pois yksittäisistä esineistä ja palavasta rakennuksesta. Niiden sijaan keskitytään sitä katselevien entisten asukkaiden kokemukseen. Tilanteessa korostuu kodin tuhoutuminen, sillä jotain pappisparille merkityksellistä on tuhoutunut. Rovasti lohduttaa vaimoan järkytyksen keskellä: ”[ä]llä itke, se on maallista, laitetaan uusi koti” (HOL, 20). Tämä muistuttaa siitä, ettei omistamisessa ole kyse pelkästä

kylmästä materian hallussapidosta. Monet omistettavat asiat, esineet ja rakennukset merkitsevät omistajilleen paljon myös tunnetasolla.

Pappilan palon osamotiivina palamisen motiivi muistuttaa omistamisen sosiaalisista aspekteista. Ympäristö- ja yhteiskuntafilosofi Markku Oksanen (2015) toteaa, että omistaminen ilmenee ihmisten tarvitsemien hyödykkeiden saatavuutena ja käyttönä sekä määrittelee ihmisten välisiä suhteita. Näin määriteltäessä on tulipalo voima, joka voi viedä omistamiselta pohjan yksinkertaisesti tuhoamalla sen mahdollistavat hyödykkeet. Samalla tulipalo muuttaa ihmisten välisten suhteiden dynamiikkaa. Palamisen motiivi muistuttaa ennen kaikkea tulipalon tuhoavasta voimasta, joka on samaan aikaan sekä armoton että puolueeton: Tuli tuhoaa, minkä tuhoaa. Se ei välitä siitä, kenen mikäkin tavara on eikä siitä, onko tavara arvokas vai ei. Onkin kuin vasta tulipalo saisi henkilöahmot tajuamaan omaisuutensa katoavaisuuden. Samalla henkilöahmot tajuavat, että omaisuuden määrittämä asema yhteisössä voi horjua itsestä riippumattomista syistä. Oivallus jättää jälkensä pelastettuihin tavaroihin, joihin henkilöahmot eivät enää myöhemminkään kykene suhtautumaan kuten ennen tulipaloa.

Temaattisesti palamisen motiivi tuo esiin sen, ettei omaisuus ole ikuista, vaan voi kadota yllättäen ja hetkessä tulipalon sattuessa. Tämän käänköpuolena seuraa, että omistamalla saavutettu sosiaalinen asema sekä omistamiseen liittyvä valta on epävarmaa. Toisin sanoen omistamiseen liittyvä valta on riippuvaista omaisuudesta, jonka pysyvyyttä ei aina voida kontrolloida. Kodin palaminen muistuttaa lisäksi siitä, ettei tulipalon aiheuttamassa tuhossa ole pelkästään kyse kylmästä materian, ja sen suoman vallan, yhtäkkisestä menettämisestä. Kyse on myös tunnetason sidoksista. Omaisuus voi olla tärkeää myös muista syistä kuin sen suoman valta-aseman tähden.

Rakenteellisesti palamisen motiivi on pappilan palon osamotiivi ja tilannemotiivi. Se eroaa edellä erittelemästani pelastusoperaatiosta kahdella tavalla. Ensimmäkin palamisen motiivi on osa useampaa päämotiivina, joista yksi on analysoimani pappilan palo. Pelastusoperaatio sen sijaan liittyy vain pappilan paloon. Toiseksi palamisen motiivi hahmottuu tapahtumana, kun taas pelastusoperaatio hahmottuu toimintona. Päinvastoin kuin Karkama (1991, 149) esittää, tilannemotiivi voi hahmottua samaan aikaan sekä toimintona että tapahtumana. Näin on tapauksissa, joissa tilannemotiivi on jaettavissa osamotiiveihin luonteeltaan vastakkaisten hahmottumisen tapojen mukaisesti. Kaikkienensa tilannemotiivi voi jakautua pienempiin

osamotiiveihin, jotka voivat hahmottua joko toimintona tai tapahtumana. Osamotiivit taas voivat avata päämotiivin yhteyksiä teemaan hieman eri näkökulmista.

2.3 Pappilan palo ja katseen motiivi

Pappilan palon tapahtumia kuvataan kaoottisiksi. Henkilöhahmot säntäilevät kuka minkäkin tavaran perässä eikä toiminta ole missään määrin organisoitua. Jälkikäteen ruustinna vertaa tapahtumia sirkukseen: ”Jos siinä olisi ollut enemmän rauhallisuutta, mutta lukkari teki siitä sellaisen sirkuksen että siinä ei kukaan oikein tajunnut mitä oli tekeillä” (HOL, 9). Vaikka nykysirkus on oma taiteenmuotonsa, jolla on pitkälle kehittyneet traditionsa, ”lajin alkuperäisin perusta löytyy kansan parista, sieltä missä ihmiset ja joukot kokoontuvat omasta vapaasta tahdostaan viihtymään ja nauramaan yhdessä” (Tomi Purovaara 2005, 18). Monelle alkuperäinen sirkus saattaakin tuoda mieleen kiertävän kummajaisjoukon, jota tavalliset ihmiset tulevat katselemaan viihtyäkseen. Ruustinnan rinnastuksessa sirkukseen – viihdyttävään ja vähän kummalliseen tapahtumaan, jota muut voivat seurata – kiteytyy yksityisyyden rikkoutuminen, jonka Adele liittää sekasortoisiin tapahtumiin ja kyläläisten paikalle saapumiseen.

Seuraavaksi tarkastelen pappilan paloa rinnakkain katseen motiivin kanssa. Katseen motiivi on teoksessa laajemmin esiintyvä motiivi, mutta kiinnitän huomioni sen esiintymiin pappilan paloa kuvaavan takauman aikana. Pappilan palon ja katseen motiivin välinen yhteys selittyy sillä, että ne esiintyvät teoksessa samassa yhteydessä. Yhteyttä vahvistaa myös muut seikat, kuten edellä avaamani pappilan palon rinnastus sirkukseen.

Pappilan palaessa asianomaisten lisäksi paikalle saapuu tilannetta ihmettelemään ja auttamaan joukko vieraita ihmisiä. Sekasortoisessa tilanteessa lisäapu lienee paikallaan, mutta samalla asettuu koko pappilan sisälleen kätkemä yksityinen elämä ja esineistö vieraiden ihmisten katseen alle:

Maantietä pitkin virtasi lisää väkeä. Kaikki tulivat katsomaan palanutta pappilaa, maantiellä hautausmaan takana liikkui ihmisiä, toiset kääntyivät maantieltä koivukujalle ja tulivat tervehtimään onnettomuuden uhreiksi joutuneita, ruustinnaa joka hymyili omituisesti kasvot kalpeina, rovastia joka papinkaapu rypistyneenä istui märällä kivellä. Syrjäsilmin he näkivät linnut kivellä ja kiven ympärillä. (HOL, 21.)

Katsominen ja syrjäsilmillä näkeminen korostuvat. Osa kyläläisistä ei edes välitä tulla tervehtimään, vaan heille riittää tilanteen katsominen kauempaa. Heidän katseensa on utelias näkemään, muttei ottamaan osaa. Osa puolestaan tulee tervehtimään uhreja, mutta heidänkin katseensa joutuu arvioimaan tilanteen. Arvionsa perusteella he suhtautuvat siihen kuka ottamalla osaa onnettomuuden uhrien järkytykseen ja kuka tarjoamalla apuaan jatkossa.

Katseen ja katsomisen käsittely jatkuu vielä vieraiden poistuessa ja poistuttua, mikä alleviivaa sen merkityksellisyyttä:

Suntio vilkaisi lintuja ja käänsi katseensa pois, lähti menemään. Ihmiset lähtivät, yksi toisensa perään, jokaisen ensin tarjottua onnettomuuden uhreille asuinsijaa, ja ruustinnan kiitettyä jokaista he poistuivat äänettöminä, koivukujalta taakseen silmäten. Kun kaikki olivat menneet, apteekkari otti taskustaan pullon. – Sinä tarvitset nyt tätä, Birger. Mutta rovasti pudisti päätään. – Adele sinä vilustut, sanoi apteekkari. Häntä ei kuultu ja hän pani pullon takaisin taskuunsa, kiersi pihaa, katseli palavia ja kyteviä hirsiiä, meni vaahteroitten alle ja otti pullon taskusta. Hän pani sen taskuun, seisoi siinä kohden missä kanslian ikkuna oli ollut, katsoi ylös kuin olisi nähnyt ilmassa hävinneen ikkunan, otti pullon taskusta, siemaisi siitä ja tuli takaisin toisten luokse. (HOL, 23–24.)

Tulipalo on saatu aisoihin ja paikalla olleet alkavat lähteä. Ensimmäisenä poistuu suntio. Hän vilkaisee ensin lintuja, kääntää katseensa kokonaan pois ja lähtee vasta sitten. Katse ja sen suunta ennakoivat lähtöä jo ennen kuin itse lähtö varsinaisesti tapahtuu. Suntion jälkeen muutkin kyläläiset lähtevät paikalta, mutta vilkuilevat vielä taakseen. Vaikka kyläläiset ovat fyysisesti lähteneet paikalta, tarkoittavat taaksepäin suuntautuvat katseet heidän läsnäoloaan. Kun kyläläiset katseineen ovat poistuneet paikalta, jäljellä ovat vain asianomaiset sukulaisineen. Katseiden farssi huipentuu Holgerin piilujuopotteluun. Holger kokee tarvitsevansa ryypyn palon aiheuttaman järkytyksen keskellä, mutta joutuu ottamaan sen piilossa, poissa sukulaistensa katseilta.

Kaikissa näissä katseissa on yhteys samaan tematiikkaan. Katse hahmottuu asiamotiivina, joka ilmentää yksityisyyden teemaa. Yksityisyyden teema korostuu näkökulmasta, jossa yksityisyyden rajat rikkoutuvat ja oma identiteetti asettuu muiden arvioitavaksi: Kyläläisten katseet kohtaavat näkymän, jota ruustinna ja rovasti eivät voi piilottaa, vaikka haluaisivat.

Myös Holger joutuu juomaan siemauksensa piilossa, sillä ei halua joutua arvostelun kohteeksi toimintansa tähden.

Katseen motiivin ilmentämä yksityisyyden teema asettuu vuoropuheluun omistamisen teeman kanssa. Vuoropuhelu tapahtuu pappilan palon ja katseen motiivin leikkauspisteessä: palava pappila paljastaa sisälleen kätketyn omaisuuden vieraiden katsottavaksi, eivätkä asianomaiset voi vaikuttaa tilanteeseen. Vuoropuhelu auttaa hahmottamaan omistamisen näkökulmasta, jossa yksityisyys nousee keskiöön. Yksityisomaisuuden näkökulmasta omistussuhteen laatua määrittelevät muun muassa erilaiset omaisuuden suoja koskevat säännöt, kuten se milloin ulkopuolisten puuttuminen omaisuuteen on mahdollista (Oksanen 2015). Pappilan palaessa kyläläiset tavallaan puuttuvat ruustinnan ja rovastin yksityisomaisuuteen ilman heidän erillistä päätöstä asiasta. Tilanne on sikäli erikoinen, ettei yllättävässä ja sekavassa tulipalossa kyläläisten puuttuminen omaisuuteen suoraan rinnastu luvattomuuteen. Tulipalo tuhoineen on järkytys paitsi itsessään, myös siihen liittyvän yksityisyyden rikkoutumisen kokemuksen vuoksi.

Teoksen eri teemat voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään, kunhan ne vain ilmenevät motiiveissa, jotka luovat teemojen välille yhteyden. Useissa paradigmaattisissa motiivin ja teeman teoretisoinneissa on huomioitu mahdollisuus sekä motiivien että teemojen monilukuisuuteen ja niiden väliseen vuorovaikutukseen. Harvemmin kuitenkaan huomioidaan lukuisten teemojen keskinäistä vuorovaikutusta. Lassila (1982, 35) erottaa toisistaan niin sanotun *pääteeman* ja *sivuteeman*, joka hänen mukaansa ”saattaa muodostua yhdestä motiivista”. Määritelmä on ongelmallinen. Väärinluettuna se tarkoittaa, että motiivi voi olla sivuteema, vaikka Lassila tarkoittaa, että motiivi saattaa olla jonkin sivuteeman ilmaus (Kouki 2009, 116). Itse en halua hierarkisoida teemoja, mutta Lassilan erottelu huomioi mahdollisuuden tietyn teoskokonaisuuden teemojen keskinäiseen vuorovaikutukseen.

Teemojen keskinäisen vuorovaikutuksen mahdollisuutta sivuaa myös Suomelan (2008, 152) toteamus, ettei teeman tarvitse olla kaikki tekstin elementit kattava motiivien synteesi, vaan sen voi nähdä ”erilaisten tekstien semanttisena kohtauspaikkana”. Hän tarkoittaa, ettei yksittäinen teemaa kerro kaikkea oleellista teoksesta, vaan vasta lukuisten teemojen vuoropuhelu avaa teoskokonaisuuden. Vaikka tämä pitää eittämättä paikkansa, on tietyn teeman painottaminen mielekäästä. Sen ei tarvitse sulkea pois teoksen muita teemoja. Lisäksi

rajattu lähestymiskulma auttaa hahmottamaan muutoin kovin laajaa kokonaisuutta täsmällisemmin.

Hänen olivat linnut -teoksessa esimerkkinä teemojen vuoropuhelusta toimii omistamisen teeman vuoropuhelu yksityisyyden teeman kanssa. Teemojen välisen vuoropuhelun havaitsemista helpottaa ruustinnan tekemä rinnastus pappilan palosta sirkuksena. Se suuntaa huomion katseen motiivin ja pappilan palon motiivin väliseen kytkökseen, jossa tulipalo paljastaa pappilan sisälleen kätkemän yksityisen elämän kyläläisille. Koska katseen motiivi on tyypiltään asiamotiivi ja pappilan palo taas tilannemotiivi, huomataan, että eri motiivityyppikategorian motiivit voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään. Motiivien keskinäisten yhteyksien huomaaminen puolestaan auttaa tulkitsemaan niiden ilmentämiä teemoja yhteydessä toisiinsa. Teemojen välinen vuoropuhelu taas avaa tarkastelun kohteena olevaa yksittäistä teemaa syvemmin.

3 Perintökiistat

Suhteellisesta yksinkertaisuudestaan huolimatta romaanin juonen voi tiivistää lukuisin eri painotuksin. Helena Ruuska (2012, 449) kiteyttää kirjoittamassaan Marja-Liisa Vartion elämäkerrassa juonen seuraavasti:

[R]omaanissa kerrotaan leskeksi jääneestä ruustinna Adele Bromsista ja hänen palvelijattarestaan Almasta, jotka yhdessä hoitavat rovastivainajan täytettyjen lintujen kokoelmaa. Alma ja ruustinna kertaavat päivästä toiseen Alman kotitalon perinnönjaossa tapahtuneita vääryyksiä ja ruustinnan toistakymmentä vuotta jatkunutta perintöriitaa miesvainajansa sisarten apteekkarinrouva Teodolindan ja kunnanlääkäarinrouva Elsan kanssa. Vielä vuosien jälkeen on epäselvää kenelle soppakulho, kynttilänjalat, ristipistotyyny, piano ja sekretääri kuuluvat. Rakkaudessa pettyneitä naisia vaivaa omistamisen himo. (Ruuska 2012, 449–450.)

Ei ole ihme, että Ruuska on nostanut juonitiivistelmässään perinnön ja siihen liittyvät kiistat näin merkittävään asemaan, sillä teoksen muutoinkin runsaassa dialogissa keskitytään varsin usein puimaan perinnönjaon epäselvyyksiä. Perinnön aihe, ja erityisesti perintöön liittyvät kiistat, ovat hyvin keskeisessä asemassa. Tämä saattaa osaltaan selittyä romaanin syntykontekstillä, sillä se on ilmestynyt vain pari vuotta perintöä koskevan lakiuudistuksen jälkeen.⁶ Tässä mielessä teos on varsin ajankohtainen myös nykyään, sillä hallitus kaavailee muutoksia perintö- ja lahjaveroon (ks. eduskunnan julkinen vuoden 2016 diaari, mm. asia HE 175/2016 vp).

Perintökiistat yhdistävät romaanin eri henkilöihahmoja, etenkin Adelea ja Almaa. Molemmat naiset kokevat heitä koskevassa perinnönjaossa tapahtuneen jonkinlaista vääryyttä. Perintöä koskeviin keskusteluihin ja selontekoihin osallistuvat molempien naisten sukulaiset – eihän ilman sukulaisia koko perintöä, saati siihen liittyviä kiistoja, edes olisi. Naisten sukulaisilla tarkoitan Alman kohdalla hänen äitiään, veljiään Marttia ja Fransia sekä siskoaan Reetaa. Alman kannalta merkittävä henkilö on myös hänen vanhemman veljensä Martin Siiri-vaimo. Adelen sukulaisia ovat hänen edesmennyt miehensä, Birger, sekä heidän yhteinen Antti-lapsensa. Anttia lukuun ottamatta Adelen omista verisukulaisista ei mainita juuri mitään. Sen sijaan hänen miehensä sukulaiset, Bromsit, esitellään ikään kuin hänen sukulaisinaan. Siksi

⁶ *Hänen olivat linnut* -teos on ilmestynyt vuonna 1967. Vanha, vuodelta 1734 peräisin oleva, perintökaari korvattiin uudella vuonna 1965 (ks. Finlex a: Laki perintökaaren voimaansaamisesta 1§).

pidän Adelen sukulaisina Birgerin sisaria Teodolindaa ja Elsaa sekä heidän miehiään Holgeria ja Hermannia. Adelen kannalta muita merkittäviä henkilöitä ovat Birgerin, Teodolindan ja Elsan edesmenneet vanhemmat, Onni-setä ja kauppias Paananen. Erityistä on, että perintö ja sen kiistat yhdistävä oikeastaan kaikkia henkilöitä.

Seuraavaksi käsittelemme motiiveja, jotka liittyvät erityisesti perintökiistoihin. Perintö on teoksen keskeinen aihe, joka on läsnä lähes kaikissa motiiveissa. Perinnön aihe värityy suurimmaksi osaksi kiistoilla ja epäselvyyksillä. Käsittelemäni motiivit ovat perintökiistojen kenties syvimmissä ytimissä. Ne selittävät osaltaan sitä, miksi perinnöstä ylipäänsä on kehkeytynyt epäselvä ja riitaisa aihe suvun kesken. Samalla ne ilmentävät omistamisen teemaa varsin monipuolisesti. Aloitan käsittelyn perinnönjakokirjasta, joka auttaa huomaamaan teokselle tyypillisen rakentumisen kaavan eli niin sanotun *peilirakenteen*. Tämän jälkeen erittelen teoksessa esiintyviä eri asuntoja. Niitä voidaan pitää talomotiivina, joka hahmottuu erityisesti teoksen mieshahmojen metonymiana. Samalla talomotiivissa korostuu omistamiseen liittyvä varallisuuden aspekti sekä sukupuolten välisen tasa-arvon kysymykset. Viimeisenä käsittelemme teoksen tulkinnan kannalta merkittävää motiivia eli velkaa. Se on syystä tai toisesta sivuutettu aiemmassa tutkimuksessa täysin, joten paikkaan nyt tätä aukkoa.

3.1 Perinnönjakokirja

Vaikka perinnöstä kinastellaan muutenkin, ehkä ilmeisin kiistan ja harmin aihe Adelelle ja Almalle on perinnönjakokirja. Se on esinemotiivi, joka ilmentää erityisesti näiden kahden naisen pettymystä omaisuuden epäreilua jakautumista kohtaan. Samalla perinnönjakokirja motiivina johdattelee omistamisen teeman äärelle melko ilmeiselläkin tavalla; onhan se todellisuudessa asiakirja, jonka mukaan henkilön omaisuus jaetaan hänen kuolemansa jälkeen. Koska teoksessa perinnönjakokirjan määräyksiin ei olla tyytyväisiä, johdattelee motiivi kyseenalaistamaan perinnönjaon vakiintuneen käytännön. Pahimmillaan perinnönjako saattaaakin ruokkia epätasa-arvoa, sillä omaisuuden ja siihen sitoutuneen varallisuuden jakamisen perusteet eivät välttämättä ole kaikista oikeudenmukaisimmat ja oikeutetuimmat.

Tiivistettynä Alman perintötarina kuuluu siten, että Alman Martti-veli nai, ainakin Alman mukaan, ahneen vaimon, Siirin. Siiri hoputtaa miestänsä teettämään kirjat, joiden oikeuttamana Martti, ja Siiri hänen vaimonaan, saavat valtaosan Alman vanhempien omaisuudesta. Martin suostuttua Almalle jää osuudeksi vain viisituhatta (oletettavasti

markkaa) eikä ilmeisesti juuri muuta. (HOL, 42.) Alman nuoremman Frans-veljen osuudesta ei kerrota mitään ja Alman siskon, Reetan, osuuteen viitataan vain lauseella: ”Ja siinä meni tytärten osa” (HOL, 42). Lausahdus antaa olettaa, ettei Reetan osuus ole Alman osuutta suurempi. Myöhemmin testamentti yritetään rikkoa väittämällä, että Alman äiti on kirjoitushetkellä ollut kyvytön ymmärtämään tekoaan. Yrityksistä huolimatta testamenttia ei saada puretuksi. Kun Alma kertoo tapahtunutta Adelelle, hän toteaa: ”mikä vääryyden rikkoo tässä maailmassa, totuus rikotaan” (HOL, 43–44). Toteamuksesta käy ilmi Alman katkera suhtautuminen siihen, ettei perinnönjakoa saatu muutetuksi testamentin moitteesta⁷ huolimatta.

Adelen perintötarina puolestaan värityy epäselvyyksillä. Ei ole varmuutta onko Bromsien vanhemmat laatineet minkäänlaista testamenttia, mutta jonkinlainen vääryys perinnönjaossa on selvästi tapahtunut. Esimerkiksi Elsa näkee Adelen suorastaan kavaltaneen hänen vanhempiansa omaisuuden itselleen:

Mutta monta unetonta yötä olen minäkin viettänyt, Adelea kai valvottaa huono omatunto. Minua se vääryys joka on tapahtunut. Omapa on syyni. Minun olisi pitänyt silloin heti vaatia tavarat jakoon, Birgerillä ei ollut mitään oikeutta pitää omanaan kaikkea sitä mikä jäi pesään mamman kuoltua. Ja jos sisareni olisi halunnut, hän olisi saanut Adelen pesänkavalluksesta syytteeseen. (HOL, 81.)

Oletettavasti Adele on tehnyt jonkin vääryyden, sillä asiaan viitataan myös muualla teoksessa:

Alma oli keittiössä, kuunteli. Hän olisi halunnut nähdä ruustinnan kasvojen ilmeen sillä hetkellä kun apteekkari kajosi perintöasiaan, mutta se oli nyt jo unohtunut, puhuivat jo muusta. Harvoin tapahtui että apteekkari moitti siitä ruustinnaa. Joskus juovuksissa puhui. (HOL, 127.)

- Itse itkitte ja kirositte silloin. Ja oli kaunista tai ei, ei teidän ole pakko, kun kerran kirjat on laillisesti tehty.
- Mutta olethan sinä itsekin sanonut että teillä kotona tehtiin kirjat väärin ja että ne pitäisi purkaa.
- Se on eri asia.
- Ei ole. Sinä et näe vääryyttä tässä mutta siinä näet.
- Näittekö te itse vääryyden silloin kun sen teitte?

⁷ ”Testamentin moitteella tarkoitetaan perillisen väitettä, että testamentti on pätemätön. [--] Testamentti voidaan julistaa pätemättömäksi, jos [--] testamentin tekemiseen on vaikuttanut mielisairaus, tylsämielisyys tai testamentintekijän muu sieluntoiminnanhäiriö, kuitenkin siten, että sairauden on täytynyt vaikuttaa testamentin sisältöön” (testamentti.fi).

Ruustinnan poskille nousi punaiset täplät.

– Jos kirjat menee purkamaan, mitä muuta se on kuin vääryyden tunnustamista.

Ruustinna oli kauan vaiti. (HOL, 145–146.)

Ensimmäisessä katkelmassa Holger ottaa asian puheeksi humalapäissään. Asian käsittely päättyy lyhyeen, kun ruustinna pyytää Holgeria puhumaan jostain muusta tehostaen toivettaan ”huokaisten tahallaan syvään ja hieroen ohimoitaan” (HOL, 128). Aiheen käsittely on Adelelle niin raskasta, että se aiheuttaa jopa päänsärkyä hänelle. Toisessa katkelmassa kyse on Adelen ja Alman välisestä keskustelusta, jossa viitataan niin Alman kuin Adelenkin perintötarinoiden perinnönjakokirjojen laatimiseen. Jälleen asian käsittely loppuu ikään kuin kesken kaiken, mikä sekin viittaa aiheen vaikeuteen. Molemmat katkelmat osoittavat, ettei aihe ole Adelelle mieleinen. Hän mieluummin puhuu jostain muusta tai vaikenee koko asiasta.

Vasta myöhemmin teoksessa paljastuu, mistä tässä vihjatussa vääryydessä todella saattaa olla kyse. Paljastus tapahtuu, kun humalainen Holger kertoo menneen tapahtumia Almalle:

– Nimismiehellä oli kaksi tyttöä ja poika, se poika oli pappi, sen nimi oli Birger, tämän Adelen mies. No sen sinä tiedät, mutta etpä tiedä kaikkea. [--] Ja tuli tämä Herman ja otti Elsan, ei tiennyt miten asiat olivat. Papan rahat menneet, Herman sai pitkän nenän. Teodolinda sai pitkän nenän kun otti minut, sillä minä en ole ollut hänelle oikea mies. [--] Nimismiehen lapsille ei käynyt hyvin, mutta syy ei ole minun, Teodolinda otti minut, kun Elsa yllytti. Sinä luulet, että Adele on viaton. Ei ole, minä sanon sinulle. Hän piti puolensa, tämä talo on hänen ja tämä tontti. Birger sanoi: ’jaetaan sisarille loput’. Adele sanoi: ’Ei.’” (HOL, 170–172.)

Adele on mitä ilmeisimmin tahallisesti vaikuttanut Bromsien perheen perinnön jakautumiseen. Hän on kieltänyt miestään tasaamasta vanhempien perintöä tasapuolisesti kaikkien sisarusten kesken. Varmuudella ei selviä, miten Adele lopulta saa estetyksi omaisuuden jakamisen sisarille. Adelen vihjataan käyttäneen jopa laittomia keinoja: ”Tiedä, että jos minä sinut lakitupaan veisin niin tuomari sanoisi: ’te olette pettänyt perikuntaa, ruustinna Broms’” (HOL, 128). Voi ajatella, että Adele on jollain tapaa puuttunut pesänjakoon ja sitä määräävän perinnönjakokirjan sisältöön. Näin ruustinna on päätenyt tilanteeseen, jossa hän elää keskellä Bromsien suvun omaisuutta. Tilanne aiheuttaa katkeruutta ja kinaa, sillä teoksen henkilöhahmot eivät ole yksimielisiä siitä, onko nykyinen asiantila oikeutettu vai ei. Koko epäselvän tilanne kulminoituu perinnönjakokirjaan, jossa

määrätty omaisuuden jakautuminen ei tyydytä asianomaisia. Samalla perinnönjakokirja motiivina muistuttaa omistamisen juridisista puolista. Sen yhteydessä viitataan moniin juridisiin käytäntöihin, kuten perinnönjakokirjan laatimiseen ja perinnön jakoon.

Molempien naisten perintötarinaan liittyy epäoikeudenmukaiseksi koettu perinnönjakokirja. Almalla se on testamentti ja Adelella vihjeellisemmin pesänjaon määräävään asiakirjaan, jota voi nimittää perinnönjakokirjaksi kuten testamenttiakin. Perinnönjakokirja on yksi niistä kiintopisteistä, jotka auttavat havaitsemaan Adelen ja Alman tietyn vastakkaisen rakentumisen. Se toimii molempien kohtaloita yhdistävänä tekijänä, joka samaan aikaan suuntaa huomion naisten kohtaloiden eroihin. Alma kokee vääryyttä, kun hänen perintöosuutensa vietiin perinnönjakokirjalla. Adele puolestaan kokee vääryyttä, kun hänellä on joukko omaisuutta, joka ei perinnönjakokirjasta huolimatta ikään kuin olekaan hänen. Peilirakenne havainnollistuu vielä ilmeisemmin, kun huomataan naisten sukulaissuhteiden yhtäläisyydet: Adelella on hallussaan suuret määrät omaisuutta, joka voisi yhtä hyvin kuulua Birgerin sisarille. Avioliitossa omaisuus on kuitenkin päätynyt ruustinnan haltuun. Alma puolestaan on menettänyt osuuden vanhempiensa omaisuudesta veljensä vaimolle. Tältä osin Adele on verrattavissa Alman tarinan Siiriin, kun taas Alma on verrattavissa Adelen tarinan Teodolindaan ja Elsaan. Perinnönjakokirja näyttäytyy leikkauspisteinä, joka auttaa havaitsemaan naisten vastakkaisen rakentumisen ja samalla paljastaa peilirakenteen.

Naisten ikään kuin vastakkainen rakentuminen on huomattu aiemminkin. Elise Nykänen (2013, 77) muotoilee siitä seuraavaa: ”Alman ja ruustinnan elämänpolut nojaavat pääsääntöisesti käänteiseen symmetriaan; ne heijastavat käänteisesti toisiaan. Siinä missä Alma on jäänyt perinnönjaossa häviölle ja joutunut lähtemään kotitalostaan, ruustinna on onnistunut keräämään valtaosan miehensä perinnöstä itselleen.” Nykäsen havainto naisten kohtaloiden vastakkaisesta symmetriasta on varsin osuva, sillä naisten kohtalot todella hahmottuvat edellä kuvaamaani peilirakenteeseen. Mielestäni asetelmaan ei ole sisään kirjoitettuna Nykäsen esittämää oletusta häviöstä tai onnistumisesta. Pikemminkin peilirakenne asettaa kumpaisenkin elämänkohtalon samanarvoiseen asemaan, jossa oleellista on pettymys sekä kokemus vääryydestä. Toki Adele on siinä mielessä voittanut, että hänellä on hallussaan miehensä suvun omaisuus, ja Alma on siinä mielessä hävinnyt, että hänen omaisuutensa on hänen veljensä vaimon hallussa. Molempia naisia kuitenkin kalvavat tapahtuneet, eivätkä tilanteet tässä mielessä asetu kumpikaan toistaan paremmaksi tai huonommaksi. Naisten kohtalot peilaavat toisiaan, ja tässä peilaavuudessa keskeistä on

nimenomaan samanarvoisuus kokemuksen tasolla. Esiin nostamani perinnönjakokirjamotiivi tekee näkyväksi tämän kokemusten samanarvoisuuden.

Peilirakenne on laaja rakenteellinen kokonaisuus, joka ilmenee perinnönjakokirjan lisäksi myös muissa motiiveissa. Esimerkiksi talot ovat peilirakennetta havainnollistavia ja siihen osallistuvia motiiveja: Molemmat naiset asuvat nykyään nimismiehen talossa. He ovat päätyneet sinne lähdettyään aidommin kodilta tuntuvasta asunnosta. Kuitenkin kotoa lähdön syyt eroavat toisistaan: Adelen on ollut pakko muuttaa uuteen asuntoon pappilan palettua, kun taas Alman poismuutto kotitalostaan on ollut vapaaehtoista. Lisäksi peilirakenne havainnollistuu muissakin elementeissä kuin vain motiiveissa. Minna Jaakkola (2002, 17) toteaa ruustinnan olevan enemmän henkinen pohdiskelija, kun taas Alman on ruumiillinen käytännön ihminen. Vastakkainen symmetriaan pohjautuu motiivien lisäksi myös esimerkiksi naisten osittain vastakkaisille luonteille.

Peilirakenne on motiiveja laajempi rakenteellinen kokonaisuus, joka kuitenkin ilmenee myös motiiveissa. Motiivin kannalta tämä tarkoittaa, että se voi toimia elementtinä, joka kiteyttää teoksen muita rakenteita. Johdannossa huomautin, että Mattilan määritelmä motiiville jättää avoimeksi sen, minkä välille motiivit luovat yhteyksiä sekä, millä tavalla motiivit kiteyttävät teoksen rakenteita. Perinnönjakokirjamotiivi kiteyttää peilirakennetta ja luo yhteyttä esimerkiksi eri henkilöhahmojen välille. Tämän se tekee toimimalla kahden keskenään erilaisen tarinankulun ytimekkäänä leikkauspisteenä, josta käsin voi selkeästi havaita tarinoiden erot.

Omistamisen teemaa perinnönjakokirjamotiivi ilmentää kahdella eri tasolla, joita nimitän *mikrotasoksi* ja *makrotasoksi*. Toisin sanoen motiivilla on kyky *teeman mikrotason korostamiseen* ja *makrotason korostamiseen*. Mikrotasolla perinnönjakokirjamotiivi korostaa Adelen ja Alman kokemia epäoikeudenmukaisuutta, joka ilmenee katkeruutena sukulaisille:

- Sekin huivi on leikattu matonkuteiksi. Kun kävin [Alma kävi] kotona, katselin sen Siirin kutomia lattiamattoja. Siinä minun elämäni, lattialla, tuossa on, ajattelin, kävelevät minun elämäni pitkin. Sydämeeni koski.
- Älä ole katkera.
- Katkera... pitäköön. Kaiken muunkin on ominut. (HOL, 38.)

Alma kokee perinnönjaon tapahtumat vääräksi. Hän on katkera etenkin siitä, että Siiri on saanut hänen suvulleen kuuluvaa omaisuutta. Alma ei kuitenkaan voi vaikuttaa kohtaloonsa, koska Siirin asema on lain mukaan oikeutettu. Vastaavasti Adelella on perinnönjakokirjan tuoma oikeutus miehensä vanhempien perintöön, vaikka Birgerin verisukulaiset kokevat sen vääräksi. Sukulaisten kielteinen suhtautuminen saa Adelenkin epävarmaksi omistusoikeudestaan, minkä takia hän potee huonoa omatuntoa koko tilanteesta.

Makrotasolla perinnönjakokirjamotiivi puolestaan korostaa lailla vahvennetun asiantilan ylivoimaisuutta suhteessa siihen poikkiteloin asettuvan yksilön kokemukseen. Näin motiivi siirtää huomion yksilön tunnetason kokemuksesta laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, kuten yhteiskunnan vakiintuneiden rakenteiden kyseenalaiseen oikeudenmukaisuuteen ja perusteltavuuteen. Se korostaa omistamisen ilmiöön liittyvää lakimääräisyyttä. Samalla se muistuttaa ristiriidasta yksilön oman oikeudenmukaisuudentajun sekä yksityisen kokemuksen ja toteutuvan juridiikan välillä. Tähän liittyen perinnönjakokirjamotiivi herättelee kysymyksen sukupuolten välisestä tasa-arvosta, joka teoksen maailmassa jää toteutumatta perinnönjaon vakiintuneiden käytäntöjen vuoksi.

Kaikkiaan perinnönjakokirjamotiivi on hyvin monipuolinen esinemotiivi. Se auttaa havaitsemaan teokselle tyypillisen peilirakenteen, joka on kyseistä motiivia laajempi rakenteellinen kokonaisuus. Lisäksi perinnönjakokirja ilmentää henkilöhahmoja kiteyttämällä päähenkilöiden kokemaa pettymystä ja vääryyttä. Tätä voi kuvata mikrotason korostumiseksi eli motiivin kyvyksi korostaa yksilötason kokemuksia. Motiivilla on myös kyky makrotason korostamiseen. Se tarkoittaa, että motiivi auttaa huomaamaan laajoja yhteiskunnallisia kysymyksiä tietystä rajatusta näkökulmasta käsin. Makrotasolla perinnönjakokirjamotiivi korostaa omistamiseen liittyviä lakimääräisiä käytäntöjä, jotka eivät aina ole perustelluimmat.

3.2 Talot

Teoksessa mainitaan ja kuvataan useita eri asuntoja, jotka yhtäältä toimivat tapahtumapaikkoina ja miljöönä, mutta toisaalta myös motiiveina. Keskeisiä asuntoja ovat ainakin Adelelle tärkeät vanha pappila, uusi pappila ja nimismiehen talo. Almalle erityisen tärkeitä asuntoja ovat hänen lapsuuden kotinsa ja nimismiehen talo. Näiden lisäksi teoksessa mainitaan muun muassa apteekki sekä kunnanlääkärin ja hänen rouvansa asunto. Asuntojen sijaan teoksessa puhutaan taloista. Talo vaikuttaa olevan itse asuinrakennusta laajempi

komponentti, johon kuuluu rakennuksen lisäksi tontti sekä irtaimisto. Talon omistajalla on oletusarvoisesti oikeus myös tonttiin ja irtaimistoon, mikä tekee taloista erityisen merkittävää omaisuutta. Seuraavaksi käsittelen muutamia keskeisiä taloja osoittaen niiden kytkökset omistamisen teeman varallisuuden aspektiin. Lisäksi havainnollistan, miten talot etualaistavat sukupuolten välisen tasa-arvon kysymyksiä.

Alman perintötarinassa Martti ja tämän Siiri-vaimo perivät Alman vanhempien talon. Perimisen yhteydessä Alma tuntee menettävän oikeuden talon irtaimistoon ja tiluksiin. Koska talon omistajalla on oikeus määrätä talossa, muuttuvat Alman kotitalon valtasuhteet merkittävästi omistajanvaihdoksen yhteydessä. Nämä muutokset eivät miellytä Almaa:

- Siinä oli kysymys enemmästä. ”Onko tämä koti”, minä kysyin sinä yönä. ”Kuka tässä määrää?” Äiti vain itki eikä Reetta osannut muuta kuin väänellä käsiään. Vaikka perästä päin toissakesänä, kun kävin siellä, sanoin siskolleni että olisit sinä edes osannut pidätellä minua silloin. Mutta Reetta väitti että hän pidätteli mutta eihän minulle muka kukaan mahtanut mitään. Ja sitten tehtiin kirjat. [--]
- Tehtiin kirjat, niin. Ja siinä meni tytärten osa.
- Mutta saithan sinä kuitenkin jotain.
- Viisihuhatta. Mitä tämä on. Tyttäret kuin lampaat maantielle.
- Mutta sehän on yleinen tapa: poika perii talon. (HOL, 42.)

Toki Almaa kalvaa osuutensa menettäminen, mutta ennen kaikkea talon omistajuuden vaihtuminen merkitsee hänelle myös valtasuhteiden muutosta. Omistajanvaihdoksen yhteydessä Alma kokee jäävänsä alakynteeseen, sillä hänellä ei enää ole samanlaisia oikeuksia talon suhteen kuin aiemmin. Alman kotitalo ilmentää yhteyttä omistamisen ja vallan välillä. Tämän lisäksi Alman kotitalo alleviivaa kysymystä sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Edeltävässä katkelmassa ruustinna toteaa olevan yleinen tapa, poika perii talon (HOL, 42). Vaikka käytäntö on yleinen, Alma kokee sen vääräksi ja oikeudettomaksi. Alman kokemuksen ja teoksen maailmassa toteutuvan yleisen tavan välinen ristiriita siirtää huomion laajempaan kontekstiin: sukupuolten välinen tasa-arvo jää teoksen maailmassa toteutumatta perinnönjaon yleisen tavan eli vakiintuneen käytännön vuoksi.

Lähdettyään kotitalostaan Alma asettuu ruustinnan piiaksi nimismiehen taloon. Nimismiehen talo on motiivina erityisen kiinnostava, sillä sen omistajuus on epäselvä. Epäselvän omistussuhteen vuoksi henkilöhahmojen valta, ja toisaalta vastuu, talosta on epäselvä. Tilanne aiheuttaa suvun sisäisiä konflikteja, jotka lopulta uhkaavat talon ja sen tilusten kuntoa.

Nimismiehen talo muistuttaa paitsi omistusoikeuden mukana tulevasta vallasta, myös sen kääntöpuolena seuraavasta vastuusta ja velvollisuudesta: mikäli kukaan ei ota valtaa ja vastuuta huolehtia talosta, se rapistuu ja sen tila huononee. Selvitän seuraavaksi, millaisia vihjeitä teos antaa nimismiehen talon omistajuudesta. Samalla nimismiehen talo omistamisen teemaa ilmentävänä motiivina tarkentuu. Lisäksi havainnollistuu teoksen tapa kuvata tapahtumien kulkua ja sosiaalisia suhteita epäselvyyksien värittämästä näkökulmasta, jossa lukuisat ripottaiset tarinaversiot kilpailevat keskenään. Tämä tyyli on omiaan tehostamaan nimismiehen taloa motiivina, sillä se vaikeuttaa talon todellisen omistajan selvittämistä, jolloin motiivissa korostuu entisestään omistajuuden epäselvyys.

Aikanaan nimismiehen talo on kuulunut nimismiehelle eli Birgerin, Teodolindan ja Elsan isälle. Aikaisemman omistussuhteen vuoksi nimismiehen verisuku kokee asunnon omakseen. Tästä huolimatta nimismiehen taloa asustaa ruustinna Alma-palvelijansa kanssa, eikä kumpikaan nimismiehen elossa olevista tyttäristä. Tilanne on sosiaalisesti hankala. Epäselvyyttä lisää se, ettei Adelella kenties ole omistusoikeutta asuttamaansa taloon:

– Olihan teillä onneksi tämä talo, että oli joku paikka. Niin ruustinna aina sanoi tässä kohden, ja Alma toisti sen jo edeltä.

– Jos se sitten oli onni, sanoi ruustinna nyt, – sanovat tätä nimismiehen taloksi vaikka nimismies on kuollut jo kauan sitten. Hän oli ostanut tämän pakkohuutokaupasta vanhuudenasunnokseen. Tässä oli silloin maatakin mutta nyt se on myyty niin että turhan takia tätä minulta kadehditaan. Minähän vain asun tässä. Muilla on omat olonsa. Minä olen tähän jäänyt, ja minne minä tästä menisin. Tietysti minä olen tässä suvussa vieras. (HOL, 11.)

Adelelta kadehditaan jotain nimismiehen taloon liittyvää, mikä viittaa siihen, että hän omistaa ainakin jonkin osan talosta. Kuitenkin Adele kertoo ”vain asuvansa” talossa, mikä puolestaan viittaa siihen, ettei hänellä ole taloon asumisen lisäksi muuta oikeutta. Jälkimmäistä asiantilaa tukee muualla esiintyvä vihjaus siitä, että nimismiehen talon omistaa Herman:

En kiellä ettenkö olisi ajatellut pahasti anopistani, kun sain tietää että hän tyhjänä kuoli, tiedäthän sinä, tämä talo on Hermannin, hän tämän huusi konkurssipesästä.

Alma säpsähti: ruustinnan muisti petti. Tähän asti hän oli puhunut talosta omanaan. (HOL 47–48.)

Asuinrakennus voi yhtä hyvin olla niin Adelen kuin Hermannin omistama. Väite Hermannin omistajuudesta ei kuitenkaan ole kovin luotettava, sillä se on Almalle uusi ja saattaa johtua Adelen muistin pettämisestä. On myös mahdollista, että nimismiehen talolla – siinä teoksessa olevassa merkityksessä, jossa se kattaa asuinrakennuksen, tontin ja irtaimiston – on useita omistajia. Teoksessa annetaan ymmärtää, että Adele omistaa tontin, mutta samalla itse asuinrakennuksen omistajuus jää edelleen epäselväksi:

- Mutta onhan ruustinnalla palsta, eikö tämä tontti ole ruustinnan laillisesti.
- Minä en ajattele niin. Maa jolla seison on aina isänmaata vaikka minä luodolla seisoin.
- Eikö ruustinna sitten ole kälyilleen katkera?
- He luulevat että minä olen. Miksi olisin. Kyllä minä tiedän että tätä tonttia he himoitsevat muuttaakseen sen rahaksi, minun kuolemaani he odottavat, tavaroita he minulta himoitsevat, voi voi, se kertomus jonka sinä minulle aamulla kerroit oli minulle tuttu, ikään kuin minä olisin ollut sinä Alma ja itkenyt maata joka minulta oli viety (HOL, 63.)

Onkin mahdotonta saada varmuutta siitä, kuka todella omistaa nimismiehen talon. Edes siitä on mahdotonta saada varmuutta, kuuluuko omistus kokonaisuudessaan jollekulle henkilöahmoista vai onko talon omistajuus useissa eri käsissä. Selvää on vain se, ettei omistajuus ole selvää.

Koska talolla ei ole selvää omistajaa, se tuntuu olevan rikki. Talon rikkinäisyyttä lisää se, että asuinrakennuksen ja tontin saattavat omistaa eri henkilöt. Olipa talon omistusoikeus yksissä tai useammassa käsissä, sen kunnosta ei huolehdi niin kuin pitäisi. Asuinrakennuksen katto vuotaa ja talo on muutoinkin huonossa kunnossa:

- Sinä kuljit tänne Teodolindan perässä ja ajattelit, että jopa on aikamoinen röttelö tämä talo.
- Eihän tämä silloin ollut.
- Ei, ei vielä. Nyt vuotaa katto (HOL, 144.)

Talo on vain repaleinen ja vajaa kokonaisuus, jonka mitättömyys johtuu todellisen omistajan puutteesta. Sen nykyinen asustaja, Adelekin, ”vain asuu” siellä, eikä edes ajattele taloa omanaan: ”Ajattelin: en koske mihinkään, en liikuta mitään, ei tämä ole minun” (HOL, 50). Koska Adele ei koe taloa omakseen, hän ei halua tai uskalla pitää siitä huolta, jota talo kukoistaakseen vaatisi. Nimismiehen talon omistajuuteen liittyvissä selonteoissa ei ole kyse

pelkästä omistusoikeudesta, vaan taloudesta ja sen ylläpitoon liittyvästä vastuusta ja velvollisuudesta. Koska talolla ei ole selkeää omistajaa, kukaan ei halua ottaa siihen liittyviä velvollisuuksia omaksi taakakseen.

Vaikka nimismies itse on kuollut jo aikapäivät sitten, talosta puhutaan yhä ”nimismiehen talona”. Nimityksen voi tulkita oireelliseksi. Sitä saatetaan käyttää siksi, ettei talon mielletä tai haluta kuuluvan nykyiselle omistajalleen. Lisäksi ”nimismiehen talo” viittaa aikaan, jolloin sillä oli yksi ja selkeä omistaja. Siksi sitä voi olla helpompi käyttää, kuin erillisiä, tontin ja asuinrakennuksen omistajan mukaisia, nimityksiä. Joka tapauksessa vanha nimitys korostaa talon menneisyyttä. Koska nimismiehen kuoleman jälkeen talon tila on vain huonontunut, nimitys viittaa talon entiseen kukoistukseen. Nykyisellään talo rapistuu, sen katto vuotaa ja osa maistakin on myyty pois: ”Tässä oli silloin maatakin mutta nyt se on myyty niin että turhan takia tätä minulta kadehditaan” (HOL, 11). Koska henkilöahmoista kukaan ei selkeästi omista nimismiehen taloa, he eivät saa siihen liittyvää valtaakaan itselleen. Tämä aiheuttaa sen, ettei myöskään vastuu talosta kuulu kenellekään ja talon tila huononee. Nimismiehen talo motiivina ilmentää omistamisen oikeuksien ja velvollisuuksien välistä dialektiikkaa. Oikeus omistaa tuo mukanaan paitsi valtaa myös vastuuta.

Nimismiehen talosta ja taloudesta huolehtii parhaiten Alma. Tämä on ironista, sillä hänellä on hyvin kaukainen suhde tähän Bromsien suvun perintötaloon:

– Rikastuvat vielä, sano minun sanoneen. Alma on laittanut kasvimaat ja pitää lehmää ja sikaa. Alma ottaisi kesävieraita mutta Adele hermostui, ei kuulemma kestä. Tiedätkö sinä että kärryvajan on Alma laittanut sikalaksi, aikoo pitää siinä kymmenen sikaa. (HOL, 75.)

Alma käyttäytyy kuin hänellä olisi määräysvalta talossa, vaikka hänellä ei missään määrin ole omistusoikeudellista asemaa tilanteessa. Alma on ainoastaan palvelijatar ruustinnalle, eikä itse ruustinnakaan ole edes verisukua nimismiehelle. Tilanne on hyvin ironinen: Talon oikeudet perijät keskittyvät kukin tahollaan olemaan omistamatta taloa – siitä huolimatta, että saattaisivat kaikki haluta sen omistaa. Samalla sukuun täysin kuulumaton Alma keskittyy huolehtimaan talosta ja taloudesta – siitä välittämättä, ettei omista taloa. Alman herruus talossa muistuttaa siitä, ettei omistusoikeus ole sama asia kuin määräämisoikeus, vaikka nämä kaksi oikeutta usein esiintyvätkin yhdessä.

Apteekki korostaa omistamiseen liittyvää valtaa oikeuksien ja velvollisuuksien välisenä dialektiikkana sekä tekee eron määräämävallan ja omistuksellisen vallan välillä. Vaikka apteekki kuuluu paperilla Holgerille, siellä määrää hänen vaimonsa Teodolinda. Tämä käy ilmi Holgerin puheista, kun hän eräänä iltana humalapäissään tulee paljastaneeksi Adelelle ja Almalle tyytymättömyytensä apteekin nykyiseen tilaan:

- [I]stuhan nyt Holger.
- Istun istun seison, sinä tiedät, sitä on minun elämäni, seison, seison, apteekki on minun, minä seison. Jos se olisi Teodolindan, en seisoi hänen apteekissaan.
- Olehan nyt hupsimatta.
- So so, hyvä vaimo hyvä vaimo mutta sinut minun olisi pitänyt ottaa.
- Olehan nyt.
- Miten sinun pikku lintusesi jaksavat. Ja heti: – Tiedätkö kenen on tuo talo.
- Sinunhan se on.
- Tuo missä on keltaiset ovet, tiedätkö, sano – muistatko sinä kun minä itse ne maalasin.
- Sinä, sinä maalasit.
- Keltainen väri oli haalistunut, maalauksen tarpeessa oli apteekki mutta sitä ei tehty. (HOL, 124–125.)

Holger jankkaa miltei pakonomaisesti apteekin olevan hänen omansa. Hän todistelee omistusoikeuttaan vetoamalla rakennuksen eteen näkemäänsä vaivaan, esimerkiksi apteekkinsa ovien maalaamiseen. Kohta on ironinen, sillä todellisuudessa ovien maali on rapistunut. Väitteistään huolimatta Holger ei ole kyennyt huolehtimaan omistamansa apteekin kunnosta. Toisin sanoen Holgerilla on omistusoikeuden tuoma velvollisuus huolehtia apteekistaan, mutta hän ei kykene ottamaan vastuuta. Tästä johtuen hän ei myöskään saa valtaa määrätä apteekissa.

Hieman myöhemmin samassa yhteydessä Holger jatkaa humalapuhettaan:

- Mutta kenen on apteekki. Sano.
- Sinun sinun, hyvä ystävä. [--]
- Mutta kuka istutti syreenit, kuka?
- Sinä.
- Enkö minä siis ole tehnyt työtä, sano.
- Olet, olethan sinä.
- Mutta kysypäs sitä Teodolindalta! Enkö minä ole seisonut hänen kirotussa apteekissaan kaikki nämä vuodet! Onko se elämää! Minä kysyn sinulta, Adele. Mitä? Sinä et osaa vastata... Mikä apteekki-

ihminen Teodolinda on! Kaikki on tullut hänelle minulta, ei hänellä ole edes oikeutta, ei laillista oikeutta... kuulitteko mitä minä sanon teille, mutta lääketta pistää pulloon. On oppinut, minä olen opettanut. Yhtenä päivänä tulee viranomaiset, ja kaikki tämä otetaan sinulta pois, minä sanoin, sinulla ei ole oikeutta, laillisesti et seiso tässä, näytä, missä on sinulla proviisorinpaperit. Mikä sinä olet, laiha kaarneenpoika jonka minä kerran korjasin, köyhä, isäsi renttu nimismies... tyttökoulun kävit, sisaresi ei päässyt edes tyttökoulua läpi, keittiössä on sinun paikkasi, mene sinne pois minun apteekkini tiskin takaa, herätät asiakkaisa epäluottamusta... (HOL, 127.)

Holger on selvästi tyytymätön, mutta tyytymättömyyden kohde verhoutuu miehen ambivalentin käytöksen taakse. Holger moittii vaimoaan siitä, että tämä palvelee apteekissa vailla asiaankuuluvaa koulutusta ja pitää apteekkiä kuin omanaan. Samalla mies paljastaa alistuneensa kohtaloonsa, sillä parhaillaankin hän valitsee mieluummin juopottelun kuin asiakkaiden palvelemisen tai apteekin ovien uudelleen maalaamisen. Pohjimmiltaan Holger syyttää Teodolindaa omasta saamattomuudestaan. Jälleen palataan omistamisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin: Koska Holger ei kykene ottamaan vastuuta apteekin toiminnasta, vastuun ottaa Teodolinda. Tämä tarkoittaa sitä, että Teodolindalla on enemmän valtaa apteekissa, kuin hänen miehellään. Tilanne aiheuttaa Holgerille ristiriitaisia tuntemuksia, sillä sekä apteekin omistusoikeus että apteekkarin virka ovat molemmat hänen. Näiden laillisten ja virallisten oikeutuksien velvoittamana vastuu apteekin toiminnasta kuuluisi hänelle, mutta siitä huolimatta hän jättää niin apteekkinsa kuin virkansakin vaimonsa huoleksi.

Edellä erittelemiäni taloja voi pitää talomotiivina. Talomotiivi muistuttaa siitä, että omistusoikeus tuo mukanaan tiettyjä velvollisuuksia. Se tarkoittaa, että omistusoikeuteen liittyy vallan lisäksi vastuu. Alman kotitalossa vallan ja omistamisen välinen yhteys näyttäytyy suorimpana eikä tilannetta komplisoida: kun Alman kotitalossa vaihtuu omistaja, muuttuvat valtasuhteet eli omistusoikeus tarkoittaa myös määräämis-oikeutta ja valtaa. Sen sijaan nimismiehen talo näyttää omistamisen ja vallan välisen suhteen huomattavasti monimutkaisempana. Nimismiehen talon omistajuus on yhtä epäselvä kuin taloon liittyvä valta ja vastuukin. Koska kukaan ei halua ottaa vastuuta talosta, sen tila huononee. Samalla sen merkitys vallan kannalta vähenee. Apteekki puolestaan jää ikään kuin Alman kotitalon ja nimismiehen talon edustamien ääripäiden väliin. Vaikka apteekin omistussuhde on selvä, sen valtasuhde ei ole. Talomotiivi muistuttaa siitä, etteivät valta ja omistusoikeus ole sama asia, vaikka ne usein esiintyvätkin yhdessä ja liittyvät toisiinsa vahvasti. Tätä samaa sivuaa myös ajatus virkatalosta, joka komplisoi talojen omistajuussuhteita entisestään.

Talomotiivia voi peilata A. M. Honorén teoriaan täydestä omistajuudesta, jossa hän jakaa omistamisen yhteentoista perusosatekijään. Näistä kolme ensimmäistä ovat *hallintaoikeus*, *käyttöoikeus* sekä *päätäntäoikeus*. Hallintaoikeus tarkoittaa toiset poissulkevaa fyysistä omistuskohteen hallintaa. Käyttöoikeus taas tarkoittaa oikeutta käyttää omaisuuttaan tahtonsa mukaisesti. Päätäntäoikeus puolestaan antaa omistajalle päätösvallan siihen, kuka ja miten saa käyttää omaisuutta. (ks. Oksanen 2015.) Alman kotitalon vallanvaihdos korostaa hallintaoikeutta, sillä omistajuuden vaihdoksen yhteydessä valta talossa vaihtuu. Sen sijaan nimismiehen talo korostaa käyttöoikeutta, sillä Alma ja Adele asustavat talossa, vaikka sen omistajuus ei ehkä ole heidän. Viimeisenä apteekki viittaa päätäntäoikeuteen, sillä se on paperilla Holgerin, mutta käytännössä määräämisoikeus apteekissa on Teodolindalla.

Kunnanlääkärin ja hänen rouvansa talo on vauras ja hyvinvoiva, koska siitä huolehditaan ja otetaan vastuu:

Mutta Alma tuli nyt vuorostaan salin kynnyksen luo. Hän seuraili lihavan liikkeitä, kun tämä pyyhki pölyjä pianosta, nojatuolien kiiltävistä kaarteista, ja pani merkille fiikukset, jotka edellisellä kerralla olivat olleet ikkunan kahta puolta, oli nyt siirretty vieretysten pianon taakse. Myös ikkunaverhot oli vaihdettu, kesällä olivat olleet pitsiä, nyt jotain samentintapaista, kangasta jollaista hän ei ollut ennen nähnyt. Lattia kiilsi. (HOL, 79.)

Kunnanlääkärin talosta pidetään huolta ja siksi se myös näyttää vauraalta. Elsa ja Herman haluavat esitellä talonsa vaurautta muille: ”Minä en mene Elsan luo, en mene kuin selvin päin, pitävät nimipäiviä, ylpeydestä näet pitävät, näyttääkseen miten heillä ja miten meillä” (HOL, 170). Kunnanlääkärin talo onkin kuin täysi vastakohta apteekille. Elsan ja Teodolindan talouksien varallisuudet eroavat toisistaan, mitä osoittaa heidän kotitalojensa erot: siinä missä Teodolindalla on vain ränsistynyt apteekki, hänen sisarellaan on vauras koti, jossa on hyvä järjestää näyttäviä juhlia. Talomotiivi on hyvin moniulotteinen ja ilmentää omistamisen teemaa ja siihen liittyvää vallan ja vastuun dialektiikkaa monesta eri näkökulmasta.

Talojen ja viran välillä on selvä yhteys, sillä monet keskeisistä asuinrakennuksista ovat niin kutsuttuja virkataloja. Selvimmin virkatalona esitetään pappila. Birger ja Adele saavat asua siellä nimenomaan siksi, että Birger on rovasti. Kun Birger kuolee, joutuu Adelekin muuttamaan pois uudesta pappilasta. (HOL, 10–11.) Myös kunnanlääkärin talo on

oletettavasti virkatalo. Vuoden 1951 lääkärilain mukaan kunnanlääkäri velvoitettiin asumaan virka-alueellaan, minkä tähden kuntien ja kuntayhtymien oli mahdollista saada valtionapua kunnanlääkäriin viran palkkaan ja luontoisetuihin, kuten kunnanlääkäriin virka-asuntoon (Teija Ahola 2014, 13). Ajatus virkatalosta komplisoi talojen omistajuutta koskevat kysymykset entisestään. Oikeus asua talossa perustuu tietyn ammatin harjoittamiseen eli virkasuhde määrittää omistussuhdetta. Esimerkiksi Holgerin ammattivelvollisuuksien laiminlyönti huolestuttaa hänet apteekkinsa omistussuhteista juuri virkatalon aspektin vuoksi: jos hän hoitaa ammatinsa huonosti, onko hänellä enää oikeutta virkataloon? Tämä on uhka paitsi Holgerille, myös Teodolindalle – onhan hän apteekkarin rouva.

Talomotiivilla onkin metonyminen ulottuvuus, sillä talot hahmottuvat erityisesti mieshahmojen metonymioina. Teoksen maailmassa vaikuttaa vanhoillinen ajatustapa, jonka mukaan talon varallisuus on suurilta osin miehen vastuulla. Tätä ajattelua voimistaa talojen olemus virkataloina. Miessukupuolen ja talojen välinen yhteys havainnollistuu jo taloista käytetyissä nimityksissä, kuten *nimismiehen* talo sekä vanha ja uusi *pappila*. Tilanne on implisiittisemmin luettavissa myös muista seikoista. Almaa verrataan mieheen, kun hänen vastuullaan on huolehtia nimismiehen talosta: ”Siinä minulla Adelelle mies, sanoi Holger” (HOL, 75) ja ”Älä suutu, niin, nyt sinä suutuit, etkö sinä ymmärrä että minä ihailen sinua, minua huvittaa, kun sinä olet Adelen paras mies” (HOL, 170). Taloihin liittyy voimakas patriarkaalisuus. Talot osoittavat vaurautta tai köyhyyttä, mutta ennen kaikkea ne ovat osoitus niiden miespuolisen omistajan kyvystä huolehtia niistä. Talomotiivilla on metonyminen ulottuvuus, joka korostaa omistamiseen liittyvää valtaa miehisestä näkökulmasta.

Kaikkienensa talomotiivi on esinemotiivi, joka käsittää teoksen yksittäisiä asuntoja. Asunnoilla on myös muita tehtäviä kuin motiivin tehtävät. Talomotiivissa korostuu eri asunnoille yhteiset ominaisuudet. Se tekee eron omistamiseen liittyvän hallintaoikeuden, käyttöoikeuden sekä päätäntäoikeuden välille. Samalla se muistuttaa, että näiden oikeuksien vastapainona seuraa tietyt velvollisuudet, kuten velvollisuus huolehtia omaisuudestaan. Talomotiivilla on metonyminen ulottuvuus, sillä se korostaa omistamiseen liittyvää valtaa eritoten miehisenä valtana. Tätä korostaa ajatus virkatalosta, jossa oikeus taloon perustuu tietyn ammatinharjoittamiseen. Teoksen naishahmot asuvat miestensä viran oikeuttamissa asunnoissa, joten heidän miestensä viranhoito määrittää myös heidän oikeuttaan asuntoon. Naisiin omistamisen valta ja vastuu vaikuttavatkin vain välillisesti, miesten kautta.

3.3 Velka

Velan olemassa olo on sivuutettu teoksen aiemmassa tulkinnassa. Kenties tämä johtuu siitä, että velkaan viitataan vain vihjeellisesti, mistä johtuen sen olemassa olo on vaikea huomata. Voi myös olla, ettei velka ole ollut aiempien tutkimusten kannalta oleellinen. Mielestäni velka on syytä nostaa esiin. Se on omistamisen teeman kannalta keskeinen motiivi, joka on tyypiltään asiamotiivi. Se on toistuva elementti, joka ei kuitenkaan esiinny teoksen maailmassa samalla tavalla konkreettisenä esineenä, kuin vaikkapa edellä analysoimani perinnönjakokirja ja talot. Velkaa voisi pitää myös tilannemotiivina: velkaantuminen on aikanaan tapahtunut aktiivisesti ja velassa olemisen voi tulkita tilanteeksi. Kohdeteoksessani velka ei kuitenkaan vertaudu aktiiviseen tilanteeseen. Se esiintyy passiivisesti vaikuttavana asiantilana, joka on seurausta aiemmin tapahtuneesta. Itse velkaantumisen tilannetta ei kuvata täsmällisesti missään vaiheessa teosta, vaan siihen viitataan vain ohimennen. Ero asiamotiivin ja tilannemotiivin välillä on suhteellisen häilyvä, mutta perusteltavissa: Tilannemotiivi on aktiivinen tilanne tai tapahtuma. Asiamotiivi voi jossain määrin vertautua tilanteeseen, mutta se on luonteeltaan passiivisempi asiantila, johon on kenties päädytty aiemman aktiivisen toiminnan seurauksena.

Velka on tärkeä elementti, joka selittää teoksen nykytilanteen riitaisuutta sekä valottaa henkilöhahmojen välisiä suhteita. Itse asiassa henkilöhahmojen väliset suhteet saattavat vaikuttaa hyvinkin oikukkailta ja kummallisilta, mikäli velkaa ei havaita tai huomioida. Velka on ilmeisen vaikea ja epämieluisen asia jälkipolville, jotka välttelevät siitä puhumista. Siksi he eivät kykene ratkomaan muitakaan perinnön epäselviä kysymyksiä. Velasta puhumisen vaikeus selittää perintöön liittyvää salamyhkäisyyttä sekä epäselviä omistajuussuhteita. Velalla on yhteys Adelen perintötarinan perinnönjakokirjaan ja nimismiehen taloon. Ilmeisesti juuri velan tähden nimismiehen talon tontista on jouduttu myymään osa pois. Tapahtunut luonnollisesti vähentää perinnönjakokirjassa määrätyn omaisuuden arvoa ja määrää. Aloitan luvun esittelemällä nimismiehen talon asumishistorian.⁸ Se valottaa, miksi talon omistajuus on epäselvä ja antaa vihjeen Bromsien velasta.

⁸ Esittelemäni vaiheet nimismiehen talon asumishistoriasta on kirjoitettu teokseen osittain hyvin implisiittisesti ja ripottain. Vaiheet on pääteltävissä lukemalla teosta tarkkaan, ja kiinnittämällä huomiota eri luvuissa annettuihin vihjeisiin kunkin perheen – Elsan, Teodolindan ja Adelen – elämänvaiheista. Olen pyrkinyt parhaani mukaan osoittamaan sivunumerot, joilla asumiseen liittyviä tietoja annetaan. Paikoitellen nimismiehen talon vaiheet ovat kuitenkin hyvin aukkoisia ja välivaiheet pääteltävissä vain pienistä viheistä. Esimerkiksi Antin syntymistä on vaikea ajoittaa. Se lienee tapahtunut jo siinä vaiheessa, kun Adele ja Birger asuivat nimismiehen talossa. Antin mainitaan muistavan uudesta pappilasta jo jotain, joten hänen täytynee olla sylivauvaa vanhempi.

Nimismiehen talon varhaista asumishistoriaa ei avata suoraan, mutta oletettavasti siellä on alkujaan asunut Bromsien perhe eli nimismies itse, hänen vaimonsa ja heidän kolme lastaan. Lasten aikuistuesssa Elsa on muuttanut Hermannin luokse ja Birger virkansa puolesta pappilaan. Teodolinda sen sijaan asuu yhä vanhempiansa kanssa. Nimismiehen kuoltua talossa asuvat vielä hänen vaimonsa sekä Teodolinda. Kun Bromsien perheen äitikin kuolee, taloon muuttaa kauppias Paananen (HOL, 45). Tässä vaiheessa talossa asuu Bromseista enää Teodolinda. Paananen ei kehtaa ajaa Teodolindaa pois, joten he asuvat hetken talossa kaksin:

Teodolinda oli vielä silloin naimaton, Paananen ei rohjennut ajaa häntä kodista tielle. Teodolinda asui tässä yksin yläkerran pienessä huoneessa. Paananen otti muut huoneet (HOL, 48.)

Myöhemmin Paananen ei enää kestä Teodolindan jäykkää ylpeyttä ja muuttaa pois: ”Teodolinda oli jäykkä, ylpeä [--] Paananen ei sitä kestänyt, muutti pois, Teodolinda ei vaihtanut sanaakaan Paanasen kanssa.” (HOL, 48–49.)

Paanasen poismuuton jälkeen vanha pappila palaa. Kodittomiksi jääneet Adele ja Birger muuttavat väliaikaisesti nimismiehen taloon: ”Onhan sinulla koti minun luonani, Birger’, Teodolinda sanoi kun pappila paloi. Minulle hän ei sanonut niin.” (HOL, 49.) Adelen, Birgerin ja Teodolindan yhteiselo ei oikein suju. Lopulta Teodolinda muuttaa salaa apteekkarin luokse: ”meidän selkämme takana hän oli solminut suhteet apteekkiin. ’Minä lähden nyt’, sanoi Teodolinda eräänä aamuna.” (HOL, 49.) Taloa asuttavat enää vain Birger ja Adele, joille sittemmin syntyy Antti-poika.

Uuden pappilan valmistuttua perhe muuttaa sinne asumaan, jolloin nimismiehen talo jää ilmeisesti hetkeksi tyhjilleen: ”Antti juuri ja juuri muistaa että asuttiin uudessa pappilassa, mutta ei hän sieltä oikein mitään muista” (HOL, 10). Uudessa pappilassa perhe ehtii asua alle vuoden, kun Birger kuolee: ”Minä en ehtinyt asua siellä [uudessa pappilassa] Birgerin kanssa täyttä vuotta, kun hän jo kuoli” (HOL, 10). Adele ja Antti saavat asua uudessa pappilassa vielä yhden lisävuoden, jonka jälkeen heille on keksittävä uusi asuinsija. Pappilaan muuttaa uusi rovasti mahdollisine perheineen, eikä siellä enää ole sijaa entisen rovestin leskelle ja lapselle:

Sitten asuin siellä armonvuoden yksin, ja Holger ja Teodolinda, jotka olivat juuri menneet naimisiin, alkoivat valmistaa minua siihen että pappilasta oli muutettava pois kun armon vuosi oli lopussa, niin kuin minä en itsekään olisi sitä ymmärtänyt. Tai ehkäpä näytti siltä kuin minä aikoisin asua siinä Antin kanssa loppuikäni vaikka Birgerin virasta käytiin jo taistelua ja paikkaa pidettiin hyvänä niin että hakijoita oli paljon. (HOL, 10–11.)

Armonvuotensa jälkeen Adele muuttaa takaisin nimismiehen taloon: ”Olihan teillä tämä talo, että oli joku paikka” (HOL, 11). Antista ei mainita tässä yhteydessä mitään, mutta oletettavasti Antti muuttaa Adelen mukana.

Nimismiehen talon asumishistoria on monivaiheinen, mikä edesauttaa talon omistajuuden epäselvyyttä. Koska talossa on asunut vähän yksi jos toinenkin teoksen henkilöhahmoista, ei ole ihme, etteivät he itsekään ole varmoja, kenelle talo oikeastaan kuuluu. Erityisen kiinnostava henkilö asustajalistalla on mainittu kauppias Paananen. Kaikki muut talossa asuneet ovat olleet joko sukulaisia tai sukulaisen puolisoita ja lapsia. Asiantilaa selittää aiemmin teoksessa esiintynyt vihjaus velasta:

”Miksi sinä valvot Alma, etkö sinä saa unta.” ”Täällä kävi joku”, sinä sanoit.

– Se on totta. Minä kuulin ensin niin kuin askeleet ja heräsin niin kuin siihen.

– Heräsit siihen että vettä valuva mies seiso vuoteesi vieressä ja sinä sanoit: ”Mitä sinä tarkoitat?” ”Paananen on lähettänyt velkojat”, se vastasi. Ensimmäinen luultiin että menee kaikki, armosta jättivät tämän talon. (HOL, 47.)

Katkelmassa kerrataan Alman yöllistä näkyä tai painajaista, eikä se siten ole täysin luotettava. Kuitenkin näky antaa tärkeän vihjeen siitä, miksi suvun ulkopuolinen Paananen ylipäänsä on asunut nimismiehen talossa. Vaikuttaisi siltä, että joku Bromsien suvussa on pahasti velkaantunut kauppias Paanaselle. Velkaa ei ole maksettu takaisin, mistä johtuen Paananen näkee parhaakseen tulla omankädenoikeudella lunastamaan sen.

Paanasen olemisen talossa vaikuttaa asumista enemmän siltä, että hän perii velkaansa. Varsinaisen asumisen sijaan hän muuttaa taloa rahaksi: ”Tässä salissa oli kaksi peiliä, ne vei Paananen, tallissa neljä hevosta, ne otti Paananen, lehmät, lampaat, siat, kaiken elävän Paananen muutti rahaksi” (HOL, 48). Vielä lähtiessäänkin Paanasen rouva ”kaivoi kukkapenkistä joriininjuuret ja vei ne mennessään” (HOL, 49). Kun Adele kertoo tätä, hänen

näkökulmastaan kohtuutonta, tapahtumaa, Alma toteaa ykskantaan: ”Mutta nehän olivat kauppiaan rouvan joriininjuuret” (HOL, 49). Adelen ja Bromsien perheen näkökulmasta kylmä lause paljastaa suvun ulkopuolisen, objektiivisemmän näkemyksen asiasta. Näkemys viittaa siihen, että Paanasella on ollut jokin oikeutus toimiinsa.

Velkaan palataan muualla teoksessa. Holger tulee humalapäissään paljastaneeksi sen taustoista enemmän:

– Mitä, minähän olen vesiselvä. Minä menen kaupunkiin, asioille katsos asiat on hoidettava, on, mutta te nimismies Bromsin perilliset, te ette ymmärrä sitä. Älä katso minua tuolla tapaa, sinä tiedät mitä minä tarkoitan... sata hehtaaria, kuule, miltei sata hehtaaria minulta meni maata sivu suuni sinun takiasi. Teodolinda ei valehtele, ei, hän on hyvä vaimo, minun vaimoni, kuulitko sinä! Teodolinda sanoi että sinä Adele sen teit, sinä yllytit Birgeriä ottamaan Paanaselta velkaa maata vastaan. Miehesi sisarten, minun vaimoni perintöosan sinä söit. No olkoon.

Ruustinna vaikenä. (HOL, 126.)

Humalapuheessa äkkiä ohimenevä paljastus on oleellinen tulkinnan kannalta. Se paljastaa velanottajaksi Bromsien perheen pojan eli Adelen miehen, Birgerin. Samalla se paljastaa, miksi velka aiheena on juuri Adelelle vaikea. Kaikesta päätellen Adele on osasyllinen tapahtumiin, sillä hän on yllyttänyt miestänsä ottamaan velkaa. Velka selittää sitä, miksi nimismiehen taloa ei enää pidetä entisen veroisena: Paanasen velanperinnän jälkeen talosta puuttuu osa entisistä huonekaluista sekä entisistä tiluksista.

Velalla on kytköksensä Bromsien suvun perintöön. Perilliset ovat ilmeisen pettyneitä heille jääneeseen perintöosuuteen, joka jää odotettua laiheemmaksi:

Eikä Herman anna Elsale ikinä anteeksi sitä ettei Elsalla ollut mitään. Mutta apteekkari. Vaikka sinä sanot ettei hän ole hyvä mies, hän otti Teodolindan tyhjänä, niin kuin Birger minut. Minä olin nuori papinrouva, mieheni sukulaisten ylenkatsoma. En kiellä ettenkö olisi ajatellut pahasti anopistani, kun sain tietää että hän tyhjänä kuoli (HOL, 47–48.)

Jälkipolvet ovat odotelleet Bromsien äidin omaisuutta perittäväkseen, mutta pettyvät tämän kuollessa rahattomana. Myös Adele myöntää ajatelleensa pahaa anopistaan, kun kuulee tämän varattomuudesta. Kenties Adele ja Birger ovat odotelleet rahallista perintöosaansa, jotta

voisivat maksaa Paanaselta ottamansa velan. Anopin kuollessa tyhjänä ei pariskunta saakaan odottamiaan varoja, ja velka jää maksamatta. Asiantilaan viitta sekin, että Paananen muuttaa nimismiehen taloon juuri Bromsien äidin kuoltua. Kenties Paananen on odottanut saavansa velkansa takaisin, kunhan vain Adelen ja Birger ensin saavat perintöosansa. Koska maksua ei kuulu, hän katsoo parhaakseen tulla itse lunastamaan osuutensa. Koko tilanne on sikäli harmillinen, että Bromsien vanhempien perinnöksi jättämä omaisuus hupenee entisestään. Vanhemmilta ei jää perittäväksi rahaa, minkä lisäksi perittävän talon arvo hupenee hupenemistaan, kun Paananen myy sen arvoesineet ja eläimet ottaen tuotot itselleen.

Adelen kannalta tilanne on hankala. Bromsien perheen elossa olevat jäsenet kantavat hänelle kaunaa. Hänen yllyttämänään Birger on ottanut velkaa, jonka takaisinmaksussa heidän isänsä talon arvo vähenee radikaalisti. Bromsien suvun näkökulmasta negatiivisen teon lisäksi ruustinna on tehnyt tahallista vääryyttä perinnönjakoon liittyen, mitä käsittelin aiemmin perinnönjakokirjamotiivin yhteydessä. Joka tapauksessa sekä velka että perinnönjakokirja implikoivat petosta ja vääryyttä ja ovat siten aivan perintökiistojen ytimessä. Velkamotiivi auttaa huomaamaan itsekkyyden ja oman edun tavoittelun. Omistamiseen liittyessään ne äityvät suoranaiseksi omistamisen himoksi sekä häikäilemättömäksi vaurauden tavoitteluksi jopa toisten vaurauden hinnalla.

Velka, talot ja perinnönjakokirja ilmentävät omistamisen teemaa perintökiistojen näkökulmasta. Näistä ensimmäisenä mainittu on asiamotiivi ja jälkimmäiset ovat esinemotiiveja. Huomataan, että sama aihe voi yhdistää eri motiivityyppikategorian motiiveja toisiinsa ja lisätä niiden välistä vuorovaikutusta. Perintökiistojen taustalla vaikuttavat petokset ja vääryydet. Petoksen ja omistamisen teema puolestaan asettuvat vuoropuheluun edellä esittämiäni motiivien kautta. Näiden kahden teeman leikkauspisteessä syntyy näkökulma, jossa omistaminen korostuu ahneena ja itsekkäänä omanedun tavoitteluna. Henkilöhahmoja tuntuu vaivaavan suoranaisten omistamisen himo, jonka vallassa he ovat valmiita tavoittelemaan omaa etuaan jopa toisten edun kustannuksella. Lisäksi motiivit – etenkin talomotiivi – alleviivaavat kysymystä sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Ne korostavat omistamiseen liittyvää valtaa, joka tuo mukanaan vastuun. Motiiveja yhdistävät suvun sisäiset konfliktit, jotka loppu viimein pohjautuvat omistajuuden kysymyksiin.

4 Perintöesineet

Teoksessa esiintyy runsaasti arkipäiväisiä esineitä ja tavaroita, kuten aterimia, sohvatyynyjä, tauluja ja lintukokoelman lintuja. Usein käy jopa niin, että henkilöhahmojen toisilleen kertomat kertomukset suorastaan keskeytyvät jonkin sinällään mitättömän tuntuisen yksittäisen esineen yhtäkkiä saadessa heidän huomionsa:

Päivä oli kaunis... Pane västäräkki pois pöllöjen vierestä, minähän olen sanonut etteivät pöllöt ja västäräkit koskaan ole luonnossa yhtäkaa samassa puussa, eikä kuovi, olet taas laittanut sen pääskysen viereen, pane pikkulinnut erikseen, vie ne salin ikkunalle äläkä työnnä niitä tiiviisti toisiaan vasten vaan yritä miettiä miten ne ovat luonnossa, käännä sitä paitsi pöllön selkä aurinkoon päin, etkö sinä nyt sen vertaa muista että pöllöt liikkuvat pimeässä... päivä oli kaunis ja minä katsoin sinua ja ajattelin että sinä olet joku apteekille menijä. (HOL, 39.)

Esineiden yhtäkkinen huomion keskipisteeksi nouseminen tekee niistä kohosteisia. Monet yksittäiset esineet toistuvat lukuisissa eri yhteyksissä, mikä korostaa niiden merkityksellisyyttä. Useat esineet ja tavarat hahmottuvat motiiveina pitkälti juuri toistuvuutensa tähden. Lähes kaikki motiivin asemaan nousevat yksittäiset tavarat ovat perintöesineitä. Ne ovat alkujaan kuuluneet Bromsien perheen vanhemmille tai Alman äidille, mutta alkuperäisen omistajan kuoltua niiden omistajuus on vaihtunut seuraavalle sukupolvelle. Sukupolvenvaihdoksessa esineiden omistusoikeus on muuttunut epäselväksi. Uudelle omistajasukupolvelle ei olekaan itsestään selvää, kenelle mikäkin tavara kuuluu ja millä perustein. Henkilöhahmojen kokema epävarmuus omasta omistusoikeudestaan on sosiaalista ja liittyy perustavanlaatuisiin kysymyksiin omistamisen perusluonteesta.

Omistamisen perusluonteen voi hahmottaa *ykseysnäkemys*en mukaisesti. Siinä omistamisella ajatellaan olevan todellinen ydin, jonka puuttuessa toimijan ja kohteen suhde ei enää ole aito omistamisen suhde. Tätä todellista ydintä luonnehditaan usein kahdella toisiinsa liittyvällä määreellä, jotka ovat *eksklusiivisuus* ja *absoluuttisuus*. Eksklusiivisuus tarkoittaa poissulkevuutta ja absoluuttisuus ehdottomuutta sekä maksimaalista vapautta tai yksinoikeutta etenkin omaisuuden käytössä. Määreet voivat olla ristiriidassa keskenään, sillä käytännössä poissulkevuus rajoittaa omaisuuden käyttöä. Poissulkevuuden voi ymmärtää eri tavoin. Ensinnäkin omistamista voi korostaa omistajan ja omistettavan välisenä suhteena eli yksilön valtana omistuksen kohteeseen. Tällöin unohdetaan ilmiöön liittyvät juridiset ja sosiaaliset

ulottuvuudet. Toiseksi poissulkevuuden voi hahmottaa omistajan sanan painoarvona omistamisen kohteen käytöstä, jolloin omistaminen erotetaan hallussapidosta ja käyttöoikeudesta. Kolmanneksi korostetaan sitä, ettei ulkopuolisilla lähtökohtaisesti ole lupaa käyttää toisen omaisuutta tai lupaa tulla toisten omistuksessa oleville maa-alueille. (Oksanen 2015.)

Poissulkevuuden sosiaalisia aspekteja korostavat näkemykset ovat hedelmällisiä *Hänen olivat linnut* -teoksen kannalta. Henkilöhahmojen epävarmuus omistusoikeudestaan johtuu nimenomaan sosiaalisista suhteista sekä vastakkaisista käsityksistä siitä, kenellä on oikeus omistaa mitään. Myös eronteko omistamisen, hallussapidon ja käyttöoikeuden välillä on tärkeä, sillä romaanissa kyseiset ulottuvuudet asettuvat keskinäiseen ristiriitaan. Eräässä mielessä romaanissa korostuu jopa vanha roomalainen käsitys omistamisesta. Sen mukaan omistuksessa on kyse oikeudesta käyttää, hyötyä ja väärinkäyttää (Oksanen 2015). Toisinaan henkilöhahmot käyttävät omistusoikeutta suorastaan häikäilemättömästi, jolloin keskiöön nousevat henkilökohtainen hyötyminen ja omistaminen suoranaisena vallan välineenä. Tärkeä aspekti perintöesineissä on niiden arvokkuus. Tavaroilla voi olla esimerkiksi rahallista, tieteellistä tai tunnepohjaista arvoa, joiden ylläpitämiseksi – ja kenties jopa lisäämiseksi – esineiden eteen nähdään paljon vaivaa.

Seuraavaksi erittelen teoksessa esiintyviä perintöesineitä, jotka kaikki ovat esinemotiiveja. Aloitan analysoimalla pianoa, joka on rahallisesti arvokas esine ja siten ollut järkevä tavara pelastaa tulipalolta. Piano myös vihjaa luokkaerojen teemasta. Tämän jälkeen erittelen posliinilautasta ja kastemaljaa. Näistä etenkin posliinilautanen toimii havainnollistavana esimerkkinä omistajuuden epäselvyydestä. Se korostaa omistamisen, hallussapidon ja käyttöoikeuden välisiä eroja. Kun posliinilautasta tulkitaan rinnan kastemaljan kanssa, huomataan yhteydet petoksen teemaan.

Analysoin myös hopeita ja serviisiä, jotka ilmentävät eheyden ja kokonaisuuden teemaa. Niitä käytetään suoranaisina vallan välineinä eli ne johdattavat valta-asetelmien aiheeseen, jota käsittelen tarkemmin viidennessä luvussa. Viimeisenä käsittelen lintukokoelmaa sekä sen kahta yksittäistä lintua, joutsenta ja pöllöä. Joutsen ilmentää omistamiseen liittyviä rahan ja työn aspekteja sekä samalla havainnollistaa teoksen erikoista aikakäsitystä. Pöllö puolestaan korostaa entisestään teoksen omaleimaista aikakäsitystä. A. M. Honorén mukaan omistamisella on kaksi aikaan liittyvää osatekijää, joista *siirto-oikeus* koskee omistajan

päätösvaltaa perinnönjaossa ja *omistuksen ajattomuus* sitä, ettei omistussuhde ole määräaikainen (ks. Oksanen 2015). Nämä omistamisen ajan aspekteja korostavat termit ovat hyödyksi, kun eritellään *Hänen olivat linnut* -teoksen motiiveina hahmottuvia perintöesineitä.

4.1 Piano

Piano on pappilan palosta pelastetuista esineistä ”ainut tavara joka pelastettiin järjellisellä tavalla” (HOL, 238). Pianon pelastamisen järjellisyys tuntuu tarkoittavan sitä, että piano ylipäänsä on ollut järkevä esineenä pelastaa tulelta, toisin kuin monet muut esineet:

Soppakulho kiven vierellä ja tarpeettomia erillisiä astioita, viisi lautasta, pitkä vati, hopeinen kynttilänjalka, viisihaarainen, koirannahka, viisi sohvatyynyä, kiikkutuoli ja matto. – Rakennuksen toisella puolella on paljon tavaroita, joku sanoi, ikkunasta pelastetut, ja tässä pöytä, ja piano. Ja piano. Mutta silti tuntui että oli pelastettu vähän, ja kaikki toistivat mitä kaikkea oli pelastettu, ja viimeisenä mainittiin aina piano (HOL, 20.)

Tulipalolta pelastetut esineet vaikuttavat henkilöahmoista riittämättömiltä ja epätydyttäviltä. Koska he surevat menetettyä omaisuutta, he eivät kykene iloitsemaan pelastetuistakaan esineistä. Tulipalo raskauttaa siltä pelastetut esineet, joita henkilöahmot pitävät enää vain jäänteinä entisestä, runsaammasta omaisuudesta.

Epätydyttävä lopputulos ei yllätä, sillä jo varsinaisia pelastustöitä kuvattaessa korostuu niiden huono organisointi. Henkilöahmot käyttävät voima- ja aikavarojaan järjettömien ja jollain tapaa väärin tavaroiden pelastamiseen:

Mutta nyt oli pihalle tullut lisää väkeä. Äänettöminä he ryntäilivät toinen toisiaan vastaan ovissa ja portailla ja kantoivat mitä käteen oli sattunut, järjettömiä tavaroita. (HOL, 16.)

Koko kuvauksen taustalla kulkee ajatus siitä, että tulipalosta olisi voitu pelastaa järkevempiä tavaroita. Esimerkkinä tällaisesta järkevämmästä esineestä toimii piano.

Pianon pelastaa Teodolinda. Aivan romaanin lopussa hän kertoo oman näkemyksensä pappilan palosta ja tulee samalla kuvailleeksi, kuinka piano pelastettiin:

On kerrottu että suntio olisi lepänoksalla hakannut pianon kantta kun se oli jo liekeissä, että tuli uhkasi polttaa sen siihen pihalle ja lakka alkoi jo kaasuuntua, niinhän sinä Holger olet sen selittänyt, kaasuuntua. Mutta suntio ei ole koskaan hakannut pianon kantta lepänoksalla siitä yksinkertaisesta syystä, että ihme kyllä – ja minä olin siinä ja minä pidin huolta asiasta – heti kun piano oli saatu ulos, ja se tapahtui viime hetkessä, se kannettiin suojaan vajaan, eihän piano siedä kosteutta. Ja minä käskin suntiota hakemaan ne liinat joilla ruumisarkkua kannetaan, sanalla sanoen arkkuliinat, kun miehet sanoivat ettei pianoa saa nostetuksi ilman niitä liinoja joilla aina pianot kannetaan, ja silloinkin on oltava neljä miestä. [--] Ja minä kysyin minkälaisia sellaiset liinat ovat, ja minä kokosin ne neljä miestä niitten kaikkien pitkin pihaa juoksentelevien joukosta, jotka kantoivat kuka fiikusta kuka mitäkin, kenelläkään ei mitään käsitystä siitä millä lopulta on arvo ja millä ei, ja kun he yrittivät päästä asiasta puhumalla liinoista, minä keksin että onhan meillä täällä liinoja, vahvoja liinoja, ja käskin suntion pojan hakea ne. (HOL, 237–238.)

Teodolindan mielestä pianolla on erityistä arvoa verrattuna vaikkapa fiikukseen. Hänen mainitsemansa arvon voi ajatella viittaavan yksinkertaisesti pianon rahalliseen arvoon. Kapitalismissa raha näyttäytyy merkitsemiskäytäntönä, joka nousee kohteidensa erityislaatua merkittävämmäksi (Ojajärvi 2006, 61). Pianossa merkittävintä on sen rahassa mitattava arvo, joka eittämättä on suurempi kuin vaikkapa mainitulla fiikuksella. Lisäksi piano ei tarvitse muita esineitä tukemaan omaa arvoaan. Sen sijaan yksittäiset aterimet ovat suhteellisen arvottomia erillään kokonaisuudesta, johon ne ovat alun perin kuuluneet. Koska piano on kokonainen ja eheä yksikkö, se on rahallisesti arvokkaampi kuin monet muut tulelta pelastuneet esineet, jotka ovat irrallaan alkuperäisestä kokonaisuudestaan.

Edeltävä tulkinta yksinkertaistaa romaanin perintökiistat ja pappilaa kohdanneen tulipalon rahalla mitattaviksi vahingoiksi. Tällöin henkilöahmot kokevat tapahtumat kurjina, koska taloudelliset tappiot ovat suuria. Pianon pelastamiseen on voinut olla muitakin syitä kuin vain sen rahallinen arvo. Kenties Teodolinda on halunnut pelastaa tulelta juuri pianon, koska se on mitä ilmeisimmin hänen. Elsan mukaan piano on ostettu hänen sisarelleen: ”En ole koskaan kieltänyt, etteikö pianoa olisi ostettu nimenomaan Teodolindaa varten, hänellä oli ilmeiset musikaaliset lahjat pikkutyöstä lähtien” (HOL, 81). Myös Teodolinda itse mieltää pianon kuuluvan hänelle: ”Kun Birger kuoli, silloin se alkoi. Ensin tulee Teodolinda. ’Piano oli luvattu minulle’, hän sanoo. ’Ota’, minä sanon, ’jos se on sinun, ota, en minä halua pitää sinun osaasi.’ Mutta hän ei ottanut.” (HOL, 146.) Katkelman alussa Teodolinda vaatii pianoa itselleen, koska se on luvattu hänelle. Pianon pelastamisen järkevyys on perusteltavissa oman

edun tavoittelulla sekä kylmän taktikoivalla ahneudella. Toisaalta piano saattaa olla Teodolindalle tärkeä, jolloin hän on pelastanut sen tunnearvon takia. Tästä huolimatta pianon pelastaminen on tulkittavissa itsekkääksi, sillä soittimen sijaan Teodolinda olisi voinut pelastaa toisille tärkeitä esineitä.

Vaikka piano vaikuttaa kuuluvan Teodolindalle, ei hän lopulta ota soitinta itselleen. Kielteinen päätös kyseenalaistaa Teodolindan omistajuuden: kenties hän ei ole itsekään varma, onko piano lopulta hänen. Ruustinnan tarjous on ehdollinen:

”Anna, Adele, Teodolindalle se piano”, sanoo Holger. ”Mutta minähän olen sanonut että hän saa sen, jos se on hänelle luvattu.”
”Jos”, sanoo Holger, ”hän kuuli kun sinä sanoit jos, se sinun olisi pitänyt jättää sanomatta.” (HOL, 147.)

Teodolinda ei halua pianoa, koska ruustinna kyseenalaistaa, onko soitinta ylipäänsä luvattu hänen kälylleen vai ei. Kenties Teodolinda on liian ylpeä ottaakseen pianon omistukseensa ehdollisessa tilanteessa. Toisaalta Teodolinda ei ehkä viitsi ottaa soitinta itselleen, koska tietää sen aiheuttavan ylimääräistä vaivaa: pianon omistajuus ei ole selvä, joten siitä voi pahimmillaan tulla riidan ja vaivan aihe, kuten monista muista perintöesineistä. Teodolindalle voi olla helpompaa jättää piano ruustinnan haltuun, huolimatta siitä, että hän ehkä pitää soitinta omanaan. Tästä näkökulmasta piano havainnollistaa romaanissa kuvattuja omistamisen sosiaalisia aspekteja ja suvun sisäisiä konflikteja.

Tulipalon jälkeisessä tilanteessa pianolla ei ole samanlaista käyttöarvoa kuin rahallisesti arvottomammilla tarve-esineillä, kuten vaatteilla, aterimilla ja huonekaluilla. Silti pianoa pidetään monia muita pelastettuja esineitä merkittävämpänä. Soittimen merkittävyys voi johtua sen symbolisesta arvosta, sillä eräässä mielessä piano edustaa yläluokkaisuutta. *Yhteiskuntaluokissa* painottuu taloudellisen vallan ohella symbolinen valta. Siihen vaikuttavat kunkin käytössä olevan vaurauden lisäksi kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit. Erityisesti luokan symboliset toimintamuodot, elämäntyyli ja erottelut ovat keskeisiä luokkaerottelijoita. (Pierre Bourdieu, 1985, 18–19.) Piano korostaa omistajansa yläluokkaisuutta. Köyhemmillä luokilla tuskin on rahaa ja aikaa sen ostamiseen ja ylläpitoon, saati sen hyödyntämiseksi opeteltavaan soittotaitoon. Motiivina piano vihjaa luokkaerojen teemasta. Luokkaerojen teeman ja omistamisen teeman leikkauspisteessä korostuvat omistamisen erot, jotka näyttävät vaurauden eroina sekä sosiaalisena epätasa-arvona.

4.2 Posliinilautanen ja kastemalja

Teoksessa esitellään joukko perintöesineitä, joiden omistajuus on samaan tapaan epäselvä kuin nimismiehen talon omistajuus. Jos tontin ja asuinrakennuksen omistajuudesta ei ole varmuutta, niin vielä vähemmän on selvää, kuka omistaa taloon kuuluvan irtaimiston. Adele asustaa talossa ja hänen on luontevaa käyttää siellä olevia tavaroita ja esineitä. Yksiselitteisesti ei selviä, kuuluvatko hänen päivittäin käyttämänsä tavarat todellisuudessa hänelle. Kyseinen omistajuuden epäselvyys ei rajoitu ainoastaan nimismiehen taloon irtaimistoinen, vaan omistajuudeltaan epäselvää esineistöä on kulkeutunut toisaallekin. Esimerkiksi Elsan ja Hermannin talossa sijaitsevat sohvatyyny eivät ruustinnan mielestä ole Elsan, vaikka tämä käyttää niitä huolelta sisutuksessaan:

Elsa sijoitti itsensä sohvaan, kahden tyynyn väliin. Alma mielti kumpi niistä oli ruustinnalta ryöstetty, ja päätyi vasemman puoleiseen; ruustinna oli puhunut sinisestä ja keltaisesta ja ristipistosta (HOL, 81–82.)

Teoksessa on luettavissa omistamisen perusluonteeseen kuuluvat poissulkevuuden ulottuvuudet eli omistusoikeus, käyttöoikeus ja hallussapito. Romanissa on joukko esineitä, jotka ovat omistusoikeudeltaan epäselviä. Silti ne ovat milloin kenenkin henkilön hallussa ja käytössä. Ironista tilanteesta on, ettei yksikään hallussapidon ja käytön ratkaisusta vaikuta oikealta, vaan omistamisen epäselvyydestä johtuen myös esineiden hallussapito ja käyttö tuntuvat aina tapahtuvan vääryydellä. Esimerkiksi Elsan luona olevia sohvatyynyjä ruustinna pitää ryöstettyinä, koska ne eivät enää ole alkuperäisessä sijainnissaan eli nimismiehen talossa. Jos ne tuotaisiin takaisin nimismiehen taloon, eivät Elsa ja Teodolinda olisi tyytyväisiä. Se saisi todennäköisesti myös ruustinnan potemaan huonoa omaatuntoa tilanteesta. On kuin esineiden pitäisi olla nimismiehen talossa, mutta ruustinnan ei.

Myös posliinilautasen omistajuus on epäselvä. Lautasta säilytetään nimismiehen talossa, vaikka Adele on koettanut useita kertoja antaa sen pois: ”Ole ystävällinen, vie se Teodolindalle, hänelle se kuuluu, ymmärsin sen juuri nyt. Eikä hän ollut kuulevinaankaan apteekkarin vastusteluja.” (HOL, 99.) Holger ei suostu vastaanottamaan lautasta, sillä sen vieminen pois ei tyydyttäisi ruustinnaa:

– Onko hän antanut sen lautasen apteekille?

- Käski ensin viedä, sitten kielsi, ja olenhan minä sen vienyt, olenhan tuonut tännekin.
- Tiedän, ja tiedäthän sinäkin, olenhan minä sanonut: jos jompi kumpi, sisareni tai minä, sen otamme, niin hän käy hakemassa sen takaisin.
- Tiedetään, olenhan minä hakenut sen kummastakin paikasta takaisin. (HOL, 106.)

Lautasta ei viedä pois, sillä se teettäisi turhaa vaivaa kaikille. Tapaus on henkilöahmoille ennestään tuttu ja kaikki tietävät, että jos lautasen ottaa vastaan, se haetaan pian takaisin.

Adelen suhtautuminen esineisiin on ambivalentti. Hän viihtyy ”rakastamiensa tavaroiden” keskellä, mutta silti tarjoaa niitä alituiseen pois:

Hän istui lautanen rintaansa vasten painettuna. Kello kävi seinällä – En minä sinua vihaa, hän sanoi lautaselle, – minä vihaan ihmisiä jotka haluavat ottaa minulta kaikki kauniit esineet pois. Minä rakastan esineitä.

Ovi kävi. Alma oli tullut sisään.

Hän kuuli keittiöstä tiskaamisen ääniä. Tunnin verran Alman liikehtimistä kuunneltuaan ruustinna nousi ja meni keittiön ovelle.

– Mene apteekille. Ota tämä lautanen ja vie apteekin rouvalle ja sano että jollei hän ota tätä vastaan, minä rikon sen tänä iltana, on parempi viedä se pois täältä ennen kuin se on rikki, hän ymmärtää. Ole hyvä ja lähde viemään. (HOL, 103.)

Adele potee huonoa omaatuntoa tekemästään vääryydestä, jonka pyrkii jälkikäteen korjaamaan: hän koittaa jakaa itselleen kertynyttä esineistöä Elsalle ja Teodolindalle, koska on aikanaan aiheuttanut sen, etteivät Birgerin sisaret saaneet tasapuolista osuutta vanhempiensa perinnöstä. Huonosta omastatunnosta kielii myös se, että Adele kertaa tapahtunutta ääneen ja itsekseen:

– Ei mitään, Teodolinda, tiedäthän sinä että minä niin haluaisin antaa sinulle nämä astiat, nehän ovat sinun, niin kuin sinä kerran itse sanoit, mikset ota? Ja vastaus: – Ei Adele, minä kerran pyysin sinulta yhtä lautasta, muistoksi vain, kuten tiedät, ajattelin ettei kolmella lautasella ja yhdellä soppakulholla kukaan tee mitään, tarkoitan ruokailun kannalta, ajattelin että antaisit toisen lautasen Elsalle, toisen minulle, sinulle jäisi yksi lautanen ja soppakulho, mutta sinä et suostunut siihen. Ei Adele, asia on käsitelty loppuun. Ei Adele.

Ruustinnan puhellessa näin ääneen itselleen Alma oli tullut hiljaa keittiöön ja kuunnellut ruokasalin oven takana. Hän lähti heti kunnanlääkärin rouvan luokse kertomaan.

– Se alkoi taas. (HOL, 105.)

Adele ei ilmeisesti puhele tällä tavoin itsekseen ensimmäistä kertaa, vaan tapa on toistunut ennenkin. Tavan voi tulkita ruustinnan tarpeena käsitellä itselleen vaikeaa asiaa. Veto esineisiin on kuitenkin sukurauhaa voimakkaampi. Lautasen hän haetuttaa takaisin kerta toisensa jälkeen. Lisäksi hän piilottelee kälyjensä havittelemia esineitä, jotta nämä eivät tietäisi, missä kyseiset esineet sijaitsevat tai ovatko ne ylipäänsä enää olemassa.

Adele saattaa haluta posliinilautasesta eroon myös siksi, että pelkää rikkovansa sen. Ruustinna itse sanoo: ”jollei hän [Teodolinda] ota tätä vastaan, minä rikon sen tänä iltana, on parempi viedä se pois täältä ennen kuin se on rikki” (HOL, 103). Posliinilautasen rikkoutumisen pelko viittaa teoksen alkupuolella sattuneeseen kastemaljan rikkoutumiseen:

[M]inä sain käteeni tämän, en ymmärtänyt että sinä halusit kyyhkysset, tämän minä pelastin, ajattelin että teidät on kaikki ristitty siitä. Kastemalja, kristallia, sen minä pelastan, tämä oli kyyhkysten vieressä, tämän minä pelastin en kyyhkysia, ruustinna sanoi, ja samassa astia putosi hänen käsistään ja meni pirstaleiksi kellarin portaihin. [--] Mutta silloin tapahtui jotain mistä ei koskaan saatu tietää oliko se totta vaiko ruustinnan järkyttyneen mielen synnyttämä valhe. Hän huusi kasvot vääristyneinä: – Minä, minä sen rikoin. Minä pelastin sen, mutta se meni rikki. Minä rikoin sen, hän huusi, – rikoin tahallani, annoin sen pudota käsistäni, teidät on kaikki kastettu siitä, Birger, sinut, Elsa, sinut, Teodolinda. Minä rikoin sen, ei se pudonnut. Ei se ollut vahinko. Rikoin rikoin, kuulitteko. (HOL, 26–27.)

Adele särkee juuri hetki sitten tulipalosta pelastamansa kastemaljan. Tapaus on selvästi merkityksellinen Adelelle, sillä hän muistaa sen myöhemminkin: ”ja pelastin vain kastemaljan ja sekin särkyi, putosi jotenkin käsistäni ja särkyi, eikä mieheni sisar Elsa anna minulle sitä koskaan anteeksi, koska se oli hänen mammavainajansa serviisistä.” (HOL, 54). Adele tarjoaa lautasta pois, koska pelkää särkevänsä sen. Lautasen rikkoutuminen todennäköisesti lisäksi Bromsin sisarten ja Adelen välistä kaunaa, sillä sisaret ajattelevat jo muutoinkin Adelen tuhonneen heidän perintöosuutensa. Ristiriitaisen tilanteesta tekee se, että ruustinnan halu omistaa on voimakas kaikesta huolimatta. Hän ei todellisuudessa ole valmis luopumaan esineistä, vaikka ne aiheuttavat hänelle huonoa omaatuntoa ja pelkoa niiden tuhoamisesta.

Posliinilautanen on esinemiivi, joka ilmentää teoksessa tärkeää petoksen ja vääryyden teemaa. Petoksen perimmäinen syy on ahneus ja omistamisen himo, joten lautanen korostaa omistamista oman edun tavoitteluna. Samalla se muistuttaa siitä, että liiallinen oman edun tavoittelu voi muodostua taakaksi. Se korostaa omistamisen poissulkevuuden ulottuvuuksia eli eroja ja vastaavuuksia omistamisen, käyttöoikeuden ja hallussapidon välillä. Posliinilautanen on myös havainnollistava esimerkki siitä, miten teoksen eri motiiveja voi lukea yhteen. Tällöin ne tuovat erityistä lisää tulkintaan. Posliinilautasta on mahdollista lukea rinnakkain kastemaljan kanssa, kun huomaa niitä yhdistävän särkymisen ja sen pelon. Tämä yhteys avaa entisestään petoksen ja toisaalta sukukonfliktien teemoja, jotka molemmat ovat olennainen osa omistamisen teemaa.

4.3 Hopeat ja serviisi

Serviisi on eräiden sanakirjojen mukaan ”täydellinen astiasto” tai yksinkertaisemmin pelkkä ”astiasto”. Näistä ensimmäinen määritelmä on kohdeteokseni kannalta osoittavampi, sillä teoksessa esiintyvä serviisi lienee kaikkea muuta paitsi täydellinen. Tulipalossa siitä on tuhoutunut ainakin osa aterimista, mikä selviää ruustinnan miehelleen osoittamista sanoista: ”Jos et sinä olisi vaatinut pelastamaan näitä [lintuja], olisin ehtinyt ottaa ne lusikat” (HOL, 51). Ilmeisesti muitakin serviisin osia on tuhoutunut. Adele on omavaltaisesti jakanut jäljellejääneitä hopealusikoita palkkioksi palvelijattarelleen Almalle. Kaikkienensa serviisi on kaukana siitä täydellisestä kokonaisuudesta, jollainen se on ollut ennen pappilan paloa. Serviisi on Bromsien äidin jäämistöä ja kokonaisuudessaan hyvin arvokas. Käyttöesineenä sen arvokkuus perustuu yksistään jo käyttöarvoon. Ilmeisesti serviisi on suurimmaksi osaksi hopeaa, joten se on arvokas myös rahallisesti. Serviisi, sekä muut hopeaesineet, ovat romaanissa hyvin keskeisessä asemassa. Niitä käytetään jopa vallan välineenä.

Serviisi on arvokkaimmillaan juuri kokonaisuutena. Tätä osoittaa Elsan halu tietää ”onko serviisi kokonaisuudessaan tallella” (HOL, 195). Elsa kantaa huolta siitä, ovatko hänen äitinsä häälahjaksi saamat kahdeksan lusikkaa tallella, vai onko osa niistä kenties kadonnut: ”Kaikki lusikat, oliko niitä kahdeksan, kahdeksan niitä oli...” (HOL, 90). Serviisi korostaa eheyden ja kokonaisuuden teemaa. Teema on luettavissa muistakin motiiveista, kuten pianosta, nimismiehen talosta tai vaikkapa lintukokoelmasta. Omistamisen kannalta merkittävää on ajatus siitä, että kokonaisuus on hajanaisia osiaan arvokkaampi. Se tarkoittaa, että rikottu ja vajaa kokonaisuus on vain jääne entisestä loistostaan. Serviisi johdattelee eheyden ja

omistamisen teeman vuoropuhelun ääreen ja korostaa ajatusta vajaasta kokonaisuudesta, jonka arvo on täydellistä kokonaisuutta vähäisempi.

Serviisi ja hopeat ovat erityisen tärkeitä Elsalle. Teoksen kahdeksannessa luvussa Alma saapuu kunnanlääkärin rouvan puheille pyytääkseen reseptiä Adelelle. Kuin huomaamatta keskustelu siirtyy hopeisiin. Puheen edetessä Elsa painottaa Almalle, etteivät hopeat oikeastaan ole ruustinnan:

Asia on niin että suurin osa niistä hopeista jotka rovastin kuoleman jälkeen jäivät Adelelle, tarkoitan ruustinnalle, eivät oikeastaan ole hänen. Oli sovittu että me sisarukset saamme niistä osamme. (HOL, 80.)

Painotus osoittaa, että Elsa haaveilee omasta osuudestaan hopeista. Asia varmistuu, kun Elsa ryhtyy suorastaan utelemaan hopeista:

- Missä ovat hopeat? Elsa katsoi terävästi Almaan. –Ovatko ne...?
- Ovat.
- Myyty?
- Ovat piilossa.
- Miksi?
- En tiedä.
- Pelkääkö hän varkaita?
- En tiedä.
- Missä ne ovat?
- Linnunmunien alla.
- Näyttikö hän sinulle?
- Pani itse. Rupesin yhtenä päivänä siivoamaan. (HOL, 84.)

Elsa ei vielä tässä vaiheessa keskustelua saa täsmällistä vastausta hopeiden sijainnista. Alma kertoo hopeiden olevan linnunmunien alla, mutta sijainninilmaus ei ole Elsalle tarpeeksi tarkka. Hän palaa hopeiden sijaintiin uudelleen, kun keskustelu on edennyt liian kauas aiheesta:

- Entäs ne hopeat.
- Elsa oli kysynyt sitä nyt kaksi kertaa.
- Siitähän minä tulin kanssa puhumaan. Että jos niistä kysymys tulee, enpä mene takuuseen, vaikka hän sanoisi varkaitten ne vieneen. Siltä näyttää. Miettii taas jotain.
 - Onko apteekkarska käynyt siellä?
 - Ei pitkään aikaan, apteekkari kävi lauantaina. [--]

- Keittikö Adele Holgerille teetä?
- Aina hän apteekkarille teetä tarjoaa.
- Olivatko hopeat pöydässä?
- Kyllä hän hopeisen serviisin pöytään kantaa kun apteekkari tulee.
- Mutta äskenhän sinä sanoit hopeista jotain. (HOL, 88–89.)

Hopeat tulevat viimeisen kerran puheeksi, kun Alma paljastaa siivotessaan löytäneensä Elsan äidin kahdeksan häälahjusikkaa eräästä salin kaapista:

Alma ei sanonut hetkeen mitään, katsoi vain.

- Hopeat...?
- Hopeat.
- Lusikatko, ne mamman häälahjaksi saamat lusikat joita en ole nähnyt Adelella seitsemään vuoteen?
- Kaikki.
- Kaikki lusikat, oliko niitä kahdeksan, kahdeksan niitä oli...
- Kaikki. Kaikki mikä talossa on hopeaa, serviisi, kynttilänjalat, lusikat, kaikki mikä vähänkin on hopeaa, se paperiveitsikin jota pitää hartauskirjansa välissä, sekin.
- Näitkö sinä varmasti?
- Näin. Minä laskin ne. Sinne linnunmunien sekaan oli piilottanut [--]
- Niin että nyt tiedätte. Jos tulee kysymys, siellä ovat. (HOL, 90.)

Elsa utelee hopeista ja niiden sijainnista niin röyhkeästi ja useaan otteeseen, että keskustelu vaikuttaa koomiselta. Alma tuntuu tietävän, mitä Elsa haluaa kuulla, ja pitkittää tarinaansa kuin Elsaa kiusatakseen. Jo pelkkä hopeista käyty keskustelu osoittaa, että niillä on asema vallan välineinä: Alma saa Elsan kirjoittamaan reseptin Adelen kaipaamiin lääkkeisiin, kun hän ainoastaan puhuu hopeista.

Edeltävä tilanne on näennäistä yksinkertaisuuttaan huomattavasti monimutkaisempi. Keskustelu on ironinen, koska se käydään juuri Alman ja Elsan välillä. Hopeat ovat laillisesti ruustinnan, mutta Elsa haluaisi ne itselleen, koska ne ovat hänen äitivainajansa perintöä. Elsan mielestä perintölusikat kuuluvat hänelle ja Teodolindalle, eivätkä verisukuun kuulumattomalle Adelelle. Elsa painottaa näkökulmaansa Almalle, joka vaikuttaa ymmärtävän sen. Elsan selän takana Alma kuitenkin vastaanottaa kyseisiä hopeita palkkiona Adelelta:

Adele palkitsi Alman näitten retkien jälkeen, antoi hopealusikan, Almalla oli varastossaan kaksi tusinaa tällä tapaa hankittuja

hopealusikoita. ”Mitä minä niillä teen”, Alma oli sanonut, mutta otti kuitenkin ahneesti, keräsi niitä huoneensa nurkkiin laatikoihin ja lippaisiin Adelen tavaroita. (HOL, 78.)

Tilanne on äärimmäisen jännitteinen. Elsa tyytyy Alman antamiin tiedonrippeisiin, vaikka Almalla olisi antaa Elsalle enemmän kuin vain tietoa – onhan Almalla hallussaan suuri joukko hopeita, joita Elsa havittelee. Tilannetta mutkistaa se, että Elsa oikeastaan tietää Adelen lahjoittavan lusikoita Almalle. Silti Elsa ei kykene puuttumaan asiaan. Hän kykenee vain vakuuttamaan Almalle, etteivät lusikat ole ruustinnan eikä tällä ole oikeutta jakaa niitä eteenpäin.

Tilanteesta ovat tietoisia myös Holger ja Teodolinda:

– Adele antaa taas hopealusikan, uskotko, Holger sanoi, – Kerran piruillessani menin sinne ja vein pullon: anna nyt helvetissä yksi lusikka minullekin. He käyttäytyivät molemmat arvokkaasti kuin eivät olisi ymmärtäneet mitä minä tarkoitin, minä otin pullon pois, jotain kiusaa niin arvokkaille minunkin pitää tekemän, saakeli, ajattelin, että minä iloittelen tässä, kun ei teille kelpaa, otan pois, ja sanoinkin että kun ei kelpaa otan pois, ja naiset jäivät istumaan samaan asentoon. (HOL, 78.)

Vaikka Teodolinda tietää asetelmasta, hän ei välitä siitä. Sen sijaan Holgeria koko tilanne huvittaa. Hän pilkkaa Almaa ja Adelea, mutta toisaalta hän pilkkaa myös Elsaa, yhdessä Adelen kanssa:

– Huomasitko sinä Elsan ilmeet, ruustinna sanoi apteekkarille.
– Tietysti. Tuo serviisi kokonaan pöytään, hän sanoi Almalle.
– Istu, Holger. Huomasitko? Elsa laski lusikoita, yksi, kaksi, kolme, minä näin kun hän yritti laskea ja aina kun tiesin hänen päässeen kolmeen, minä sanoin: ”Ota kakkua, Elsa.”
– Älä naurata minua, sanoi Holger.
– Panin tahallani kaikki lusikat eri paria niin kuin sinä neuvoit. (HOL, 194.)

Hopeat kiteyttävätkin monimutkaisia ihmissuhteita, joissa tietoa salataan tahallisesti, vaikka tiedetään toisten jo tietävän asioiden todellisesta tilasta. Hopeat siis kiteyttävät vaikeutta ilmaista todellisia ajatuksia ja mielipiteitä riitojen ja konfliktien pahentumisen pelossa. Ne ilmentävät eräänlaista tabua, joka on omistamisen suhteen tehty vääryys. Tämä vääryys alkaa menneisyydestä, mutta paradoksaalisesti se jatkuu vielä nykyisyydessäkin. Henkilöhahmot

ovat jumiutuneet toimimaan tietyllä tavalla omistamisen kysymysten suhteen: tiettyjä puheenaiheita vältellään, kun taas toisista puhutaan aina samalla tavalla. Tällainen käytös ei vie tilannetta eteenpäin.

Menneestä kumpuava ja nykyisyydessä jatkuva omistamisen suhteen tehty väärä yrittäminen saada jatkumaan tulevaisuudessakin. Ruustinna jakaa lusikoita Almalle pitääkseen huolen siitä, etteivät ne hänen kuoltuaankaan päädy Elsalle ja Teodolindalle:

– Mutta Elsa sanoo: ”Meidän on mentävä, minä haluan nähdä, onko serviisi kokonaisuudessaan tallella.” Serviisiä Elsa tulee vaanimaan. Hänen pieni kananpäänsä, niin kuin sinä Holger sanot, on mennä kappaleiksi kun hän miettii, missä kahvikannu on ja vadit. Ethän sinä vain ole paljastanut minua, Alma?

– Niin kuin minä en tohtorin rouvaa tietäisi.

– Siksi juuri minä annoin sinulle taas lusikan. Näitkö sinä Holger, Elsa ei ollut näkevinään, mutta näitkö Elsan kaulan.

– Teidän ei pitäisi antaa niitten nähden, sanoi Alma.

– Mutta jos minä en anna niitten nähden, niin kun minä olen kuollut, ne tulevat ja kysyvät. Ne luettelevat kuinka monta lusikkaa pitäisi löytymän, miten sinä todistat että olet saanut puuttuvat lusikat minulta lahjaksi?

– Ei sittenkään, sanoi Alma. (HOL, 195.)

Alma kokee tilanteen hankalaksi. Hän ei kenties haluaisi puuttua Bromsin suvun sisäisiin perintökiistoihin laisinkaan – onhan hänellä ihan tarpeeksi jo oman sukunsa omistajuuden kysymyksissä. Toisaalta hän ei aina saa palvelussuhteesta itselleen luvattua palkkaa, joten kiusaus ottaa vastaan arvoesineitä saattaa olla suuri. Joka tapauksessa Alma laittaa hänelle annetun lusikan takaisin kaappiin. Teon todellinen motiivi jää epäselväksi, sillä Adele kiirehtii täydentämään Alman vasta aloittaman lauseen:

– Mihin sinä Alma panit sen lusikan?

– Kaappiin takaisin, sen varalta...

– ...että jos minä kuolen, tulevat tarkastamaan. Ja kun minä kuolen, pidä puolesi. (HOL, 196.)

Katkelma osoittaa, että hopeat ovat ruustinnalle häikäilemättömän ja kieron vallan välineitä. Ne myös korostavat ajatusta jatkumosta, sillä antamalla lusikat Almalle, ruustinna pyrkii varmistamaan, etteivät ne hänen kuoltuaankaan päädy Teodolindalle ja Elsalle.

Kaikkiaan hopeat ilmentävät petosta, vääryyttä ja omistamiseen liittyvää tabua. Ne korostavat kokonaisuutta, joka on täydellisenä arvokkaampi kuin sen hajanaiset osaset. Lisäksi hopeat ilmentävät omistamisen ilmiöön liittyviä ajan aspekteja. Ne ovat osa nykyisyydessä tapahtuvaa vääryyttä, joka kumpuaa menneestä, ja jonka on mahdollista jatkua vielä tulevaisuudessakin. Toisin sanoen hopeat korostavat ajatusta jatkumosta. Samalla ne kuitenkin kyseenalaistavat jatkumon oikeutuksen ja todellisen mahdollisuuden. Ne saavat pohtimaan omistamisen siirto-oikeutta eli omistajan päätösvaltaa perinnönjaossa: voiko siirto-oikeus toteutua tyydyttävästi, jos jaettavan perinnön todellisesta omistajasta ei ole varmuutta? Myös ajatus omistuksen ajattomuudesta osoittautuu ongelmalliseksi: Millä perustein voidaan väittää omistussuhteen olevan jatkuva, jos edes määräaikaisesta omistussuhteesta ei ole selvyttä? Voiko omistussuhde olla jatkuva usealle henkilölle samaan aikaan?

4.4 Alman perintöesineet

Teoksessa kuvataan Alman ja Adelen eloa nimismiehen talossa, Adelen miehen sukulaisten ympäröimänä. Siksi romaanissa korostuvat ennen kaikkea juuri ruustinnan sukulaissuhteet kiistoineen. Kuitenkin myös Alman elämäntarinalla on sijansa. Kuten ruustinnan menneisyydessä, myös Alman menneisyydessä keskeistä on omistajuuden kiistat ja ongelmat. Ne pohjautuvat siihen, että avioliitossa sukuun tulee ”vieras” jäsen. Tilanteen voi havaita yksittäisistä motiivin asemaan nousevista perintöesineistä. Olen edellä analysoinut joukkoa tällaisia Bromsien suvun perintöesineitä. Seuraavaksi käsittelem muutamaa vastaavaa perintöesinettä Alman puolelta. Useimmissa näissä on oleellista jo aiemmin kuvaamani peilirakenne. Omistamisen teeman kannalta monien Alman perintöesineiden merkitys on sama kuin ruustinnan perintöesineiden. Osa naisille tärkeistä perintöesineistä on tismalleen samoja, mikä alleviivaa peilirakennetta. Aloitan käsittelyn silkkihuivista. Sen kohtalo päähenkilöiden perintötarinoissa on samanlainen, mutta silti se osoittaa naisten erilaista asemaa oman sukunsa perinnönjaon keskellä.

Alman menneisyyttä puidaan hiukan vähemmän kuin Adelen, mutta silti se on tärkeässä asemassa. Monesti siitä nousee esiin se, miten Alma menetti perintöosuutensa veljelleen ja tämän vaimolle. Tilanteessa harmittaa kotitalon vallan vaihdoksen ohella myös yksittäisten perintöesineiden kohtalo. Yksi tällaisista esineistä on Alman äitivainaan silkkihuivi:

Sydämeeni vihloo kun muistan taas sen kiikkutuolimatton.

Ruustinna näki: nyt Alma alkaisi kämmensyrjällä, aina vasemman kämmenen, pyyhkiä nenänjuurtaan, ja niin tapahtui.

– Ja enkä minä muusta mutta äitivainajani silkkihuivi, sekin on siellä. Anna edes tuo, minä sanoin veljelle kun kävin siellä viimeksi. En tiedä, sanoo veli, kenelle se on luvattu, kysy Siiriltä, sanoo, ja kun minä sanon Siirille ”kenen lienee tuo huivi”, Siiri sanoo että kysy Martilta. Ja niin se on niin kuin ihmiset sanovat siellä: mikä on suden suussa se on suden perssiissä. (HOL, 43.)

Testamentin laadinnan jälkeen Almalle tärkeä kodin omaisuus ei ole ollut vähissäkään määrin hänen. Valtaosa talon irtaimistosta on siirtynyt talon mukana Martille ja Siirille. Alma ei ilmeisesti suoraan kehtaa ilmaista tunteitaan Siirille, vaan ne ovat patoutuneet ja ilmenevät katkeransuloisina kyöneleinä sekä halventavana vertauksena. Alman kokemuksen lisäksi mainittu silkkihuivi on tärkeä.

Alma havittelee Siiriltä ja Martilta äitinsä silkkihuivia, mutta laihoiin tuloksin. Vastaavasti Adelella on hallussaan Bromsien äitivainajan hartiahuivi, jota Elsa itselleen havittelee:

Teodolinda ei saanut edes omia tavaroitaan Adelelta pois. Minä kysyin häneltä, eikö sinun sydäntäsi särje kun näet Adelen hartioilla mammavainajan virkkaaman hartiahuivin joka oli luvattu sinulle. (HOL, 81.)

Molempien naisten perintöesineistöön kuuluu siis silkkihuivi. Tämä on jo sinällään kohosteista, mutta vielä kohosteisempaa on huiviin liittyvä vertauskuva sydämestä asti nousevasta kivusta: Alman sydäntä vihloo ja Elsan sydäntä särkee. Vertaus rakentaa huivien välille yhteyden. Huivi on yksi niistä motiiveista, jotka rakentavat teokselle tyypillistä peilirakennetta. Tässä peilirakenteessa Elsa ja Alma vertautuvat toisiinsa, sillä he tuntevat kipua perintöesineidensä kohtalon tähden. Adele vertautuu Siiriin, sillä molemmat naiset ovat tulleet osaksi sukua vasta avioliitossa. Samassa yhteydessä he ovat saaneet osakseen hyvää, joka ilman avioliittoa ei heille kuuluisi. Kokonaisuus asettaa Alman ja Adelen vastakkain. Heidän kohtaloissaan toisintuvat samanlaiset roolit, mutta ero on asemassa, johon naiset omien sukujensa keskellä asettuvat.

Alman perintötarinassa on muitakin kohosteisia yksityiskohtia, jotka ovat suurelta osin esineitä. Monista niistä tulee puhe, kun humaltuva Holger toivoo Adelen ja Alman ”ilahduttavan” itseään. Seuraava tarina on jatkoa keskustelulle, jossa on juuri tehty pilkkaa Elsasta ja tämän halusta hopeisiin. Samalla Almaa on kehoitettu pitämään puolensa hopeiden

suhteen, kun ruustinna kuolee. Keskustelun päätteeksi Alma ei ole halukas käsittelemään oman sukunsa perintökiistoja. Kenties aihe on liian lähellä – onhan hän juuri välttänyt joutuvansa osaksi Bromsien suvun perintösotkuja hopealusikkoineen. Adele ja Holger kuitenkin yllyttävät häntä:

- Sinun vuorosi, Alma. Kerro apteekkarille jotakin.
 - Mitäpä minun kertomistani.
 - Älä kainostele, sano Holger käskevästi. [--]
 - Mitäpä niistä, vanhoja asioita, Alma sanoi haluttomasti.
- Mutta ruustinnan silmät jo hehkuivat. (HOL, 198.)

Niinpä Alma kertoo kertomuksen veljensä salakihloista – yhdessä asiasta innostuneen ruustinnan kanssa. Tarinassa korostuvat sinänsä mitättömiltä tuntuvat yksittäiset esineet, kuten kello:

Äiti vapisi ja itki ja sanoi että nyt on tullut hänen elämänsä loppu, ja lopulta se tuntui minustakin, kun näin sen naisen olevan tulossa kallion luota. Ja kun ne tulivat pihaan sinun siskosi sanoo että näetkö: sillä on kaulassa kello.

– Ja kun sen kellon näitte niin silloin lopullisesti ymmärsitte että koti ei ollut teille enää koti. ”Tuo kello”, sanoi sinun sisaresi ja otti sydämensä kohdalta kiinni, ja teistä tuntui kuin se nainen olisi aivan kuin työntänyt sitä kelloa edellään teidän nähtäväksenne.

– Mikä se sitten oikein tuli kello kaulassa, minä en ymmärrä.

– Älä viisastele Holger, ymmärrät hyvin mistä tässä kertomuksessa on kysymys. Alman vanhempi veli, ei se joka osaa näytellä metsoa soitimella vaan se joka ei osaa tätä taitoa, oli mennyt salaa halvaantuneelta äidiltään ja salaa sisariltaan kihloihin, ja Alma tässä yrittää juuri kertoa miltä heistä tuntui kun he katsoivat ikkunasta tulevaa kälyään, siis talon tulevaa miniää, joille heidän veljensä, tämä kysymyksessä olevan naisen sulhanen siis, oli ostanut kihloiksi kultakellon. (HOL, 201–202.)

Kello rinnastuu hyvin selkeästi sanontaan: ”vahinko ei tule kello kaulassa”. Alman perintötarinassa sanonta toteutuu käänteisesti ja kirjaimellisesti: Siiri saapuu kirjaimellisesti kello kaulassaan ja hänen saapumistaan taloon pidetään onnettomana sattumuksena. Kello ilmentää sitä, ettei Siirin saapuminen taloon ole positiivinen asia.

Kun Siiri saapuu ensimmäistä kertaa Alman kotitaloon, kello herättää molempien sisarten huomion. Se on kultainen ja näyttää arvokkaalta, ja lisäksi kello on perinteinen kihlalahja. Kello paljastaa sisarille ja äidille Martin menneen salaa kihloihin. Se tarkoittaa, että Siiri on

naisten tietämättä saanut virallistetun aseman heidän kodissaan. Tilanne on sekava. Alman perhe elää likaisessa ja sotkuisessa talossa, jossa he kulkevat rikkinäisissä vaatteissa. Alman kotitalon köyhyys on kuitenkin näennäistä. Talossa on varoja, mutta niitä ei käytetä, koska niiden jako on vielä kesken:

[R]uoka lojui korjaamattomana pöydällä, tavarat epäjärjestyksessä, sinä itse [Alma] rikkinäisissä vaatteissa, niin sinä minulle kerroit, että uhmaten, tahallasi olit alkanut kävellä rikkinäisissä vaatteissa jotta veljesi, tämä kihlautunut juuri, näkisi että penniäkään ei tuhлата ennen kuin tiedetään miten paljon te tyttäret saatte. Kaikki tavarathan oli jakamatta, nimeämättä mikä kuuluu kenellekin, vanhempi sisaresikaan ei ollut saanut kotoaan mitään osuutta ja kävi sitä äidillesi itkemässä, ja näistä te aina riitelitte ja nyt tuo veljesi kaiken keskelle salaa kihlaamaansa morsianta. (HOL, 203.)

Pohjimmiltaan Siirin kultakellon aiheuttama pahennus johtuu siitä, että Alman veli tuo jakamattoman perinnön keskelle vielä yhden osallisen lisää. Kellon ilmentää myös suoremmin rahankäyttöön liittyvää pahennusta. Siirin olemus arvokkaine kultakelloineen osoittaa vaurautta, kun taas Alman perheen olemus sotkuisine talouksineen osoittaa köyhyyttä. Olemusten erilaisuus luo asianomaisten välille jännitteen. Jännitettä lisää se, että Alman veli on kihlakellon ostaakseen saattanut käyttää kaikkien yhteisiä, vielä jakamattomia varoja.

Kaikkienensa kultakello implikoi tulevaa kotitalon vallanvaihdosta. Kun Alma ja hänen sisarensa näkevät kellon, he oivaltavat veljensä tuoneen sukuun perintöön oikeutetun lisähenkilön. Varat ovat vielä jakamatta, mutta silti Martin kihlatulla on näyttävä kello. Siirin saapuminen taloon koetaan uhkana omalle edulle. Vaikka vallanvaihdos ei vielä ole varma, kihlakello kielii sen mahdollisuudesta. Kello siis indeksoi kotitalon tulevaa vallanvaihdosta.

Samaa oivallusta, pelkoa ja uhkaa korostavat muut yksittäiset perintöesineet, esimerkiksi sänky. Kun Luostariset oivaltavat Siirin tulevan osaksi sukua, he ryhtyvät paniikkiratkaisuna siirtämään talon irtaimistoa toisaalle:

- Ensin vietiin sänky, se jossa isä kuoli.
- Ei vaan pöytä.
- Sänky, niin kuin en muistaisi kun itse sitä kannoin. Keltaiseksi maalattu, kupeesta vedettävä puusänky, sama johon isä kuoli. ”Nyt se nainen tulee taloon, nyt tuli elämän loppu”, äiti itki. ”Tässä

setävainajanne tavarat vielä jakamatta ja nimeämättä. Kun se nainen tulee, niin se ottaa kaiken. Kenen nämä tavarat ovat”, äiti itki, ja kysyi veljeltäni, kenen ne ovat. Sisareni tuli käymään ja, ja itki, että kenen nämä tavarat ovat. Ei sänkyä hän ole kotoansa saanut. Kenen nämä tavarat ovat, minä kysyin veljeltäni mutta se ei vastannut mitään, ja siitä me ymmärrettiin, että veli oli jo sen naisen orja.[--]

– Äiti sanoi että ottakaa, ottakaa, se on parempi. Minä vein sängyn toista puoliskoa selässäni, kun sisko tulee perässä. Kanna sitten, minä sanoin, ja kuin mitäkin ruumiskirstua me sitä kannettiin sivuilta pidellen. (HOL, 204–205.)

Sänky kannetaan pois tuvasta, jottei Siiri saisi omittua sitä itselleen. Kun Siiri sitten lopulta pääsee tupaan asti, huomaa, että ”talosta on hävinnyt tuvan peräseinältä sänky” (HOL, 206). Kukaan ei kuitenkaan kerro, minne tai miksi sänky on kadonnut. Siiri ihmettelee asiaa epäuskoisena ja Luostarisia pilkaten: ”Kuolleetko ovat tavarat vieneet, kuulet sinä... Hengetkö⁹ lienevät varkaissa käyneet” (HOL, 206). Siiri yrittää vedota Luostarisiin vihjaamalla, ettei kokonainen joukko tavaroita voi kadota yhtäkkiä tyhjiin.

Tilanteesta erikoisemman tekee se, että Alman veli tietää sängyn kohtalosta. Silti hänkin on kuin ei tietäisi asiasta mitään, tuoreen vaimonsa sitä ihmetellessä:

Ja mitä tapahtui. Veljekset olivat tulossa kotiin ja kun huomasivat vastaan tulijoita tiellä menivät metsään piiloon. Ja sieltä piilopaikastaan he katsoivat ja näkivät, mitä heidän sisarensa olivat tekemässä.

– Niin näkivät, sanoi Alma. – Ja perästä päin tunnustivat että se mitä sinä yönä näkivät olisi parempi ollut jäädä näkemättä.

– Vanhempi veljesi, hän joka katseli sisariensa kulkua pimeässä yössä, kihlasormus sormessa, paita likaisena, tukka sekaisin, kirosi. (HOL, 208.)

Asetelma muistuttaa Bromsien perintöhopeiden tilannetta, jossa Elsa havittelee hopeita aavistellen, mistä muiden puhumattomuudessa on kyse. Myöhemmin tämä osittainen analogisuus kirjoitetaan auki suoraan:

⁹ Tässä voi nähdä viittauksen niin sanottuihin Adelen henkiin. Adelen luona vierailee menneisyyden henkiä, jotka voidaan tulkita Adelen omantunnon pistöksinä. Usein henget otetaan puheeksi juuri omaisuuden ja siihen liittyvien epäselvyyksien yhteydessä. Esimerkiksi Alma kiittää ruustinnalle henkien liikkuvan, kun tämä käskee ennen sukulaistensa vierailua kiillottamaan ruokasalin kaapissa piilossa olevan serviisin (ks. HOL, 44). Serviisin esiin tuominen ja kiillottaminen sukulaisvierailun ajaksi, on ruustinnan hopeilla käymää kieroä valtapeliä. Alma saivartelee ruustinnalle siitä, että tämä haluaa tuoda perintöesineet pois ”mystisistä” piiloistaan voidakseen siten kiusata kälyjään. Toinen esimerkki ”Adelen hengistä” on kauppias Paananen. Alma näkee Paanasen lähettämät velkojat yöllisinä henkinä (ks. HOL, 42). Henget vaikuttavatkin nousevan henkilöahmojen mieliin ja keskusteluihin yhteyksissä, jotka liittyvät omaisuuden jakautumisen epäselvyyksiin ja vääryksiin. Henkiin viitataan tapauksissa, joista ei puhuta mielellään eli henkiin viitataan ”selittämättömissä” tilanteissa.

Holger huokaili. – Mutta oliko heillä oikeus noin vain ottaa sänky tuvan nurkasta.

– Nyt sinä et lainkaan ymmärrä. Saman teki myös Elsa. Kun tavara on viety ei sitä takaisin saa, vaikka tässä Alman kertomuksessa ei ole kysymys siitä asiasta minkä Elsa teki minulle. Elsa otti sellaista mikä oli Teodolindan ja minun. Alma ja hänen sisarensa ottivat mikä oli heidän. (HOL, 209.)

Alman perintötarinan perintöesineet ovat osittain analogisia Adelen perintötarinan perintöesineille. Tältä osin koko Alman perintötarina vahvistaa Adelen ja Alman rakentumista peilirakenteeseen. Yhteys selittää myös sitä, miksi kyseinen tarina on niin mieleinen ruustinnalle. Adele haluaa kuulla – eikä vain kuulla, vaan osittain kertoa itse – Alman perintötarinan yhä uudestaan ja uudestaan, sillä hän samaistuu Almaan tietyiltä osin tämän perintötarinaa.

Sänky on monia muita sisäkkäistarinan perintöesineitä kohosteisempi, koska ruustinna pitää sitä poikkeuksellisen kiinnostavana yksityiskohtana:

– Älä keskeytä, tämä on nyt niitä kertomuksia joka ei siedä keskeytyksiä ja sinä Alma, aloita ihan alusta.

– Mistä minä tiedän mikä on alku!

– Aloita vaikka siitä kun te kannoitte sänkyä, se ei ole alku, mutta kun aloitat siitä, vaikka se tosin on tämän kertomuksen loppu, niin pääset siitä takaisin alkuun. Kuuntele Holger. Tämä tapahtui syysyössä. (HOL, 198.)

Ruustinnalle sänky on kohokohta jo entuudestaan tutussa tarinassa. Hän haluaa Alman aloittavan tarinansa sängyn kantamisesta, vaikka todellisuudessa tarina olisi yksinkertaisempaa aloittaa esimerkiksi edellä esitellystä kellosta. Lopulta kelloon liittyvät yksityiskohdat tulevat kerrotuksi ennen varsinaista kertomusta sängyn kantamisesta. Sänkymotiivissa korostuu ruustinnan maalailu yöllisestä näystä, jossa ”kaksijalkainen huojahveli kantajiensa käsissä” (HOL, 209). Se onkin tärkeä esteettisenä motiivina, joka korostaa tapahtumien runollisuutta ja mielikuvan visuaalisuutta. Esteettisyys korostuu myös ruustinnan painottaessa, miten ”tämä kohta tässä kertomuksessa saattaakin minua [ruustinnaa] viehättää” (HOL, 209). Kohta on kaikessa esteettisyydessään melko koominen, sillä puolikkaan sängyn kantaminen loppukesänyössä ulkosalle on tarkemmin ajateltuna järjetöntä touhua. Kohta viittaakin pappilan paloon ja tilanteeseen, jossa henkilöahmot kantavat

paniikissa järjettömiä tavaroita talosta ulkosalle. Ruustinna saattaa kokea sängyn itselleen mieluisaksi yksityiskohdaksi Alman perintötarinassa siksi, että se muistuttaa häntä oman elämänsä merkittävästä tapahtumasta.

Kaikkiaan Alman perintötarina on kuin toisinto Adelen perintötarinasta. Sen voi hahmottaa *mise en abyme* -rakenteena, jossa yksittäiset perintöesineet toimivat merkityksellisinä motiiveina. Esimerkiksi silkkihuivi ja siihen liittyvä kuvaus johdattelevat tarinoiden analogisuuden äärelle. Samalla tavoin toimii sänkymotiivi. Molemmat edellä mainituista motiiveista osallistuvat Alman ja Adelen väliseen peilirakenteeseen. Silkkihuivi, sänky ja kello ilmentävät myös perintökiistoja. Etenkin kello on motiivi, joka indeksoi Alman kotitalon tulevan vallanvaihdoksen. Se ilmentää henkilöhahmojen kokemaa uhkaa ja heissä heräävää pelkoa orastavista perintökiistoista.

4.5 Lintukokoelma, joutsen ja pöllö

Hänen olivat linnut -romaanin aikakäsityksessä reaaliaikaa merkittävämpänä näyttäytyy menneisyys, jolla henkilöiden nykyisyyttä ja asemaa selitetään. Aikajana on sirpaleinen, sillä lukujen väliin jää kuukausien, jopa vuosien mittainen pimentoon jäävä jakso. Aikakäsitys on myös syklinen, sillä menneisyyteen palataan toistuvasti. Tuttuakin asiaa käsitellessä menneisyydestä paljastuu aina jotakin uutta, jolla on yhteytensä nykyisyyteen. (Minna Jaakkola 2002, 15–16.) Teoksen aikakäsitys on varsin omaleimainen. Sykliä lisäksi merkityksellistä on tietty aukkoisuus ja näiden aukkojen täydentyminen pikkuhiljaa. Väitän, että teoksen omaleimaista aikakäsitystä voi havainnollistaa myös motiivien avulla. Seuraavaksi käsitelen yhtä keskeisimmistä motiiveista eli lintukokoelmaa, johon viitataan jo teoksen nimessä. Osoitan, miten lintukokoelma ilmentää henkilöhahmoja tiettyine työhön liittyvine puolineen. Tämän jälkeen erittelen kokoelman yksittäisistä linnuista joutsenta ja pöllöä. Niissä ajan kolme aspektia – mennyt, nykyhetki ja tuleva – linkittyvät osaksi omistamista. Lisäksi linnut korostavat omistamisen kohteiden arvokkuutta, joka voi olla hyvin monenlaista aina tieteellisestä arvosta tunnearvoon. Kapitalistisessa mielessä esineet voidaan arvottaa aina myös rahassa.

Pappilan palaessa Birger keskittyy pelastamaan itselleen tärkeitä lintukokoelman lintuja, vaikka tuli uhkaa monia muita esineitä. Lintujen pelastaminen ajaa jopa tärkeiden kirkon

asiakirjojen ja esineiden ohi: ”Kirkonkirjat, avaimet, avaimet, kuului ruustinnan ääni, – avaimet, missä on avaimet, Birger. Mutta rovasti ei kuullut, hän oli menossa syli lintuja täynnä” (HOL, 15.) Kun Birger keskittyy pelastamaan lintuja, hän laiminlyö ammatillisen velvollisuutensa huolehtia kirkon omaisuudesta. Tilanteen voi tulkita Birgerin ammattiroolin rikkoutumisena. Tätä havainnollistaa Rom Harrén ja Paul F. Secordin (1972, 11, 168–169) *formaalisen episodin* käsite. *Formaalinen episodi* kuvaa yksilön identiteettiä tilanteessa tapahtuvan toiminnan kautta. Tilanteen rakennetta määrittelevät tietyt eksplisiittiset säännöt, jotka voivat olla kirjoitettuja, painettuja tai ääneen lausuttuja. Näitä sääntöjä vasten jokainen tilanteeseen osallistuva henkilö tulkitsee omaa rooliaan, ja käyttäytyy tietoisesti niiden mukaan. (mt., 168–169.) Birgerin olisi pappilan palaessa pitänyt toimia papille sopivaan tapaan ja keskittyä kirkon omaisuuden pelastamiseen. Tällöin Birgerin toiminta olisi toteutunut formaalien episodien mukaan. Nyt Birger käyttäytyy aivan toisin, mistä johtuen hänen toimensa vaikuttavat hyvin itsekeskeisiltä. Ne antavat Birgeristä suorastaan itsekkään kuvan ja osoittavat hänen kyvyttömyyttään hoitaa papinvirkkaa tunnollisesti ja huolella.

Birgerin jokseenkin itsekeskeistä toimintaa puolustaa se tosiseikka, että pappila on paitsi hänen ammattiinsa liittyvä rakennus, myös hänen henkilökohtainen kotinsa. Tulipalo on tilanteena yllättävä, etenkin kun Birger herää siihen kesken uniensa: ”Rovasti heräsi, nousi, meni ikkunan luo, veti verhoa syrjään [--] Rovasti ei tajunnut että pappila paloi, että hänen oma pappilansa oli tulessa.” (HOL, 13.) Ei siis toisaalta ole ihme, ettei Birger kykene asettumaan ammatilliseen rooliinsa. Tässä mielessä hänen toimintansa hahmottuu *enigmaattisiksi episodeiksi*. Ne ovat toimintojen kokonaisuus tilanteessa, jossa yksilöllä ei ole minkäänlaista muodollista suhdetta institutionaaliseen tai muuhun vastaavaan kontekstiin. Toisin sanoen, kun yksilöllä ei ole virallista omaa roolia, toiminta tapahtuu *enigmaattisten episodien* mukaan. (Harré & Secord 1972, 12, 171.) Birger ei yllättävässä tilanteessa kykene asettumaan ammatilliseen rooliinsa, vaan hän keskittyy itselleen henkilökohtaisesti tärkeisiin lintuihin. Vastaava toiminta *enigmaattisina episodeina* jatkuu vielä tulipalon jälkeenkin:

Seurakunta valitti piispalle ettei pappi tule ruumista siunaamaan, mutta hän oli unohtanut. Se oli unohtamista. Ihmiset odottavat, lukkari odottaa, rovasti on metsällä. Tulivat sanomaan. Minä juoksin hautausmaalle selittämään, antakaa anteeksi, odottakaa, hän on linnustamassa. (HOL, 52.)

Lintuharrastus vie Birgerin huomion niin pahasti, että hän laiminlyö ammatteensa liittyvät velvollisuudet. Lintukokoelma korostaa yksilön roolia osana yhteisöään ja muistuttaa ammatti-identiteetin merkityksestä osana tätä roolia.¹⁰

Birgerin suhtautuminen lintuihin vaikuttaa obsessiolta, jopa fetissiltä. Obsessiosta vihjaa se, ettei kovasti ymmärrä muiden esineiden voivan olla lintuja tärkeämpiä:

Kun me kaivelimme tuhkaa, siitä löytyi rautalankoja, lintujen jäännöksiä. Ja Birger itki, kokoili niitä ja itki. ”Jos ehtoollisvälineet olisivat palaneet, olisitko surrut niitä”, minä sanoin. ”Miksi”, sanoi hän. (HOL, 53–54.)

Fetissiin viitataan vain vihjeellisesti. Esimerkiksi Birger on saattanut ihastua Adeleen tämän nimen lintumaisen soinnin vuoksi: ”ehkä hän otti minut minun nimeni takia vain. ’Adele, Adelaide, minä kutsun sinua’, hän sanoi, ’se on kuin linnun ääni: Adelaide’” (HOL, 66). Joka tapauksessa Birgerin lintuharrastus on niin voimakasta, että se vaikuttaa hänen toimintaansa myös työ- ja perhe-elämässä. Nämä puolet Birgerin lintuharrastuksesta linkittyvät lintukokoelmaan, joka motiivina latautuu edustamaan niitä. Lisäksi lintukokoelma muistuttaa siitä, että omistamiseen liittyy rahalla mitattavan arvon lisäksi muitakin arvoja, kuten tieteellinen ja esteettinen arvo sekä tunnearvo. Jotkut arvot voivat muodostua niin tärkeiksi, että ne riistäytyvät hallinnasta.

Rovastin kuoltua lintukokoelma siirtyy Adelen haltuun. Lintukokoelma on rovastin eläessään kokoama ja tuottama tavara, johon on Karl Marxin teorian mukaisesti latautunut niin sanottua *kuollutta työtä*. Kuollut työ on menneen ajan materialisoitunutta työvoimaa. Se hallitsee elävää työvoimaa niin, että elävä työläinen joutuu palvelemaan kasautunutta, yksityisomaisuudeksi muuttunutta kuollutta työtä ja sen arvoa. (Marx 1970, 399-400; 1974, 141–185.) Marxilla ajatus liittyy ennen kaikkea tuottavaan työhön, mutta myös lintukokoelma hahmottuu sen mukaan. Ensinnäkin ruustinna joutuu näkemään vaivaa, jotta lintukokoelma pysyisi hyvässä kunnossa ja siten säilyttäisi arvonsa:

Monesti kun minä nukahdan, herään tuskan hiessä ja ikään kuin pasuuna olisi huutanut minun korvaani ’koi syö, ruoste raiskaa’, ja

¹⁰ Ammatin ja työn merkitys ihmisen identiteetin osana on muutoinkin tärkeä aihe teoksessa. Tätä osoittaa esimerkiksi se, että henkilöahmoin viitataan usein heidän ammatinimikkeellään, kuten ruustinna, rovasti, apteekkari, apteekkarska, kunnanlääkäri ja kunnanlääkärin rouva.

minä hyppään ylös, kuljen ympäri, nostan pöllön hyllyltä, tarkastan
höyhenet (HOL, 139.)

Lintukokoelmasta huolehtii myös Alma. Toisinaan hän jopa mieltää kokoelman olevan hänen palvelijattarentyönsä päätehtävä, sillä hän ajattelee ”olevansa paikassa, jossa hänen tehtävänä oli topattujen lintujen hoitaminen” (HOL, 36). Lintukokoelmasta huolehditaan, jotta se säilyttäisi alkuperäisen kuntonsa. Adelen ja Alman voi nähdä palvelevan kokoelmaan kasautunutta kuollutta työtä.

Lintukokoelmalla tuntuu olevan lähes maaginen yliote ruustinnasta. Adele kantaa lähes jatkuvaa huolta sen kunnosta. Sen lisäksi hän haluaa miltei pakkomielteisesti täydentää sitä Alman veljen ampumalla joutsenella:

Alma säikähti: se alkaisi taas. Hän oli jo menossa toiseen huoneeseen, mutta ruustinna tuli perässä ja toisti:

– Oliko se niin, oliko joutsen salissa unelman alla?

– Siinä sitä pidettiin. [--] Mikä hänet oli pannutkin kertomaan siitä.

Ruustinna oli tullut hulluksi kuultuaan sen. [--]

Siitä päivästä alkaen ruustinna ajatteli vain sitä. Kulki hänen perässään ja kysyi lakkaamatta: – Onko se laulujoutsen vai kyhmyjoutsen?
(HOL, 32.)

Jos Adele saisi joutsenen kokoelmaansa, hän kasvattaisi kokoelman arvoa. Jussi Ojajärven (2015, 125) mukaan ”ollakseen todellista kapitalistista pääomaa, pääoman on oltava ainaisessa lisäarvon tavoittelun touhussa”. Joutsenen tavoittelun osaksi lintukokoelmaa voi nähdä kapitalistisena pyrkimyksenä kasvattaa kokoelman arvoa, jolloin joutsen korostaa kapitalistista näkökulmaa omistamisesta. Samalla se sitoo omistamiseen ajatuksen ajasta: menneestä kumpuava kuollut työ tekee esineistä arvokkaita, mutta samalla jatkuva lisäarvon tavoittelu suuntautuu kohti tulevaisuutta.

Lintukokoelma on yksi niistä harvoista esineistä, joihin ei liity voimakkaita kiistoja tai epäselviä omistajuussuhteita. Tämä voi johtua siitä, ettei kokoelma ole alkujaan Bromsien vanhempien omaisuutta. Se on alusta asti kuulunut Birgerille, joskin sen ensimmäinen pöllö oli alkujaan Onni-sedän. Joka tapauksessa kokoelma on Adelen hallussa olevista perintöesineistä aidoimmin ja varmimmin hänen omansa, mikä osaltaan selittää hänen pakkomielteistä suhtautumista siihen. Silti kokoelma tuntuu tuottavan ruustinnalle myös häpeää. Jo tulipalon aikana kyläläiset suhtautuivat kokoelmaan kummeksuvasti ja väheksyen:

”Minä vein niitä [lintuja] piiloon, juokсутin kellariin etteivät ihmiset olisi nähneet. Tiedätkö, ihmiset potkivat niitä ja sanoivat että mitä ne nuo ovat” (HOL, 51.) Lisäksi ruustinnaa pidetään nykyhetkessä hulluna, tai vähintään omituisena, pitkälti juuri lintukokoelman ja hänen siihen kohdistamansa huomion tähden: ”se [ruustinna] tahtoo lintua siksi että se on hullu” (HOL, 33).

On paradoksaalista, että ruustinnalle erityisen tärkeä omistuksenkohde tuottaa hänelle häpeää. Tärkeystään huolimatta, kokoelmalla ei ole samanlaista käyttöarvoa kuin monilla muilla perintöesineillä, esimerkiksi lautasilla ja lusikoilla. Tilanne on suorastaan tragikoominen: Selkeimmin Adelen omistama esine on sellainen, jota hänen on vaikea arkielämässään hyödyntää. Se tuntuu kuuluvan Adelelle siksi, ettei kukaan muu halua sitä itselleen. Tässä mielessä lintukokoelma edustaa kapitalistista pääomaa vain sellaiselle, jotka sattuvat pitämään sitä esimerkiksi tieteellisesti arvokkaana.

Vaikka kokoelma ei tunnu kiinnostavan muita kuin Adelea, yksi sen linnuista on tässä suhteessa erilainen. Holger on pyytänyt itselleen lintukokoelman helmipöllöä: ”Minä kerran pyysin Adelelta sitä helmipöllöä, mutta antoiko hän, ei antanut. Olisin tuonut sen tänne tuon toisen seuraksi.” (HOL, 77.) Myös Almasta juuri pöllö on linnuista mieluisin: ”Jostain syystä pöllö oli linnuista ainoa johon hän oli kiintynyt, sen pää oli pyöreä, se oli elävä kuin lapsi, pienen lapsen kokoinen kun sen nosti syliin” (HOL, 192). Muiden henkilöhahmojen osoittama kiinnostus pöllöä kohtaan tekee siitä muita kokoelman lintuja kohosteisemman. Pöllö on kohosteinen myös siksi, että se esiintyy romaanissa alkusivuilta aina loppusivuille saakka. Se kulkee teoksessa mukana koko sen kuvaaman ajan, toisin kuin muut kokoelman linnut.

Pöllö ilmentää teoksen aikakäsitystä. Se on lintu, josta koko kokoelma on ilmeisesti saanut alkunsa:

Onni-setä se oli joka jo Birgerin ollessa vielä koulupoika innostutti hänet lintuihin. Hänen täytyi olla silloin jo hyvin vanha. Hän oli ollut Pietarissa konservatöörinä. Birger keräsi tietysti oman kokoelmansa, eikähän hän ollut niinkään keräilijä kuin lintujen elämäntapojen tutkija. Olenhan minä näyttänyt, hänen nimensä on kirjoissa vieläkin, hän oli todellinen tiedemies. Mutta Birger säästi myös Onni-sedän linnut, vaikka niistä lähti höyheniä. Näistä jotka minulla on jäljellä on tuo pöllö ainut joka on Onni-sedän ajoilta. (HOL, 11.)

Pöllön merkitys lintukokoelman kannalta ulottuu kauas menneisyyteen. Se viittaa aikaan, jota ei enää eletä, mutta jota muistellaan alituisen. Pöllössä korostuu menneisyys, mutta samalla menneen vaikutus tähän hetkeen. Pöllö on johtanut lintukokoelman keräämiseen eli siihen, että kokoelma ylipäänsä on olemassa.

Pöllö liittyy myös loppuun, sillä se on viimeisenä jäljellä lintukokoelmasta. Lopulta pöllökin ajautuu kuin itsestään pois Antilta, ja siten koko Bromsien suvulta. Koko teos päättyy pöllön tuhoutumiseen sekä Antin välinpitämättömyyteen sitä tai muitakaan sukunsa asioita kohtaan:

– Antilla oli yksi lintu vielä kun minä sinne neljä vuotta sitten menin, Alma sanoi, – ja se oli vanha pöllö. Se oli Onni-sedän, sanoi Antti. Ehkä se olikin. Se jäi siihen avioliittoon kun Antti lähti, siihen pesään. Vaimo, lapsi ja pöllö. [--] Mutta kun Antti sitten lähti sen toisen naisen perään, vaimo työnsi pöllön suutuspäissään jollekulle tuttavalleen lahjaksi, vaikka en minä tiedä oliko siitä enää edes lahjaksi, mutta se antoi sen pois, koska sen pöllön silmistä häneen katsoi muka koko Antin suku, ruustinna, Onni-setä ja kaikki. [--] Se on Antin, se on sukulaisten, ei Antin vaimo olisi saanut sitä antaa pois. Ja se rouva ymmärsi ja lupasi hankkia linnun takaisin, se kai vähän pahastui, mutta kun minä sitten kysyin sitä, se kertoi että hän oli kysynyt pöllöä siltä maalarilta mutta se ei ollut enää sillä. Se oli antanut sen pois, jollekin toiselle, jollekin ruotsalaisnimiselle, varispöllöksi, kun se oli sitä pyytänyt. Varikset sen nokkivat. Se oli sen pöllön loppu. Eihän se Antti ehtinyt edes äitinsä kuolinvuoteen äärelle. Sillä oli silloinkin joku nainen menossa. (HOL, 242–243.)

Lopun lisäksi pöllössä korostuu uusi alku ja mahdollisuus, sekä siten tulevaisuus. Vaikka pöllön tuhoutuessa jotain tuntuu päättyvän, antaa tuhoutuminen tilan ja mahdollisuuden keskittyä lintukokoelman sijaan Anttiin ja hänen alkavaan tarinaansa. Tällä tavoin pöllö korostaa välillisesti tulevaisuutta. Pöllö on monipuolinen motiivi, jossa korostuu niin mennyt, nykyhetki kuin tuleva.

Pöllön ilmentämät ajan ulottuvuudet ovat yhteydessä omistamiseen. Pöllö on ensin ollut Onni-sedän ja tältä periytynyt Birgerille, Birgerin kuoltua pöllö on periytynyt Adelelle ja viimeisenä Adelen kuoltua se on periytynyt Antille. Antilta se on jäänyt hänen ensimmäiselle vaimolleen ja siirtynyt pois Bromsin suvulta. Antin välinpitämättömyys sukunsa perintöriitoihin katkaisee läpi romaanin jatkuneet perintökiistat. Vielä viimeiseen asti ne kuitenkin pysyvät läsnä, sillä Alma yrittää hakea pöllön takaisin Antin ensimmäiseltä

vaimolta. Hän vetoaa linnun olevan Antin ja tämän sukulaisten omaisuutta, ei sukuun avioliitossa tulleen vaimon. Ajatus on sama, joka on aiheuttanut kiistaa ja konflikteja niin Teodolindan, Elsan ja Adelen kuin Alman ja hänen sukulaisensa kesken. Pöllön kohdalla riitä jää torsoksi, sillä lintu on jo Bromsien suvun, ja sen palveluksessa olleen Alman, ulottumattomissa.

Lintukokoelma on monipuolinen esinemotiivi. Se korostaa työn ja ammatin merkitystä osana identiteettiä. Samalla se korostaa ajan aspekteja liittäen ne niin työhön kuin omistamiseenkin, mitä havainnollistaa kuolleen työn käsite. Kuollut työ liittyy erityisesti joutseneen, jonka voi hahmottaa kapitalistista omistamista korostavana motiivina. Teoksen erikoista aikakäsitystä ilmentää pöllö. Se on ollut olemassa jo ennen Birgerin lintuharrastusta. Se myös säilyy ehjänä viimeisenä kokoelman linnuista. Pöllö korostaa samaan aikaan ajatusta menneestä, nykyhetkestä ja tulevasta.

Yhtä aikaa menneeseen ja tulevaan suuntautuva aikakäsitys kertautuu kokoelmassa myös siksi, että se on perintöesine. Perintö viittaa menneeseen: perittävä esine on ennen nykyiselle omistajalleen siirtymistä kuulunut jollekulle toiselle. Samalla sillä on potentiaalinen suunta tulevaan, sillä sen on tarkoitus säilyä tulevillekin sukupolville. Pöllössä perintöön sisältyvä ajatus jatkumosta kuitenkin katkeaa. Se antaa tilaa täysin uudennlaisille mahdollisuuksille ja erilaisille tarinan aluille. Väitänkin, että teosta tulkittaessa on usein painotettu liaksi menneisyyden merkitystä. Menneisyys on teoksessa tärkeässä asemassa, mutta sen ohella korostuvat myös nykyhetki ja tuleva. Lintukokoelman, ja sen edustamien sukuriitojen ja omistajuuden epäselvyyksien, periytyminen sukupolvelta toiselle raukeaa pöllön tuhoon sekä Antin välinpitämättömyyteen asiasta.

5 Valta-asetelmat

Markku Oksasen (2015) mukaan omistamisen filosofinen pohdinta vastaa kysymykseen: ”Millaista valtaa omistamiseen sisältyy ja mitkä ovat omistamisen synnyttämät velvoitteet?” Vallan yhteyttä omistamiseen korostaa myös englantilainen sosiaaliliberaali Leonard Hobhouse (1913, 7), jonka mukaan ”omistaminen tulee ymmärtää ihmisen valtana asioihin”. Vaikka omistamisen ja vallan välinen suhde onkin melko ilmeinen, se ei suinkaan ole yksiselitteinen. Myös Hobhouse tiedostaa tämän. Hän jatkaa väitettään pohtimalla, että omistamisessa on aina jossain määrin kyse sosiaalisista suhteista ja sopimuksista. Ihmisyksilön on saatava tunnustus toisilta ihmisiltä, esimerkiksi tarvitsemaansa ruokaan ja muihin perustarpeensa tyydyttäviin hyödykkeisiin, jotta suhdetta voitaisiin mielekkäällä tavalla pitää omistussuhteena. (mt., 7.) *Hänen olivat linnut* -teoksessa nimenomaan sosiaaliset suhteet määrittelevät omistamisen ja vallan välistä yhteyttä.

Seuraavaksi erittelen motiiveja, joiden keskiössä on vallan ja omistamisen välinen suhde. Näissä motiiveissa korostuvat samaan aikaan sekä omistamisen kysymykset että henkilöhahmojen välinen valtakamppailu. Monesti henkilöhahmojen välisiä suhteita pyritään ratkomaan juuri omistamisen kysymyksillä. Teoksen kuvaamassa maailmassa henkilöllä, joka omistaa on suotuisampi asema, kuin sellaisella henkilöllä, joka ei omista. Tämä tarkoittaa sitä, että teoksessa omistaminen on valtaa. Asiaa monimutkaistavat esittelemäni omistajuuden epäselvyydet. Kun itse omistajuus on kyseenalaista, eivät myöskään valtasuhteet ole yksiselitteisiä.

Aloitin erittelemällä siivoamista, joka on tilannemotiivi. Pitkin teosta kuvataan jaksoja, joissa siivotaan ja siistitään asuntoa sekä eri esineitä. Eritoten ruustinnalle on tärkeää, että siivoaminen suoritetaan tietyllä tavalla. Siivoaminen on erityistä ja merkityksellistä toimintaa opastavan ruustinnan ja hänen palvelijattarenaan touhuavan Alman välillä. Käsiteltyäni siivoamista erittelen ruokaa ja ruokailua, joka hahmottuu tilannemotiivina. Kuten siivoamista, myös ruokaa ja ruokailua käytetään valtakamppailun keinona henkilöhahmojen välillä. Viimeisenä erittelen avioliittoa, joka puolestaan on asiamotiivi. Teoksen kuvaamassa maailmassa avioliitto mahdollistaa nousun tai laskun yhteiskuntaluokasta toiseen. Se tarkoittaa, että avioliitossa yksilön taloudellinen ja sosiaalinen asema voi muuttua. Avioliiton yhteydessä erittelen Antin ja Alman välistä seksuaalista kanssakäymistä, jonka voi nähdä viitteellisesti osana avioliiton motiivia.

5.1 Siivoaminen

Romaanissa kuvataan lukuisia kertoja erilaisten tavaroiden siivoamista. Vaikka eksplisiittisellä tasolla kyse on juuri putsamisesta ja kunnossapidosta, tuntuu toiminta kätkevän alleen implisiittisempiä merkityksiä. Monesti siivoamiseen keskittyvät jaksot kuvaavat myös valtakamppailua henkilöhahmojen välillä. Erityisen kohosteinen siivoamisen kuvaus on romaanin yhdeksännessä luvussa, jossa ruustinna tiskaa astioita. Ruustinnan tiskaamisen taustalla tuntuu olevan enemmänkin halu tehdä inventaariota hänen hallussaan olevista astioista kuin varsinainen tarve puhdistaa ne. Inventaariioon liittyy vallan aspekti. Merkittävää inventaariossa on nimittäin se, että astiat ovat parhaillaan ruustinnan hallussa. Myös muissa teoksen siivoamista kuvaavissa kohdissa taustalla vaikuttavat tietyt valta-asetelmat ja ennen kaikkea niiden koettelu.

Yhdeksännessä luvussa kuvataan ruustinnaa yhtäkkisen tiskaamisinnon vallassa. Siivoamisen sijaan tiskaamishalun taustalla on lähinnä Adelen halu katsella omistamiaan astioita: ”on hauska siivota, kas kun ei muista mitä tavaroita omistaa niin on hauska katsella” (HOL, 97). Adele siirtelee astioita, nostaa niitä kaapista pois ja tuo keittiöön näkyville:

Pöytä ja tuolit ja lattiat, joka paikka astioita täynnä. Ruustinna oli kantanut myös ruokasalin kaapissa pidettävät posliinit ja hopeat keittiöön. Kahvipannut, padat ja kattilat olivat esillä. [--] Ruustinna otti kaapista kastikekulhon, asetti sen lattialle. [--] Ruustinna siirteli astioita lattialla paikasta toiseen. Hän oli selin apteekkariin, asetteli lautasia pinoon. (HOL, 96–97.)

Varsinaisen tiskaamisen sijaan ruustinna keskittyy varmistamaan, että hänen omistamansa esineet ovat yhä olemassa. Samalla hän varmistaa, että hänellä on astioiden kautta hänelle kuuluva valta. Markku Oksanen (2015) huomauttaa, että omistamisessa on ennen kaikkea kyse henkilöiden välisestä suhteesta, jossa merkittävässä asemassa on omistajan suurempi valta omistuskohteen käytöstä suhteessa ei-omistajaan. Tällöin esimerkiksi astioiden omistaminen antaa ruustinnalle valtaa, jota teoksen muilla henkilöahmoilla puolestaan ei ole.

Valta-asetelmia koetellaan ruustinnan ja Alman välillä. Naisten väliseen valtakamppailuun johdatellaan jo yhdeksännnen luvun alkupuolella. Siinä kertojan lause: ”[k]ai hän sai oleilla sentään vielä omassa keittiössään, pestä omia astioitaan” (HOL, 94) sijoitetaan taktisesti Alman ja ruustinnan vuorosanojen väliin. Tällöin ei voi olla varma kumman henkilöahmon

mielen läpi lause suodattuu. Naisten välinen valtakamppailu kulminoituu luvun lopussa riitaan siitä kumpi saa tiskata astiat:

– Minun on siis itseni tiskattava nämä astiat, nämä kaikki astiat, puhui ruustinna itselleen, ja kuuli Alman tulevan takaisin sisään ja tunsu miten lautanen, jota hän paraikaa hankasi juuriharjalla, nykäistiin hänen kädestään ja hänet tyrkättiin pöydän luota syrjään.

– Sinä katsot oikeudekseen riistää minulta minun astiani, minun miesvainajani äidin serviisin sinä katsot oikeudekseen rikkoa, niinkö. Anna se lautanen heti takaisin.

Mutta Alma oli asettunut tiskaamaan. Ruustinna katsoi ja vapisi kauttaaltaan. [--]

– Sinä menet liian pitkälle, ruustinna sanoi. [--]

Mutta Alma tiskasi ja lauloi. [--]

– Sinä et koske minun tavaroihini tämän päivän perästä.

– Ka, kun kerta en niin en.

Alma jätti tiskit sikseen ja lähti ulos. (HOL, 101–102.)

Astiat ja serviisi muodostuvat valtakamppailun välineiksi. Naisten välisessä riidassa on pohjimmiltaan kyse siitä, kenellä on oikeus käsitellä esineitä ja miten. Oksasen (2015) huomio omistamisen luonteesta henkilöiden välisenä valtasuhteena soveltuu *Hänen olivat linnut* -romaanin, jossa punnitaan valta-asetelmia kiistelemällä siitä, miten omistuskohdetta saa käyttää ja kohdella.

Edeltävässä esimerkissä siivoamiseen liittyvä valtakamppailu on kenties ilmeisimmillään, mutta vastaavaa toimintaa esiintyy muuallakin teoksessa. Elsa kertoo Almalle, että Adele on ollut siivoamisen suhteen voimakastahtoinen jo kauan ennen Alman astumista kuvioihin:

Meidän kotimme hohti puhtauttaan, mamma kyllä tiesi ja ymmärsi, minkälaiselta hänen ainoan poikansa kodin tulee näyttää. Jo pappilassa oli sama juttu. Eläissään ei Adele ole osannut panna yhtään tavaraa paikoilleen, vaikka kävi aina valittamassa siivoavansa aamusta iltaan. Minä yritin aluksi opettaa ja auttaa, mutta sen sijaan että olisi ollut avusta kiitollinen hän tuli silmilleni. (HOL, 81.)

Katkelma liittyy keskusteluun, jossa moititaan mainitun pappilan siivottomuuden lisäksi nimismiehen talon sotkuisuutta. Muiden silmissä ruustinna vaikuttaa saamattomalta, ja jopa osaamattomalta, huolehtiakseen kotitaloudestaan siivoamalla. Ruustinnan näkökulmasta asia ei ole niin yksinkertainen. Adelen omien sanojen mukaan nimismiehen talon epäjärjestyksessä on kyse siitä, ettei hän halua koskea tavaroihin, jotka eivät ole hänen: ”–

Tässä tyhjässä talossa minä harhailin, puhui ruustinna. – Ajattelin: en koske mihinkään, en liikuta mitään, ei tämä ole minun.” (HOL, 50.) Kaiken siivoamiseen ja siivoamattomuuteen liittyvän kinastelun taustalla ovat jälleen kerran tavarat, joiden omistajuus on epäselvä.

Erytisesti Alman ja ruustinnan väliset näkemuserot koskevat usein sitä, miten esineet saadaan pysymään mahdollisimman hyvässä kunnossa. Yksi esimerkki tästä on Jaakobin uni -niminen taulu, jota Alma tapansa ja työnsä mukaan siivoaa:

– Se on Jaakobin uni, Alma.

Miten sanoa ettei Alma loukkaantuisi. Alma oli kuluttanut taulun pinnan. Ruustinna seiso i hyvin hermostuneena ikkunan edessä ja yritti sanoa tätä asiaa, jota oli monena päivänä yrittänyt uskaltamatta kuitenkaan. Kun Alma oli ulkona, ruustinna kulki huoneissa ympäri ja tarkasteli tavaroita. Eikä vaarassa ollut ainoastaan taulu vaan myös linnut. Niiden höyhenet olivat epäjärjestyksessä, Alma pyyhki niitä määrällä rätillä, pesi. (HOL, 19.)

Kyse on paitsi esineiden kunnosta, myös Alman ammattitaidosta siivoamisen tehtävissä. Omaisuuden arvon säilyttäminen edellyttää sen ammattitaitoista ylläpitämistä. Alma käsittelee öljymaalauksia ja täytettyjä lintuja taitamattomasti, jolloin niiden kunto heikkenee. Ruustinnalle tavaroiden huolellinen käsittely ja ylläpito on erityisen tärkeää. Menneisyyden tulipalo on terävöittänyt hänelle, että materiaan sidottu pääoma on altis vaurioitumiselle. Adelelle taitamaton siivoaminen tarkoittaa tavaroiden kulumista, joka pitkässä juoksussa vähentää tavaroiden rahallista arvoa ja voi tarkoittaa jopa niiden tuhoutumista. Esimerkiksi Jaakobin uni -taulu on ruustinnan edesmenneen miehen maalaama, joten sillä on runsaasti tunnearvoa. Siksi ruustinna ei haluaisi taulun, tai muidenkaan tavaroiden, kuluvan ja lopulta tuhoutuvan.

Siivoaminen kytkeytyy voimakkaasti juuri Alman henkilöhahmoon, jolle siivoaminen on osa hänen ammattirooliaan palvelijattarena. Kun ruustinna kuulee Alman puhuvan Holgerin kanssa ahventen puhdistamisesta, hän keskeyttää juuri hetki sitten aloittamansa tiskaamisen ja tulee yhtäkkiä täysin voimattomaksi:

– Ottakaa te isommat ahvenet ja paistakaa, sanoi Alma. –Ei, sanoi Holger, – minä otan vain kolme, vaimoni ei välitä kalasta. – Mutta minä siivoan, sanoi Alma, – siivoan valmiiksi. Ruustinna pamautti astiakaapin kiinni, ja samassa tuli väsymys. Häntä itketti, kun hän

katseli kaapeista lattialle levittämiään tavaroita. Lakananpitsi tuossa, aloitettu vuosia sitten, kukaan ei virkkaisi sitä loppuun. (HOL, 98.)

Tiskaaminen keskeytyy, kun Adele kuulee palvelijattarensa tekevän ilmaisen palveluksen toiselle, vaikka tiskattavaakin olisi. Kun Alma sitten puheensa mukaisesti ryhtyy perkaamaan kaloja, ruustinna osoittaa, ettei pidä tästä valinnasta:

- Palkan minä maksan, hän sanoi ääneen, – mutta itse on minun kaappini siivottava. [--]
- Mutta eikö hän voi järjestää kaikkea tuota, sanoi apteekkari silmäillen levällään olevia tavaroita.
- Hänkö – hän siivoaa kaloja tietääkseni (HOL, 98.)

Ruustinnasta Alma ei hoida kunnolla työtä, josta tälle maksetaan. Raha on omistamisen käytäntö, jonka voi Adrian Furnhamin esittämän mukaan hahmottaa varastoituna työnä, ammattitaitona ja kokemuksena (ks. Nars 2006, 38). Näkökulma on rahan- tai palkansaajan näkökulma, eikä siinä pohdita maksajan asemaa. Maksajan rooliksi jää ostaa rahalla, eli varastoituneella työllä, itselleen palkansaajan työpanos. Ajatus noudattaa Marxin (1970, 399–400; 1974, 141–185) ajatusta *kuolleesta työstä* eli menneen ajan materialisoituneesta työvoimasta, joka hallitsee elävää työvoimaa. Edellistä voi tulkita niin, että pääoman edelleen kasautumisen prosessissa rahalla ostettu työvoima on kapitalismissa *kauppatavaraa* ja tuottaa pääomalle *lisäarvoa* (ks. Sulkunen 1987, 237–242). Näin ollen Alman työpanos on ruustinnalle kauppatavaraa, joka kasvattaa hänen omaisuutensa lisäarvoa. Ruustinna on Almalle vihainen, kun tämä ei toimi Adelen toiveiden mukaisesti, vaikka juuri siitä Adele Almalle maksaa.

Siivoamisessa korostuu omistamisen teema usealla tavalla. Ensinnäkin sen voi tulkita ruustinnan tarpeena inventoida omistamiaan esineitä. Tällöin siivoaminen on tapa varmistaa, että tavarat ovat yhä tallessa ja tuomassa omistajalleen kuuluvaa valtaa. Toiseksi siivoamisessa on ylipäänsä kyse siitä, kenellä on oikeus käsitellä tavaroita ja millä tavalla. Henkilöhahmoille on tärkeää, että esineet säilyttävät hyvän kuntosaa. Tämän tavoitteen varmistamisessa siivoamisen tyyllillä on merkittävä asema. Kolmanneksi siivoaminen linkittyy eritoten Alman henkilöhahmoon ja siten korostaa työn ja ammattitaidon aspekteja. Ammattitaitoinen työ ylläpitää, tai jopa lisää, omistamisen kohteiden arvoa. Lisäksi siivoaminen korostaa esineitä sekä niiden omistamisen mukanaan tuomaa valtaa. Vaikka

siivoamista voi tietyllä tapaa pitää asiamotiivina, siinä korostuvat toiminnalliset jaksot, joten se on enemmän tilannemotiivi.

5.2 Ruoka ja ruokailu

Siivoamisen ohella romaanissa on lukuisia kohtia, joissa käsitellään ruokaa, ruuanlaittoa, syömistä ja syömättömyyttä. Nämä jaksot voi luokitella tilannemotiiviksi. Lisäksi muutamat teoksen tapahtumat sattuvat juuri ruokapöydän äärellä, ruokailun yhteydessä. Äkkiseltään nämä ruokaan ja ruokailuun liittyvät kohdat saattavat tuntua merkityksettömiltä. On helppo ajatella, että niiden tarkoitus on ainoastaan luoda uskottavampi ja inhimillisempi kuva henkilöahmoista; onhan syöminen todellisessa maailmassa välttämätön elämisen ehto. Teoksen kokonaisuudessa ruokaa ja ruokailua käsittelevät kohdat ovat kuitenkin erityisiä. Ne asettuvat osaksi käsittelemääni omistamisen teemaa useallakin tavalla.

Itse syömistä enemmän kuvataan syömättömyyttä. Erityisesti romaanin viidennessä luvussa on runsaasti syömättömyyden kuvauksia. Ensimmäisen kerran syömättömyyteen viitataan, kun ruustinna tapansa mukaan päivittelee menetyksiään ja muistelee niihin liittyvää kärsimystä. Ruustinna palaa muistoissaan miehensä kuolemaa seuranneisiin hetkiin:

Silloin alussa en tehnyt muuta kuin katsoin kuvia ja itkin, sitten syntyi Antti enkä minä olisi tahtonut, ja kun Birger kuoli, elämä oli minun kohdaltani lopussa, loppui siihen päivään, minä ajattelin: olen kuollut minäkin. Teodolinda ja Elsa kävivät minua katsomassa, minä olin yksin, aivan yksin. Teodolinda tuli ja sanoi: ”Sinun on syötävä, Adele.” Elsa sanoi: ”Se on sinun velvollisuutesi.” Ja ehkä minä olisin sortunut ellei heitä olisi ollut, parempi pahin suku kuin ei mitään (HOL, 45–46.)

Adelen ei suoraan mainita olleen syömättä. Kälyjen painokkaat muistutukset syömisestä tärkeydestä vihjaavat siitä, ettei Adele ole ruokaillut. On mahdollista, että Adele on syömättä surunsa tähden. Tällöin Adelen käytös viittaa siihen, että ruoka ja syöminen – tai pikemminkin ruoattomuus ja syömättömyys – ovat hänelle surun ja yksinäisyyden oire.

Syömiseen ja syömättömyyteen palataan pian samassa luvussa. Jälleen kyse on ruustinnan elämänhistoriasta ja sen vaikeista vaiheista. Tällä kertaa ruustinna muistelee aiempaa vaihetta menneisyydestään eli aikaa, jolloin Birger on vielä elossa. Pappila on juuri palanut eikä

pariskunnalla ole omaa kotia uuden pappilan ollessa vasta rakenteilla. Tässä tilanteessa Adele ja Birger muuttavat väliaikaisesti Teodolindan luokse. Siellä Adele ei tunne oloaan kotoisaksi, vaan kokee itsensä jopa kutsumattomaksi vieraaksi ja epätoivotuksi asustajaksi:

”Minä en tule, ei minua ole pyydetty”, sanoin Birgerille. Hän pakotti minut, ja vieraana minä elin tässä talossa ja myös Teodolinda oli vieras, me istuimme kumpikin huoneissamme. ”Tehkää minulle ruokaa”, sanoi Birger. ”Sano sisarellesi”, sanoin minä. ”Sano vaimollesi”, sanoi Teodolinda. Birger laihtui, minä laihtuin, Teodolinda laihtui. ”Onhan meidän syötävä”, sanoi Birger ja itki. ”Sinä olet huono vaimo.” ”Sano sisarellesi”, minä sanoin. (HOL, 49.)

Vierauden kokemuksen ohella katkelmassa korostuu aktiivisen ruoanlaiton sekä passiivisen ruoan tekemättä jättämisen vastakkainasettelu. Teodolinda ja Adele eivät kumpikaan suostu laittamaan ruokaa toisilleen, sillä se voitaisiin tulkita palveluksena. Naisten käytöksessä vaikuttaa pohjimmiltaan olevan kyse siitä, kuka joutuu ikään kuin palvelijan asemassa laittamaan ruoan toisille ja kuka puolestaan saa emäntänä istua valmiiseen pöytään. Ruoka ja sen laittaminen ovat henkilöahmojen keinoja selvittää keskinäisiä valtasuhteitaan. Tämä valtakamppailu raukeaa siihen, ettei ruokaa lopulta valmista kukaan. Kun kukaan ei laita ruokaa, johtaa se taas syömättömyyteen ja laihtumiseen.

Heti ruustinnan kertomusta seuraa rinnakkainen tarina, jonka Alma on kuullut Elsalta:

Ruustinna oli ollut hyvin itsekäs, rovasti oli saanut keuhkotaudin kun vaimo ei tehnyt hänelle ruokaa. Ja ruustinna oli ajanut miehensä sisaren kotoa pois. Kunnanlääkäarin rouvan ääntä Alma kuunteli: ”Sisareni ajoi pois, hyvä hänen nyt on olla hurskas, ei hän muista miten sisarparkani sai kärsiä, enkö minä muka muistaisi miten nälkä Teodolindalla oli, mutta hän ei valittanut koskaan, onko sitten ihme jos me tyttäret edes tavaroita olisimme kotoamme halunneet, mutta isä oli Birgerin puolella, oli jättänyt hänelle kaiken. Oliko ihme jos siitä vähästä mikä Paanasen jäljiltä jäi me tyttäret olisimme halunneet muistoksi jotakin. Mutta Adele vei, söi, kulutti kaiken. (HOL, 50.)

Alman muistelemassa Elsan versiossa korostuu ruustinnan syyllisyys. Äitiään kunnioittava Elsa ei oikein pitänyt veljensä vaimosta: ”Teodolinda kävi meillä, mutta Elsa ei siitä pitänyt, hän sanoi ’Miksi menet sinne, mamma ei olisi pitänyt.’ Minusta [Adelesta], näet” (HOL, 48). Edellä oleva laajempi katkelma päättyy viemiseen, syömiseen ja kuluttamiseen. Rinnastus asettaa syömisen osaksi laajempaa kysymystä omistamisesta: Yhtäältä on kyse siitä, kenellä

on oikeus syödä eli viedä ja kuluttaa omaisuutta, sillä ruokakin on jonkun omistamaa. Toisaalta syöminen hahmottuu metaforana, sillä Adele on vääryydellään niin sanotusti syönyt kälyjensä perintöosan. Omistaminen rinnastuu jälleen kerran vanhaan roomalaiseen käsitykseen omistuksesta oikeutena käyttää, hyväksikäyttää ja kuluttaa (ks. Oksanen 2015).

Myöhemmin Elsan versio tarinasta esitetään hänen itsensä kertomana, ilman Alman välittävää mieltä. Tällöin tarina on pitkälti samanlainen kuin suodattuessaan Alman mielen läpi. Elsan omassa versiossa syöminen ja syömättömyys korostuvat konkreettisina toimintoina metaforan sijaan:

– Entä mitä hän teki, kun pappila paloi... minä myönnän että tapaus oli järkyttävä mutta siksipä juuri. Olisi luullut hänen siitä nöyrytvän, mutta ei. Hän ajoi ainoan sisareni kodistaan ulos. Mitä kaikkea sisarparkani sai kälynsä vuoksi kärsiä. Eikä riittänyt, että Adele piti Teodolindaa nälässä, vaan myös omaa miestänsä. Ihmiset puhuvat, eikä se ole edes valhetta, että rovasti kuoli yksinkertaisesti nälkään. Jos hänellä olisi ollut toisenlainen vaimo, hänen heikko terveytensä ei olisi murtunut niin nopeasti. Vahva ja runsas ravinto, vaihteleva ravinto, olisi voinut pelastaa. (HOL, 86.)

Katkelma valottaa miltä Adelen, Birgerin ja Teodolindan yhteiselämä on vaikuttanut ulkopuolisen silmin. Se sisältää väittämän, että Adele olisi kuihduttanut ruokakamppailullaan itsensä, Teodolindan ja Birgerin, joista jälkimmäisen aina kuoliaaksi saakka. Versiossa korostuu syömättömyys konkreettisena toimintona, jolloin korostuvat myös sen fyysiset seuraukset, eli nälkä ja lopulta kuolema. Syömättömyys manipulaation, kontrollin ja vallan keinona on erityisen voimakas, sillä siinä on äärimmilleen vietyä kyse kuolemalla uhkailusta.

Ruoan valmistamatta jättäminen muodostuu Teodolindan ja Adelen väliseksi valtakamppailun keinoksi. Kun kumpikaan naisista ei taivu, tulee lopulta syömisestä ja syömättömyydestä naisten välisen valtakamppailun kenttä. Ironista tilanteesta on, että näennäisestä syömättömyydestään huolimatta naiset saavat syödäkseen. Tämä paljastuu, kun Adelen muisteluja kuunteleva Alma ihmettelee, millä kolmikko on elänyt. Adele vastaa Alman ihmettelyyn: ”– Birger teki ruokaa, toi minulle yläkertaan. Teodolinda söi salaa omassa huoneessaan” (HOL, 49). Paljastus asettaa henkilöahmojen toimet jokseenkin ironiseen valoon: voidakseen pitää valtapeliään yllä, he joutuvat todellisuudessa salaa rikkomaan keinojansa vastaan.

Birgerin syömättömyys on erilaista kuin Teodolindan ja Adelen. Elsan version mukaan Birger ei syö, koska Adele ei saituudessaan anna hänen syödä. Tämän version mukaan Birgerin syömättömyys johtuu ruustinnan ruokakontrollista. Se korostaa Adelen valtaa Birgeriin ja Birgerin kautta tämän sisäriin. Ruustinnan omassa versioissa Birger kuitenkin jättää syömättä itse, sillä ei yksinkertaisesti lintuharrastukseltaan ehdi, malta tai muista syödä:

Birger alkoi taas pyssyn kanssa kierrellä metsiä ja minun piti valvoa ja auttaa kun hän täytti lintuja [--] Teodolinda auttoi häntä ja pakotti minutkin auttamaan vaikka minä annoin taas ylen. Hän ei levännyt yötä ei päivää, syömättä juomatta yötä päivää. Teodolinda vei hänelle tarjottimella ruokaa ja sanoi: ”Sinun on syötävä Birger” (HOL, 52.)

Tämä viittaa siihen, että Birgerin lintuharrastus todella lähentelee obsessiota, jonka vallassa hän ei edes malta ruokailla. Tämän version mukaan Birgerin syömättömyyden voi tulkita niin, että Birgerin jättää naisten välisen kyräilyn siihen liittyvine ruokataisteluineen omaan arvoonsa – eikä vain kyräilyn, vaan myös kyräilijät. Tällöin ruuan avulla käyty valtakamppailu asettuu kompleksisempaan valoon: siinä missä naiset ikään kuin kyräilevät toisilleen syömättömyydellään, Birger taas osoittaa ruokailemattomuudellaan täydellistä välinpitämättömyyttä koko tilannetta kohtaan. Birgerin on kuitenkin vaikea olla syömättä, sillä niin Adele kuin Teodolindakin koettavat parhaansa mukaan huolehtia miehestä. He suorastaan pakottavat Birgerin syömään.

Kiinnostavaa on syömistä koskevan huolehtimisen kehä, jonka henkilöhahmot rooleillaan muodostavat. Vaikka kaikki laihtuvat, he saavat ruokaa jostakin. Teodolinda käy syömässä salaa apteekkarin luona. Hän vie ruokaa Birgerille, joka puolestaan vie ruokaa Adelelle, joka ei suostu viemään ruokaa kenellekään. On mahdollista, että kaikki tämä liittyy ruustinnan myöhemmin ilmenevään tapaan piilottaa ruokaa.

– Kerran kun se oikein haisi, minä tein saman tempun ja siellä oli juusto, se sama juusto jonka yksi emäntä kerran toi ja joka hävisi sitten. Me oltiin haettu sitä yhdessä ruustinnan kanssa ja minä luulin että koira oli päässyt keittiöön [--] niin, se juusto sieltä löytyi silloin. Otin pois. Ruustinna ei huomannut mitään. Oli kai pannut piiloon, jotten minä siitä osaani saisi, ja unohtanut, en tiedä. Tämän tästä minä korjaan kuitenkin, ja korjasin silloin. Ja taas se kaappi rupesi haisemaan. En sanonut mitään, nuuhkin vain. Arvatkaahan mitä löysin?

- Toisen juuston.
- Puolet siitä sianlihasta, jonka apteekkarin rouva oli lähettänyt lahjaksi apteekkarin mukana ruustinnan syntymäpäivänä. Suolaton liha, arvatkaahan mikä haju, kun se siellä kaksi viikkoa melkein mätäni. (HOL, 89.)

Alma väittää ruustinnan piilottaneen juustonsa siksi, ettei Alma saisi siitä osaansa, joskaan hän ei ole asiasta varma. Joka tapauksessa toimintatapa on erikoinen ja vaikeasti perusteltavissa muuta kautta. Juusto ja liha, jotka molemmat ovat suhteellisen arvokkaita ruoka-aineita, ovat ehkä nekin ruustinnan syömättömyyden keinoon liittyviä aseita ruokataistelussa.

Mitä ilmeisemmin Adelella on tapana reagoida vaikeisiin tilanteisiin syömättömyydellä:

- Otatteko tätä puuroa vai ei, vai viedäänkö tämä pöydästä pois?
- En voi syödä muruakaan enää kun ajattelen sitä.
- Onko minun syyni kun ette liho. Eilen sanoitte ettette eläissänne enää saa riisipuuroa. Nyt sitä on edessänne, annetaanko tämä kissalle vai kuka tämän syö.
- Sinä sen syöt, sanoi ruustinna ja hymyili tiettyä hymyä.
- Ette te saa minua nyt riitelemään. Minulla ei ole aikaa. (HOL, 60.)

Ruustinna on ennenkin jättänyt syömättä ja toisintaa toimintamallia nyt Alman kanssa. Alman reaktio, ettei hän nyt ala riitelemään, antaa olettaa tilanteen olevan hänelle tuttu: vastaavia keskusteluja on käyty Alman ja Adelen välillä ennenkin ja silloin keskustelut ovat äityneet riidaksi saakka. Adelelle ruoka on keino manipuloida ympärillään olevia ihmisiä. Myös ruuan piilottaminen on yksi keino Adelen valtataistelussa.

Ruokaan ja ruokailuun liittyy voimakkaasti elossa pysymisen ja kuoleman uhkan välinen jännite. Tämä sinänsä luonnollinen yhtälö korostuu romaanissa äärimmäisellä tavalla, sillä yksi Birgerin kuolemaa edesauttaneista asioista on ollut ravinnon puute. Viidennen luvun alussa esitetty kälyjen huoli Adelen syömättömyydestä rinnastuu aikaisempaan huoleen Birgerin syömättömyydestä. Teodolinda on aiemmin sanonut Birgerille: ”Sinun on syötävä” (HOL, 52) ja sittemmin Elsa sanoo Adelelle: ”Se on sinun velvollisuutesi” (HOL, 46). Samoin kuten Adele ja Teodolinda ovat koettaneet pitää huolta Birgeristä, yrittävät kälyt myöhemmin pitää huolta Adelesta. He pakottavat tämän ruokailemaan, ja Elsa jopa väittää syömistä Adelen velvollisuudeksi. Koska eittämättä on kyse Adelen hengissä pysymisestä, Elsa velvoittaa Adelen elämään. Tämä omituinen velvoite saa Adele kantamaan kiitollisuutta,

sillä vanhemmalla iällä hän myöntää ”pahemman suvun olevan paremman kuin ei mitään” (HOL, 46).

Ruoka ja ruokailu on teoksessa esiintyvä tilannemotiivi, joka koostuu useista erilaisista ruokaa käsittelevistä jaksoista. Nämä jaksot liittyvät erityisesti omistamisen vallan aspektiin. Oikeus syödä toisen valmistamaa ruokaa vaikuttaa olevan Adelen ja Teodolindan välisessä vuorovaikutuksessa yksi keino osoittaa emännyyttä talossa ja taloudessa. Kumpikaan naisista ei halua joutua ruokaa laittavaksi osapuoleksi, sillä se tarkoittaisi palveluksen tekemistä toiselle. Ruoan valmistamattomuus johtaa syömättömyyteen. Lopulta syömättömyydestä tulee keino naisten välisessä valtakamppailussa, jota kohtaan Birger osoittaa välinpitämättömyyttä vastaavanlaisesti syömättömyydellä. Syömisestä ja syömättömyyden dialektiikkaan liittyy voimakas elossa pysymisen ja kuolemalla uhkailun välinen jännite, mikä tehostaa ruokailemattomuutta vallan keinona. Syöminen hahmottuu myös metaforisena. Se rinnastuu omaisuuden kuluttamiseen ja ennen kaikkea siihen, että Adele on niin sanotusti syönyt Teodolindan ja Elsan perintöosan.

5.3 Avioliitto

Viimeisenä nostan esiin avioliiton motiivin. Luokittelen sen asiamotiiviksi, vaikka se voitaisiin nähdä myös tilannemotiivina. Perustelu on samankaltainen kuin velan motiivin kohdalla: avioliitto ei ole tilannemotiivi, sillä se ei esiinny samalla tavalla aktiivisena tilanteena tai tapahtumana kuin muut tilannemotiivit. Sen sijaan se on enemmän passiivinen asiantila. Ruustinna on avioitunut mennessä, mutta Almalla avioituminen on mahdollisesti vielä edessä. Tämä tekee asiamotiivin ja tilannemotiivin välisen eron entistä häilyvämmäksi. Ero on kuitenkin olemassa, sillä naisten avioitumista ei kuvata tiettyinä aktiivisina jaksoina, vaan avioliittoon viitataan tapahtuneena tai mahdollisena, mutta ennen kaikkea suhteellisen passiivisena asiantilana.

Avioliiton motiivi ilmentää luokkaerojen teemaa. Keskiössä on ajatus siitä, että avioliiton myötä yksilö saattaa parantaa tai heikentää omaa taloudellista asemaansa. Ajatus on läsnä ruustinnan kohtalossa, jossa hän nousee yhteiskuntaluokissa ylöspäin avioituessaan Birgerin kanssa:

Niin Alma, minä olin pelkkä postneiti, hän oli hienoa sukua, hieno mies. Kulki postitoimiston ohitse, ensin vain kulki ja kulki, sillä hän oli kaino mies. Sitten eräänä päivänä hän aukaisi oven ja tuli sisään.

– Arvasitteko?

– En, enhän toki, hänhän oli hieno mies ja minä vain postineiti. Hänellä oli lintu kädessä, hän tuli metsästä. ”Neiti, tulisitteko kanssani linturetkelle”, näetkös Alma, niin kaukaa hän kaarsi; siihen aikaan oli muotia tehdä retkiä, ja hänellä oli herbariumpönttö olkahihnassa ja kiikari hänellä oli ja minä sanoin: ”Kiitos teille.” Minä läksin linturetkelle. Niin, minä läksin. (HOL, 63.)

Adele toistaa useita kertoja olleensa vain postineiti, kun taas Birger on hieno mies, hienosta suvusta. Luokkaerojen vuoksi Adele ei osaa ajatella tapahtumien johtavan avioitumiseen. Lopulta Birger ja Adele kuitenkin avioituvat ja Adelesta tulee postineidin sijaan rovastin vaimo eli ruustinna.

Vaikka taloudellinen nousu on eräällä tapaa mieluinen asia, liittyy siihen myös tiettyä vaikeutta:

Katso nyt näitä huoneita, ovatko nämä minun kaltaisiani ihmisiä varten, tuossa oli trymoopeili, siitä minä näin itseni kokonaan ja ajattelin: kuka on tuo joka pelkää. Minä katsoin kuvaani ja ajattelin kuka tuolla pelkää, ja sitten ymmärsin ett siinä olin minä itse. (HOL, 48.)

Adelen on hankala sopeutua asuntoon, jossa on trymoopeilin kaltaisia varakkaiden ihmisten esineitä. Hän ei miellä esineiden olevan ”hänen kaltaisiaan ihmisiä varten”, millä hän oletettavasti viittaa juuri aiempaan asemaansa köyhemmistä lähtökohdista.

Adelen vaikeus sopeutua vauraampaan elämäntyyliin ei johdu pelkästään siitä, ettei hän ole tottunut sellaiseen. Se johtuu myös siitä, ettei häntä oteta Bromsien perheessä vastaan avoimesti ja innolla. Erityisesti Birgerin äiti pitää Adelea huonona vaimoehdokkaana pojalleen. Hän jättää Adelen suorastaan huomiotta, kun Birger ensikertaa tuo mielittynsä tutustumaan tuleviin sukulaisiinsa:

Birgerin äiti. Sinä päivänä kun Birger toi minut tähän taloon, se nainen laskeutui portaita alas, askeleet kuuluivat ylhäältä, lähestyivät. Minä seisoin alhaalla eteisessä, pelkäsin, mutta hän ei sanonut mitään. Hän katsoi suoraan minuun tullessaan portaita alas. Minä ojensin

käteni mutta hän ei ollut huomaavinaan vaan meni ohitseni ruokasaliin ja sulki oven perässään. (HOL, 48.)

Birgerin ja Adelen ensikohtaamisesta asti on ollut havaittavissa, ettei miniävalinta ole perheelle mieluinen:

Minua vilutti kovasti, minä en ollut ymmärtänyt mitä merkitsee linturetkelle lähtö, enkä ymmärtänyt ettei ollut sillä tavalla sopivaa lähteä vieraan nuoren miehen kanssa. Minä luulin että hän pyytää minua soutajaksi, hän oli hieno mies, minä vain postineiti. En edes oikea postineiti, postityttö vain, harjoittelija... Niin, mihin minä jäin? Niin, hän tuli sisään ja sanoi minulle: ”Neiti, linnut kantavat siivillään viestejä maan äärestä toiseen, myös te olette kuin taivaan lintu, te olette lähettänyt viestin tästä punaiseksi maalatusta puutalosta.” Minä en ymmärtänyt. ”Niin”, minä sanoin, ja olisihan minun pitänyt käsittää mitä se tarkoitti... ja sisaret soutivat, tulivat lähemmäksi, heidän äitinsä oli lähettänyt heidät soutamaan viestiä että veljen oli tultava luodolta pois. [--] se joka oli silloin laiha ja nyt lihava sanoo veneen perästä: ”Birger mamma käskee, sinä tulet nyt kotiin.” Ja se joka silloin oli lihava ja nyt laiha sanoo: ”Birger soutaa yksin, ehkä on turvallisempaa että postineiti tulee meidän veneeseen.” (HOL, 64–65.)

Parin ensimmäisen yhteinen retki yritetään päättää ennen kuin se on kunnolla ehtinyt alkaakaan. Tapaus päättyy siten, että Birger itsepäisesti jatkaa linnustamista Adelen kanssa. Lopulta Birgerin itsepäisyys johtaa parin kihlautumiseen, tosin ilman suvun hyväksyntää: ”Kun meidät vihittiin, ei yksikään sukulaisista tullut katsomaan, ei ollut läsnä” (HOL, 65). Oletettavasti sukulaisten vastahakoisuus johtuu siitä, ettei Adele ole sosiaalisesti ja taloudellisesti yhtä vauras, tai vauraampi, kuin Birger. Suku kokee alemmasta yhteiskuntaluokasta otetun vaimon uhkana suvun sosiaaliselle ja taloudelliselle asemalle.

Myös Alman hypoteettinen avioliitto on keskustelujen toistuva aihe: ”Menisit naimisiin, mutta sinua ei kukaan huoli, niinkö?” (HOL, 118) ja ”Ikä tekee sinussakin työtään. Ja nyt veljesi vaimo käyttää sinun kapiotiasi.” (HOL, 40.) Alman mahdollisuus avioliittoon tuntuu tarkoittavan myös mahdollisuutta täysin toisenlaiseen elämään:

Sanoin sisarelle että etpä näytä omille lapsillesi kuria saavan pysymään, muistatko miten minua kohtelit, etkö kieltänyt minua lähtemästä tansseihin. ”En ikinä”, sanoi. Muka.

- Kielsikö hän sinua sitten?
- Jos ei olisi aina kieltänyt, en olisi tässä.
- Vaan missä? Olisitko Asikainen, tahi Vihavainen?

– Kaikki te muistatte. En tiedä. (HOL, 44.)

Alman spekuloi avioitumiseen liitetään ääneen lausumaton ajatus siitä, ettei avioitunut Alma toimisi ruustinnan palvelijattarena, vaan hän olisi paremmassa ja arvostetummassa asemassa. Näin ollen myös Alman kohdalla avioliitto korostaa yhteiskuntaluokkia, sekä samalla sitä, että naisen asema on sidoksissa miehen sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan.

Avioliiton aihetta sivuaa myös Alman ja Antin seksuaalinen kanssakäyminen, jota kuvataan teoksen kymmenennessä luvussa. Luku on kohosteinen, koska se keskittyy teoksessa muuten varsin pieneen rooliin jäävään Anttiin. Siinä kuvataan Almaa poikkeuksellisesti painottaen hänen seksuaalisuuttaan. Kohosteisuutta lisää rajua kuvasto sekä muuhun teokseen nähden vähäinen dialogipitoisuus. Luku alkaa lyhyellä, mutta voimakkaalla kuvauksella Alman ja Antin välisestä seksistä, joka ei tyydytä Almaa:

Alma otti pojasta kiinni, näytti, opetti, neuvoi, sanomatta, kuin olisi torjunut, ja sulki silmänsä, odotti että poika olisi nyt mies joka osasi, ja hän, Alma olisi tyttö, nainen, kolmenkymmenenkolmen, jolle tämä tapahtui, ja mies teki. Mutta poika ei ollut mies. Säilyi taju siitä että hän se oli siinä äiti joka opetti, mies joka osasi, neuvoi, opetti, joka tiesi mitä tahtoi ja miltä toisesta tuntui.

– Odota.

Ja Alma näki itsensä seisomassa heidän molempien vierellä, seisomassa, mutta ei se ollut yksin hän, se oli samalla mies, yhtä aikaa mies ja nainen, ja ärtynyt, ja poika oli häränpurrikka, kiimassa mutta ei vielä härkä, koiranpentu joka yritti, hoiti oman asiansa. (HOL, 107.)

Ärsyyntynyt Alma torjuu Antin kesken seksin ja ryhtyy korjaamaan verkkoja. Antti ei kuitenkaan jätä Almaa rauhaan ja niinpä he päätyvät uudemman kerran harrastamaan seksiä.

Tällä kertaa akti kestää pidempään. Antin ja Alman tahtotilat vaihtelevat rajusti:

Mutta äkkiä Alma tajusi että poika nyt pilkkasi häntä, pilkkasi sillä että tarttui häneen, koski häntä, seiso siinä röyhkeästi, aikomatta, tarkoittamatta. Alman silmät menivät mustiksi, ja hän tarttui poikaan. Poika antoi myöten, mutta Alma tunsu että poika ei tahdo, yritti päästä pois, pois, nyt kun hän tahtoi. Eikä hän päästänyt. Ovi kiinni, Säppi kiinni. Alma seurasi poikaa, kun tämä tuli. Äsken Alman kädet torjuivat, nyt ei. Ja poika alkoi soeta, toimi, kävi, haluttomasti. Mutta Alma odotti, ja poika kuin notkea eläin tarttui Alman ruumiiseen, kädet selkään, lanteille, kuin käsiä olisi ollut lukematon määrä, kuin juuri säärestä irti vedetty käsi ja taas alaselkään, alemmas, käsiin

tarttuva, vaatteita repivä käsi olisi ollut ei vain yksi, vaan monta, joita vastaan Alma ei mahtanut mitään.

– Potkaisen, Alma sanoi ja yritti potkaista (HOL, 109–110.)

Alma käyttäytyy hyvin väkivaltaisesti. Hän potkii ja lyö Anttia niin, että Antti vuotaa verta:

[H]än löi, veri virtasi pojan suusta, hän löi toisen kerran, ja poika yhä siinä, selällään, pojan kasvot hämärässä, silmät tuijottivat liikahtamatta, vastustamatta kuin odottaen että löisin vielä veren hiljaa virratessa suupielestä, nenän juurelta alas kaulalle (HOL, 111.)

On hyvin vaikea päätellä, ovatko molemmat osapuolet aktissa mukana täysin vapaaehtoisesti, vai kuvataanko teoksessa jopa raiskaamista. Vaikka kyseessä olisi raiskaus, on vaikea saada selkoa, kumpi osapuoli on pakotettu ja kumpi pakottava. Tilanne päättyy siihen, että Alma kuulee – tai ainakin kuvittelee kuulevansa – vajan takaa Adelen askeleet. Aktin päätyttyä sekä Alma että Antti istuvat hetken pimeässä ”kuin mieltien kumpikin keitä he olivat, mitä heille oli tapahtunut” (HOL, 111). Lopulta Antti jättää Alman yksin vajaan ja lähtee itse rantaa pitkin pois (HOL, 112).

Tämä seksuaalinen kanssakäyminen on kiinnostava osana avioliiton motiivia. Teoksen kuvaamassa maailmassa avioliiton ulkopuolinen seksi ei ole hyväksyttävää. Siksi myös Antin ja Alman seksuaalinen kanssakäyminen on moraalisesti arveluttavaa. Tilannetta mutkistaa Antin ja Alman asemat ja roolit osana Bromsien sukuyhteisöä: kyse on ruustinnan palvelijattaren ja pojan välisestä suhteesta. Tämä tekee asetelmasta arveluttavan omistamisen suhteen: jotta Antin ja Alman välinen seksuaalinen kanssakäyminen olisi sallittavaa, heidän pitäisi olla avioliitossa. Tällöin Almasta tulisi osallinen Bromsien suvun perintöön ja omaisuuteen. Tässä kuvitteellisessa tilanteessa nykyiset omistajuussuhteet kääntyisivät erikoisesti pääläelleen.

Adele tietää Alman ja Antin harrastaneen seksiä, muttei silti vaivaudu tekemään asialle mitään:

– Kyllä sinä pääset naimisiin, mutta sinä et ehkä itse sitä tahdo, sinä haluat määrätä ja se on sinun kohtalosi.

Alma ei vastannut.

– Mutta on kai sinullakin sulhasia ollut, onko sinulla ollut sulhasia, kerrohan nyt.

– Te olette jumalinen ihminen, Alma sanoi paksulla äänellä.

- Luuletko sinä etten minäkin ole ollut nainen.
- Olettehan te ollut naimisissa.
- Ei se tehnyt minusta naista.

Alma kuivasi lattiaa, ei tiennyt mitä sanoa, miten jatkaa.

– Antti sanoi kaatuneensa, ruustinna sanoi tuokion kuluttua. – Hänen suunsa on turvonnut, kuin neekerillä.

Ja hetken kuluttua:

- Kyllä hän tietää että minä tiedän.
- Ettekä sano mitään.
- Mitä minä sanoisin?

Alma oli hiljaa. (HOL, 118–119.)

Ilmeisesti kaikki osapuolet tietävät kaikkien tietävän tapahtuneesta, mutta silti asiasta on vaikea puhua. Aihe on muutenkin tabu, mutta sitä mutkistaa Alman heikompi yhteiskunnallinen asema ruustinnan palvelijattarena. Ruustinnan välinpitämättömyys saa Adelen ja Alman välisen suhteen vaikuttamaan kylmältä. On kuin Alma olisi veloitettu palvelemaan Adelea jopa tarjoamalla hänen pojalleen seksiä. Asetelma pyrkii sulkemaan pois mahdollisuuden, että Alma voisi olla tasavertainen Adelen pojan kanssa.

Avioliitto on asiamotiivi, joka korostaa yhteiskuntaluokkia. Adele on avioliiton avulla noussut postineidistä rovastin vaimoksi. Alman hypoteettiseen avioliittoon liittyy ajatus sen mahdollisista vaikutuksista Alman yhteiskunnalliseen asemaan. Lisäksi Alman ja Antin välinen seksuaalinen kanssakäyminen vihjaa avioliitosta. Teoksen kuvaamassa maailmassa avioliiton ulkopuolinen seksi ei ole sallittua, joten Antin ja Alman arveluttava teko olisi oikeutettu vain, jos he olisivat aviossa. Tilanne on kuitenkin sosiaalisesti hankala ja lopulta seksi Antin ja Alman välillä korostaa Alman roolia ja asemaa ruustinnan palvelijattarena – ei hänen poikansa kanssa tasavertaisena kumppanina. Avioliiton motiivissa korostuu yhteiskuntaluokat näkökulmasta, jossa naisen sosiaalinen ja taloudellinen asema riippuu hänen aviomiehensä sosiaalisesta ja taloudellisesta asemasta.

6 Johtopäätökset

Olen osoittanut tutkielmassani, että omistamisen teema on keskeinen. Se ilmenee erilaisissa aiheissa sekä motiiveissa, joista jälkimmäiset voi luokitella tiettyihin motiivityyppikategorioihin. Hyödyntämiäni motiivityyppikategorioita ovat esine-, tilanne- ja asiamotiivit. Motiivien luokiteltavuuden lisäksi tiettyyn kategoriaan kuuluvalla motiivilla on tämän kategorian tyypillisiä piirteitä. Motiivityyppikategoriat eivät rajaa motiivien välistä vuorovaikutusta, vaan eri tyyppikategorian motiivit voivat olla vapaassa vuorovaikutuksessa keskenään. Motiivityyppikategorioihin luokiteltavia motiiveja yhdistävät pääasiassa niiden muoto. Sisällöllisiä eroavaisuuksia motiivityyppikategorioiden välillä en havainnut, sillä tyyppikategoriasta riippumatta motiivit ilmentävät keskenään vastaavanlaisia аспектеja tarkastelemastani omistamisen teemasta. Näitä аспектеja ovat omistamisen kytkökset identiteettiin, työhön, aikaan, rahaan ja muihin arvoa mittaaviin, abstrakteihin suureisiin sekä valtaan.

Pappilan palo on tyypiltään tilannemotiivi. Se on päämotiivi, joka koostuu kahdesta osamotiivista: pelastusoperaatiosta ja palamisen motiivista. Osamotiivit ovat tilannemotiiveja, mutta ne eroavat toisistaan. Pelastusoperaatiossa korostuu henkilöhahmojen aktiivinen toiminta, kun taas palamisen motiivissa olennaista on nimenomaan tuli ja sen käyttäytyminen henkilöhahmoista riippumatta. Niinpä pelastusoperaatio tilannemotiivina hahmottuu toimintona, kun taas palamisen motiivi hahmottuu tapahtumana. Päämotiivi, tässä tapauksessa pappilan palo, voi puolestaan hahmottua sekä toimintona että tapahtumana riippuen siitä kumpaa osamotiivia tulkinnassa painotetaan. Tilannemotiivin voi siis jakaa osamotiiveihin. Lisäksi tilannemotiivilla on erityinen kyky ilmentää henkilöhahmoja, etenkin jos se hahmottuu toimintona. Pappilan palon osamotiiveja voi tulkita yhteydessä katseen motiiviin, joka on tyypiltään asiamotiivi. Tämä osoittaa oletukseni motiivien välisestä, tyyppikategoriat ylittävästä vuorovaikutuksesta oikeaksi.

Monet motiiveista liittyvät perintökiistojen aiheeseen. Ne avaavat perinnön suhteen riitaisaa tilannetta ja selittävät henkilöhahmojen sosiaalisia suhteita ja käyttäytymistä. Tällaisia motiiveja ovat perinnönjakokirja, talot ja velka. Näistä kaksi ensin mainittua ovat tyypiltään esinemotiiveja ja viimeisenä mainittu on puolestaan asiamotiivi. Ero esine- ja asiamotiivin välillä täsmentyi konkreettisuuden aste-eroksi. Esinemotiivi esiintyy konkreettisenä tavarana, esineenä tai rakennuksena, kun taas asiamotiivi on toistuva asia, joka ei kuitenkaan esiinny

kouriintuntuvan konkreettisenä. Myös asiamotiivin ja tilannemotiivin kategorioiden väliset erot ovat häilyviä: Velkaa voitaisiin pitää asiamotiivin sijaan myös tilannemotiivina, sillä velkaantuminen ja velassa oleminen vertautuvat tilanteeseen. Sama koskee myös avioliiton motiivia, jossa avioituminen vertautuu tilanteeseen. Molemmat motiivit ovat kuitenkin asiamotiiveja, sillä niitä ei kuvata samalla tavalla aktiivisena tilanteena tai tapahtumana kuin tilannemotiiveja. Asiamotiivit ovat passiivisempia asiaintiloja, joihin on päädytty menneisyydessä tapahtuneen tilanteen vuoksi, jotka ovat jääneet toteutumatta ja niitä vatvotaan tai jotka tapahtuvat ehkä vasta tulevaisuudessa.

Perintökiistojen aihe osoittaa, että aiheet luovat yhteyksiä motiivien ja henkilöhahmojen välille. Niillä on siis merkittävä rooli yhtenäisyyttä luovina elementteinä. Perintökiistoihin liittyvät motiivit kykenevät havainnollistamaan juonen kuvioita ja paljastamaan teoksen rakentumisen tapoja. Motiiveilla on kyky ilmentää elementtejä, joiden välille aiheet luovat yhteyden. Esimerkiksi perinnönjakokirjamotiivi osallistuu peilirakenteeseen. Se toimii eräänlaisena avainelementtinä kyseisessä rakenteessa helpottaen sen havaitsemista. Itse asiassa monesti juuri esinemotiivit osallistuvat peilirakenteeseen, mistä toisena esimerkkinä erittelemäni hartiahuivi. Kohdeteoksessani juuri esinemotiiveilla on korostunut asema ja merkitys. Ne yhdistävät henkilöhahmoja sekä paljastavat teoksen rakenteita.

Esinemotiiveina hahmottuvilla perintöesineillä on yhteys perintökiistojen ilmentäviin motiiveihin. Tämä korostaa perintökiistojen merkitystä teoksen keskeisenä aiheena. Perintöesineet ilmentävät omistamisen teemaa rahan ja työn näkökulmasta, mutta korostavat myös vallan aspektia sekä ajatusta eheästä kokonaisuudesta, joka on hajanaisia osiaan arvokkaampi. Rahanarvoa korostava esinemotiivi teoksessa on muun muassa piano, joka ilmentää yhteiskuntaluokkien merkitystä sosiaalisen aseman määrittäjänä. Posliinilautanen ja kastemalja muistuttavat omistamisen, hallussapidon ja käyttöoikeuden eroista sekä eheyden merkityksestä. Hopeat ja serviisi puolestaan korostavat omistamiseen liittyvää valtaa.

Aiemmissä tutkimuksissa painotetun menneisyyden ohella nykyisyys ja tuleva ovat tärkeitä ajanaspekteja teoksessa. Erityisen hyvin aikakäsitystä ilmentävät hopeat sekä joutsen. Niissä ajan kolme aspektia kietoutuvat yhteen työn merkitystä korostaen, mitä havainnollistaa kuolleen työn käsite. Aikakäsityksen avaimena toimii myös ajatus perintöesineiden periytymisestä paitsi menneestä nykyisille sukupolville, myös jatkossa nykypolvilta tuleville sukupolville. Tämä korostaa ajatusta jatkumosta. Jatkumo kuitenkin katkeaa, mihin liittyy

eritoten pöllömotiivi. Pöllön tuhoutuessa lakkaavat läpi teoksen jatkuneet perintökiistat sekä perintöesineisiin liittyvä valtapeli. Samalla aukeaa mahdollisuus täysin toisenlaiseen tulevaisuuteen, jossa perinnöllä ja omistamisella ei ole aiemmankaltaista merkitystä.

Valta-asetelmia ilmentäviä motiiveja ovat siivoaminen sekä ruoka ja ruokailu, jotka ovat tilannemotiiveja. Myös avioliiton motiivi ilmentää valtaa ollen puolestaan asiamotiivi. Tilannemotiiveilla ja asiamotiiveilla on tiettyjä samankaltaisuuksia, eivätkä kyseiset motiivityyppikategoriat aina erotu toisistaan yksiselitteisesti. Esimerkiksi siivoamisen motiivin voisi intuitiivisesti luokitella myös asiamotiiviksi. Sen luokittelua tilannemotiiviksi puolustaa esiintyminen toiminnallisina jaksoina, jotka voi erottaa tietynlaiseksi tilanteekseen teoksen juonen kulussa. Myös ruoan ja ruokailun motiivi voisi olla asiamotiivi, mutta sitä kuvaavat toiminnalliset jaksot erotuvat tietynlaisena tilanteena. Sitä vastoin avioliiton motiivin voisi luokitella tilannemotiiviksi, mutta se on asiamotiivi, koska se on passiivisempi kuin tilannemotiivit.

Valta-asetelmiin liittyvissä motiiveissa korostuu omistaminen valtana. Siivoamisessa on kyse oikeudesta käsitellä itsen tai toisen omaisuutta tavalla, joka vaikuttaa sen kuntoon. Alman tehtävä on huolehtia nimismiehen talosta irtaimistoiheen, mutta hän tekee sen taitamattomasti. Tarkoittamattaan hän uhkaa ruustinnalle tärkeiden esineiden arvoa ja jopa niiden olemassa oloa. Ruoan ja ruokailun motiivissa korostuu halu hallita ja kontrolloida toisia oman käyttäytymisen avulla. Avioliiton motiivi korostaa yhteiskuntaluokkia. Yhteiskuntaluokat määrittelevät ihmisen taloudellista ja sosiaalista asemaa. Avioliitto mahdollistaa teoksen naishahmoille yhteiskunnallisen nousun tai laskun, ja vaikuttaa heidän mahdollisuuteensa omistaa.

Yksittäinen motiivi kykenee tyypistään riippumatta ilmentämään teemoja eri tasoilla. Näitä eri tasojä päädyin kutsumaan mikro- ja makrotasoiksi. Mikrotason teema tarkoittaa sitä temaattista ulottuvuutta, joka liittyy yksilön kokemuksiin. Makrotason teema tarkoittaa ulottuvuutta, joka koskettaa suuremmin jotakin yhteiskunnallisesti merkittävää asiantilaa. Esimerkiksi perinnönjakokirja ilmentää epäoikeudenmukaisuuden teemaa. Mikrotasolla se näyttäytyy Alman ja Adelen vääryydenkokemuksena. Makrotasolla se korostaa yhteisöllisesti määriteltyjen lakien ylivoimaisuutta verrattuna siihen poikkiteloin asettuvan yksilön kokemukseen.

Motiivityyppikategoriointi on täysin mahdollinen metodi toteuttaa niin *Hänen olivat linnut* -teoksen kuin minkä tahansa muunkin teoksen puitteissa. Kategorioiden suurin etu on niiden selkeys; vaikka motiivityyppikategorioinnin tapaa pakottaa motiivit tiettyyn tyyppiluokkaan voi myös kritisoida, kohdeteokseni tapauksessa se on hyvä metodi monimutkaisten motiivivyyhtien erittelemiseksi. Etenkin tilannemotiivin kategoria, toiminnon ja tapahtuman puolinen, osoittautui hedelmälliseksi työväliseksi motiivien kompleksisuutta analysoitaessa. Jatkossa olisi kiinnostavaa tutkia tarkemmin pulmalliseksi osoittamaani eroa asia- ja tilannemotiivin välillä. Olisi myös tarpeen huomioida entistä tarkemmin esimerkiksi henkilömotiivit, jotka nyt jäivät huomiotta tutkielmassani.

Motiivityyppikategorioinnin ohella osoitin omistamisen teeman tärkeyden. Omistamisen ilmiötä käsitellään monista eri näkökulmista. Teoksessa huomioidaan omistamisen ja identiteetin väliset kytkökset, jotka purkautuvat kysymyksessä siitä, voiko omistamisen kohteet ja tavat kertoa jotain omistajastaan. Omistamisen ja identiteetin välistä kytköstä havainnollistetaan yksityisyyden näkökulmasta. Tällöin korostuu ajatus yksityisomaisuudesta, jota ei ole tarkoitettu vieraiden ihmisten arvioitavaksi.

Omistaminen on voimakkaasti sosiaalinen ilmiö. Omistamisen sosiaaliset aspektit korostuvat erilaisissa valta-asetelmissa. Omistamisen ja vallan yhteys on ilmeinen, sillä omistamisen voi tulkita omistajan muita merkittävämpänä valtana omistuksen kohteeseen. Teoksessa omistamisen valta on oikeutta kohdella omaisuutta tietyllä tavalla, muiden eriävistä mielipiteistä huolimatta. Omistamiseen liittyy myös patriarkaalinen maailmankuva, sillä omistaminen vaikuttaa olevan erityisesti mieshahmojen etuoikeus: miehet omistavat talot irtaimistoineen ja perheen vanhin poika perii talon. Jopa pojan aviovaimon oikeus pojan perheen omaisuuteen ajaa ohi muiden lasten omistusoikeudesta. Tässä patriarkaalisessa maailmassa naisen mahdollisuus vaikuttaa omaan taloudelliseen ja sosiaaliseen asemaansa perustuu lähinnä avioliittoon.

Teoksessa komplisoidaan omistamisen perusluonne. Omistaminen esitetään merkittävänä instituutiona, jossa korostuvat niin juridiset kuin filosofisetkin näkökulmat. Henkilöhahmojen itsekkään ja epävarman omistamisen johdosta ilmiö hahmottuu joukkona erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Esimerkkeinä näistä oikeuksista hallintaoikeus, käyttöoikeus sekä päätäntäoikeus. Oikeuksien ja velvollisuuksien eli vallan ja vastuun välinen dialektiikka onkin merkittävä osa teosta.

Kaikkiaan omistamisen ilmiö esitetään hyvin monipuolisena ja se on läsnä lähes kaikkialla teoksessa. Jatkossa olisi kiinnostavaa laajentaa tulkintaa Vartion muuhun tuotantoon ja tutkia, onko omistamisen teema keskiössä myös muissa kirjailijan teoksissa. *Hänen olivat linnut* -teoksessa omistaminen selittää henkilöhahmojen sosiaalisia suhteita ja määrittää heidän identiteettiään. Omistaminen värityy patriarkalisina käytäntöinä, joiden johdosta naishahmojen on vaikea vaikuttaa omaan taloudelliseen ja myös sosiaaliseen asemaansa. Lisäksi omistamisen perusluonteeseen kuuluvia puolia tehdään näkyväksi teoksessa. Yksi työni tärkeistä tuloksista, motiivityyppikategorisoinnin ohella, on juuri omistamisen teeman monipuolisuuden ja keskeisyyden osoittaminen.

Lähteet

Vartio, Marja-Liisa 2012 (1967). *Hänen olivat linnut*. Helsinki: TEOS.

Ahola, Teija 2014. Terveyttä kaikille: Terveystalot ja kunnanlääkärintalot 1940-luvulta 1960-luvulle. *Selvitystyö Ahola*. <http://www.nba.fi/fi/File/2570/terveys-ja-kunnanlaakarintalot-1940-1960-luvuilla.pdf> (6.4.2017)

Alexander, Gregory 2003. Property as a Fundamental Constitutional Right? The German Example. *Cornell Law Review* 88/2003, 733–788.

Alhoniemi, Pirkko 1979. Marja-Liisa Vartio: *Hänen olivat linnut*. Mirjam Polkunen (toim.) *Romaani ja tulkinta*. Helsinki: Otava, 165–179.

Beardsley, Monroe. 1958. *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*. New York: Harcourt.

Belk, Russel 1988. Possessions and the Extended Self. *Journal of Consumer Research* 15/1988, 135–168.

Bourdieu, Pierre 1985. *Sosiologian kysymyksiä. (Question de sociologie, 1980.)* Toim. ja suom. J. P. Roos. Tampere: Vastapaino.

Bremond, Claude 1993. Concept and Theme. Werner Sollors (ed.) *The Return of Thematic Criticism*. Cambridge: Harvard University Press, 46–59.

Eduskunnan julkinen diaari 2016. Asia HE 175/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perintö- ja lahjaverolain sekä tuloverolain 47 §:n muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_175+2016.aspx (22.2.2017)

Finlex a. Laki perintökaaren voimaansaattamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1965/-19650041> (22.2.2017)

Finlex b. Suomen perustuslaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P15> (2.2.2017)

Fromm, Erich 1977. *Olla vai omistaa. (To have or to be? 1976)* Suom. Matti Kannosto. Helsinki: Kirjayhtymä.

Harré, Rom. & Paul. F. Secord 1972. *The Explanation of Social Behaviour*. Oxford: Basil Blackwell.

Heiskanen, Mira 2016. ”Kenen nämä tavarat ovat”. Omistavat subjektit Marja-Liisa Vartion romaanissa *Hänen olivat linnut*. Saija Isomaa (toim.) *Tekoihmisiä ja ihmistekoja*. Tampere: Tampereen yliopisto, 126–143.

Hobhouse, Leonard 1913. The Historical Evolution of Property, in Fact and in Idea. [Ei toimittajaa] *Property. Its Duties and Rights Historically, Philosophically and Religiously Regarded. Essays by various writers*. London: MacMillan, 3–32.

Hokkanen, Rami 2005. *Juoni täynnä tuulta ja aurinkoa. Marja-Liisa Vartion novellien komposition analyysi ja henkilöahmon kehittyminen*. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Holsti, Keijo 1970. *Motiivin käsite kirjallisuudentutkimuksessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Honoré, Anthony M. (Tony) 1987/1961. Ownership. *Making Law Bind. Essays legal and philosophical*. Oxford: Clarendon Press, 161–192.

Hökkä, Tuula 1999. Modernismi: Uusi alku – vanhan valtaus. Maria-Liisa Nevala (toim.) *Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. Suomen kirjallisuushistoria 3*. Helsinki: Otava, 68–89.

Ikäläinen, Kaisa 2004. *Naiseus, uni, maisema: Marja-Liisa Vartion runojen ja proosarunojen symbolitulkintaa*. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jaakkola, Minna 2002. *Irttonainen. Toiseuden teema Marja-Liisa Vartion romaaneissa* Se on sitten kevät ja Hänen olivat linnut. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

James, William 1890. *The Principles of Psychology Vol. 1*. New York: Henry Holt.

Jokinen, Paula 1981. *Ihmissuhteet Marja-Liisa Vartion romaanissa* Se on sitten kevät. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Karkama, Pertti 1995. Naiskirjailijan syntymä. Marja-Liisa Vartion päiväkirjat 1939–1941. Kaisa Kurikka (toim.) *Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto, 146–167.

Karkama, Pertti 1991. *Teos tekijäänsä kiittää*. Helsinki: SKS.

Keuramo, Riitta 1971. *Naispäähenkilöt Marja-Liisa Vartion romaaneissa*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kouki, Elina 2009. *Käsitteitä tarpeen mukaan. Kirjallisuustieteelliset käsitteet lukion kirjallisuudenopetuksessa*. Turku: Turun yliopisto.

Lassila, Helena 1982. Aihe, motiivi, teema kirjallisuuden opetuksessa. *Virke* 5/2982, 33-39.

Laukkanen, Pirjo 1989. *Vartioitu nainen. Tutkielma Marja-Liisa Vartion romaanin* Kaikki naiset näkevät unia päähenkilön identiteetistä. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lummaa, Karoliina 2007. Aihe, motiivi, teema ja topos. Miksi runossa kuvataan kukkaa? Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen, Karoliina Lummaa (toim.) *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Tampere: Vastapaino, 41–65.

Marx, Karl 1970. *Palkkatyö ja pääoma. Työpalkka, hinta ja voitto*. Suom. tuntematon. Moskova: Edistys.

Marx, Karl 1974. *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. I osa (Das Kapital, Kritik der politischen Ökonomie, 1867)*. Suom. O. V. Louhivuori. Moskova: Edistys.

Mattila, Pekka 1984. *Kirjallisuudentutkimuksen avainsanoja*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Mäkelä, Maria & Tammi, Pekka 2007. Dialogi linnuista. Yrjö Hoisiluoma, Maria Laakso, Hanna Suutela & Pekka Tammi (toim.) *Kirjallisia elämyksiä. Alkukivistä toiseen elämään*. Helsinki: SKS, 227–251.

Nars, Kari 2006. *Raha ja onni*. Helsinki: Tammi.

Nykkänen, Elise 2013. Puhuvia päitä. Elise Nykkänen, Koivisto Aino (toim.) *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 59–98.

Nykkänen, Elise 2014. *Worlds Within and Without. Presenting Fictional Minds in Marja Liisa Vartio 's Narrative Prose*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ojajärvi, Jussi 2006. *Supermarketin valossa. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Mörön romaanissa Kiltin yön lahjat ja Juha Seppälän novellissa "Supermarket"*. Helsinki: SKS.

Oksanen, Markku 2015. Omistaminen. Käsite ja sisältö. *Filosofia.fi. Portti filosofiaan*. <http://filosofia.fi/node/7097> (15.2.2016.)

Piironen, Marja 2006. *Valloittavat diskurssit. Rouva Pyyntä identiteettityö Marja-Liisa Vartion teoksessa* Kaikki naiset näkevät unia. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Purovaara, Tomi 2005. *Nykysirkus. Aarteita, avaimia ja arvoituksia*. Helsinki: Like.

Prince, Gerald 1992. *Narrative as Theme. Studies in French Fiction*. Lincoln: University of Nebraska Press. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=428>. (14.2.2017)

Pyrhönen, Heta 2004. Kaunokirjallisuuden temaattisesta tutkimuksesta. *Synteesi* 1/2004, 28–52.

Rimmon-Kenan, Slomith 1995. What Is Theme and How Do We Get At It? Claude Bermond, Joshua Landy and Thomas Pavel (ed.) *Thematics. New Approaches*. Albany: State University of New York Press, 9–19.

Rojola, Lea 2014. Hänen olivat täytetyt linnut. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 131–130.

Ruuska, Helena 2012. *Marja-Liisa Vartio. Kuin linnun kirkaisu*. Helsinki: WSOY.

Ruuska, Helena 2013. ”Kenkä piirtää ruusunkukkaa, liljankukkaa”. Riikka Rossi & Saija Isomaa (toim.) *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS, 278–295.

Rönning, Eeva-Liisa 1990. *Vapaudettomuus Marja-Liisa Vartion romaanissa Hänen olivat linnut*. Kirjallisuuden pro gradu -tutkilema. Oulu: Oulun yliopisto.

Siekinen, Raija 1996. ”Sen tekivät ihmiset”. Juhani Salokannel (toim.) *Kirjojen suomi*. Helsinki: Otava, 473–499.

Simmel, Georg 2005/1895–1917. *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Valikoinut ja esipuheen kirjoittanut Arto Noro. Suom. Tiina Huhtanen. Helsinki: Gaudeamus.

Sulkunen, Pekka 1987. *Johdatus sosiologiaan*. Helsinki: WSOY.

Suomela, Susanna 2008/2001. Teemasta ja sen tutkimuksesta. Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkälä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 140–161.

Särkilähti, Sirkka-Liisa 1973. *Marja-Liisa Vartion kertomataide*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Teos.fi 2012. Kaksi Marja-Liisa Vartion merkkiteosta uusintapainoksina. *Uutiset 21.12.2012*.
<http://www.teos.fi/media/media-uutiset.html&nid=722> (9.2.2017)

Testamentti.fi. Testamentin moite. <http://www.testamentti.fi/testamentin-moite/> (22.2.2017)

Vartio, Marja-Liisa 1996. *Lyhyet vuodet. Muistiinmerkitöjä ja kirjeitä vuosilta 1953–1966 sekä novelli Marjapaikka*. Toim. Anna-Liisa Haavikko. Helsinki: Art House.

Vesti, Laura 2014. *Naiskuva Marja-Liisa Vartion romaanissa Tunteet*. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.